

ADAM MİTSKEVİÇ

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ



"ŞƏRQ-QƏRB"
BAKİ-2006

*Bu kitab "Adam Mitskeviç. Şeirlər və poema" (Bakı, Mütərcim, 1998).
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edən:

Sabir Rüstəmxanlı

Polyak dilindən sətri
tərcümələrin müəllifi:

Gülər Abdullabəyova

891.851-dc22

AZE

Adam Mitskeviç. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 240 səh.

Məşhur polyak nəzm ustası Adam Mitskeviçin şair taleyi – ilk növbədə onun böyük və romantik dünyası və öz torpağına, xalqına, ana dilinə qeyri-adi dərəcədə yüksək sevgisi ilə bağlı şəkildə duyulur.

Slavyandilli ədəbiyyatların öndəri sayılan Adam Mitskeviçin qolbində ali duyğu olaraq qalmış Vətən məhəbbəti, romantik ruhu, gözəlliyə, ilkin saflığa dərin ehtiramı, şəri "zəmanənin aynası" hesab etməsi, bu topluya daxil edilən "Kırım sonetləri"ndə, sevgi şeirlərində, balladalar və romanslarında, "Pan Tadeuş" realist poemasında daha dolğun, canlı parlaq boyalarla əks olunur.

ISBN10 9952-34-072-9

ISBN13 978-9952-34-072-3

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN

**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Dahi polyak şairi Adam Mitskeviç nəinki öz dahiyənə əsərlərində xalqın, Vətənin azadlığı uğrunda vuruşan qəhrəmanları tərənnüm etmiş, həm də inqilabi ab-havanın, ictimai həyatın formalaşmasına güclü təsir göstərmiş, həm əməlləri ilə, həm də sözləri ilə xalqın haqq yolundakı mübarizəsində, azadlığa, müstəqilliyə can atənlərin ön sırasında olmuşdur.

Şübhə yoxdur ki, Mitskeviçin hürriyyətə, azadlığa çağırışla dolu əsərləri Azərbaycan oxucusunun qəlbində əks-səda verəcək, polyak dahisinin bu kitabını geniş oxucu kütləsi, respublikamızın ədəbi qüvvələri layiqincə qiymətləndirəcəklər.

Polşanın dahi şairi, ictimai xadimi, inqilabçı oğlu Adam Mitskeviç 1798-ci ildə dekabr ayının 24-də Zaspye kəndində, Novoqrudka şəhərciyinin yaxınlığında (hazırda bu şəhər Belorusun ərazisindədir) doğulmuşdur. Atası vəkil idi, şəhərlilərin və kəndlilərin dərin hörmətini qazanmışdı, ədəbiyyat həvəskarı idi, şeir yazırdı, Tadeuş Kostyuşkonun başçılıq etdiyi polyakların üsyanında öz diyarının azadlığı naminə silahlı mübarizədə o da əlinə silah götürmüşdü, döyüşmüşdü. Anası gələcək şairin qəlbində dərin iz qoymuş, onun ilk müəllimi olmuşdu. Atasının, anasının obrazları, balaca Adamın böyüdüüyü ədəbi mühitin təsviri şairin "Pan Tadeuş" poemasında əks edilmişdir. Həmin poema bu kitabda istedadlı şairimiz Sabir Rüstəmxanlının tərcüməsində oxuculara təqdim olunur.

1807-1815-ci illərdə Mitskeviç Novoqrudka məktəbində oxuyarkən tarixə, ədəbiyyata böyük maraq göstərirdi. Burada oxuyarkən Moskvadan geri qaçan fransız əsgərlərinin qalaqlarını müşahidə edirdi. Napoleonun polyak xalqına azadlıq gətirəcəyi ümidi alt-üst olmuş, daxilən bir müddət sarsıntı keçirmişdi. Bu ümidi, bu gümanı onun qəlbində atası oyatmışdı. Novoqrudkada məktəbi başa vurandan sonra o, Vilno universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olur, universiteti bitirib, Kovnoda müəllimlik edir (1819-1823).

Novoqrudka məktəbini bitirəndən sonra Mitskeviç Vilno universitetində

1817-ci ildə universitetin vətənpərvər tələbələri Mitskeviç və Zan "Filomatlar" ("Elm dostları") dərnəyini yaradırlar. Onların məramı gəncləri inqilabi ruhda görmək, azadlıq mübarizəsinə geniş xalq kütlələrini cəlb etmək idi. Şairin "Filaretlərin nəğməsi", "Gənclik odası" və sair şeirlərində romantik dövrün əhvali-ruhiyyəsi aşkar duyulur, "Novoqrudka knyazı Meşko" (1817) poemasında lovğa knyazın obrazını, "Orlean qızı" və "Pani Anelya" (1817) poemalarında ruhanilərin satirik, gülünc surətləri aydın görünür. Adlarını çəkdiyimiz bu əsərlərini və 1822-ci ildə çıxan şeirlər kitabını Polşanın demokratik fikirli oxucuları böyük rəğbətlə qarşıladılar.

1823-cü ildə çar hakimiyyəti Vilno universitetindəki gənclər təşkilatlarının üzvlərini məsuliyyətə cəlb etdi, Mitskeviç də həbs olundu. O, 1824-cü ilin oktyabrında Rusiyaya sürgün edildi, Peterburqda, Odessada yaşadı, Krimda, Moskvada oldu, dekabristlərlə, Puşkinlə oturub-durdu; Peterburqda əslən polyak olan şərqşünas O.Senkeviçin dolaşdığı mühitə düşdü, orada universitetdə çalışan azərbaycanlı alim, şair Mirzə Cəfər Topçubaşovla görüşdü. Mirzə Cəfər onun Şərq aləmində ilk tərcüməçisi və ilk cəfəkeş təbliğatçısı oldu.

Mitskeviçin Rusiyada çıxan ilk kitabı "Sonetlər" (1826) idi; üç il sonra çıxan, "Poeziya" adlanan ikicildliyinə isə lirik şeirləri, "Fəris" poeması, "Voyevoda" balladası, lirik miniatürləri və s. əsərləri toplanmışdı. Bu kitabda bütövlükdə Sabir Rüstəmxanlının tərcümə etdiyi "Krim sonetləri" o vaxt Mitskeviç Rusiyada daha çox şöhrətləndirdi.

"Krim sonetləri" dünya poeziyasının qiymətli, dəyərli incilərindəndir. Bu sonetlər, demək olar ki, bütün Avropa dillərinə və əksər Şərq dillərinə tərcümə edilmişdir. Sanki, şair bu sonetlərdə öz fikirlərini yekunlaşdırmış, aydın şəkildə, yüksək poeziya dilində ifadə etmiş, həyəcanlı duyğularına, hisslərinə ulu, ilahi təbiətin qoynunda istinad tapmışdır. Şərq, onun dolğun, zəngin ədəbiyyatı, qədimliyi, mifologiyası, xalqların müxtəlif məişəti, mədəniyyəti onun diqqətini, qəlbinə daim cəlb edir, özünə çəkirdi. O, Şərqə, Şərq aləminə bir neçə əsər həsr etmişdi. Krimda isə (1825) artıq gözü qarşısında başqalarından eşitdiyi, oxuduğu rəmzi Şərqi deyil, əsl Şərqi görürdü. Onun Krimı "kiçik Şərq" adlandırması da səbəbsiz deyil, bu fikri təsdiq edən sözdür. Doğma torpağına, yurduna məhəbbət hissi, istibdadla, müstəbid hakimiyyəti ilə mübarizə ruhu Krim sonetlərinin əsas amilidir. Bu sonetlərin əsas lirik qəhrəmanı olan "məmin müsəlman" obrazında diqqətli oxucu yad eldə Vətən həsrəti çəkən şairi görməyə bilməz. Krim sonetlərinin başlıca qayəsi Vətənə məhəbbətdir.

1829-cu ilin mayında Mitskeviç Rusiyadan getdi. Almaniya, İtaliya, İsveçrədə oldu, nəhayət Parisdə mühacir polyakların arasında qərar tutdu. O zaman mühacir polyaklar Avropanın bütün inqilabi hadisələrində iştirak edir, məhkum yurdlarını Rus imperiyasının pəncəsindən qurtarmaq arzusu ilə çarpışırdılar. Mitskeviç bu mühacirlərin ön sırasında idi. Parisdə bədii

yaradıcılığını davam etdirir, qəzet çıxarır, fransız dilində dram əsərləri yazır, bir müddət yerli universitetdə slavyan xalqlarının ədəbiyyatından mühazirələr oxuyur, Avropa xalqlarının azadlıq hərəkatından bəhs edən publisistik yazılarla çıxış edir. Əlbəttə, birinci növbədə Mitskeviç öz doğma yurdunun taleyi həyəcanlandırır.

1848-1849-cu illərdə Mitskeviç İtaliyanın azadlığı uğrunda vuruşan polyak legionu yaradı, öz yurdunun – Polşanın dərdinə çarə tapmaq üçün 1855-ci ilin sentyabrında Türkiyəyə yollandı. Polyak yazıçısı Mixail Çaykovski 1841-ci ildən İstanbulda yaşayırdı, 1851-ci ildə islam dinini qəbul etmişdi və müsəlman adı Sadıq paşa idi. Sadıq paşa Türkiyədə böyük bir polyak dostəsi toplamışdı, bu dəstə rus-türk müharibəsində türklərin tərəfindən vuruşmalı idi. Mitskeviç Sadıq paşa ilə, legionun əfşər və əsgərləri ilə görüşür.

İstanbulda türk həyatına, məişətinə dərinləndirən maraq göstərir, türk dilini öyrənməyə başlayır. Rəsmi məlumata görə polyak şairi burada 1855-ci il noyabrın 26-da vəfadan vəfat etmişdir. Polşa filoloqları, tarixçiləri isə dəfələrlə sübut etməyə çalışıblar ki, şairi siyasi düşmənləri – polyak zadəganları zəhərləyiblər.

Mühacirətdə olarkən Mitskeviçin yazdığı on gözəl əsərlərdən biri “Pan Tadeuş” epopeyasıdır. Əsər ilk dəfə 1834-cü ildə nəşr olunmuşdur. Bu əsər polyak həyatının ensiklopediyasıdır, onun keçmişini, indisini, yadellilərin cəynəyərindən qurtarmaq üçün keçdiyi ağır yolları əks etdirir.

Bu epopeyanı yazmaq niyyəti 1831-ci ildə şair Poznanda olanda doğub; bu vaxt o, 1831-1832-ci illərdə üsyan qaldırmış polyaklara qoşulmağa cəhd göstərirdi. Üsyan, qəddarlıqla yatırıldı, on minlərlə polyak Sibirə və Qafqaza sürüldü. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, Qafqaza sürgün edilmiş həmin polyaklardan tarixdə iz qoyanlar da oldu. Onlar Qafqaz tarixinin araşdırılmasına çalışdılar, Azərbaycan dilini, mədəniyyətini öyrəndilər. Bəziləri burada çarizm əleyhinə mübarizədə qafqazlılarla bərabər fəal rol oynadılar. Bu barədə Polşada Azərbaycan ədəbiyyatının araşdırıcısı professor Boqdan Baranoviçin rəhbərliyi ilə elmi işlər də nəşr edilmişdir. İştirakçıların söhbətinə əsasən Polşa üsyanının ayrı-ayrı hadisələri Mitskeviçin “Gecələmə yeri”, “Komandirin ölümü” və s. əsərlərində təsvir edilmişdir.

“Pan Tadeuş” epopeyası şairin başıbolalı yurduna böyük məhəbbətindən yaranıb.

Qürbətdə yaşayan şair Vətənin obrazını yaradır, “ilk məhəbbət” kimi Vətən torpağının hər güşəsini xatırlayır, təbiət gözəlliklərini vəsf edir, meşənin həyat və məişətini gah tünd, gah da satirik boyalarla qələmə alır. Gözəl təbiət lövhələri azadlıq cəngavərlərinin (Tadeuş Kostyuşko və başqaları) dolğun obrazları ilə tamamlanır, xalqı öz torpaqlarının tezliklə azad olacağına ümid bağladığı vaxtlar (məsələn, 1812-ci il) həsrətlə xatırlanır. Bütün bunlar keçmişdə

qalıb, şairi isə bugünkü suallar narahat edir. Mitskeviçin müasirlərindən biri haqlı olaraq deyib ki, “Pan Tadeuş” köhnə Polşanın üstünə dahi əli ilə qoyulmuş sinədaşdır.

Şairin fikrincə, yeni siyasi ab-hava yeni qəhrəmanlar yetirməlidir, onlar isə müərəqqi milli ənənələri təzə nəslə aşılamağı bacarmalıdılar. Mitskeviç köhnə dünyanın eybəcərliklərini ifşa etməklə yanaşı, o köhnə dünyanın içərisində yetişmiş qabaqcıl fikirləri də göstərməyi unutmur. “Pan Tadeuş” əsərində yeni dövrün yeni adamları kimi keşiş Robak və Tadeuş çıxış edirlər. Əsərin qəhrəmanı Tadeuşun Polşanın milli qəhrəmanı Tadeuş Kostyuşkoya adas olması elə-belə, təsadüfi deyildir. Tadeuş obrazı ilə Mitskeviç nəslərin bir-birini əvəz etməsini nəzərə çarpdırır; Tadeuş yeni, gənc nəslin nümayəndəsidir, o, köhnə nəslə əvəz edəcək, keçmişin səhvlərini düzəldəcək, Vətənin azadlığı uğrunda müasirlərinə nümunə olacaqdır.

“Pan Tadeuş” epopeyasını təhlil etmək fikrində deyiləm. Nizami, Füzuli, Sabir kimi dühalardan dərslər almış oxucumuz Mitskeviçə özü layiqli qiymət vermək imkanındadır, oxucu özü esrarəngiz, təkrarsız təbiət mənzərələrinin təsvirinə, milli məişətin, milli varlığın zəngin boyalarını ustahqla edilmiş tərcümədə aydın görəcekdir.

Əvvəlki əsrlərə aid müəyyən sənədlər olduqda edilərsə də, Mitskeviçlə və onun ilk şərqşünas tərcüməçisi ilə Azərbaycan və Polşa əbədi əlaqələrinin ilk parlaq səhifələri açılır. Yuxarıda deyildiyi kimi, 1824-cü ildə Mitskeviç Peterburqda öz həmvətənləri ilə görüşərkən onların arasında məşhur şərqşünas, Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin rus dilinə ilk tərcüməçilərindən biri (1825) O. Senkeviç də vardı. O, gənc polyak şairini C. Topçubaşovla tanış etmişdi. Bir müddətdən sonra (1826-cı ilin dekabrına qədər) Topçubaşov öz şagirdi, polyak şairi, “Koroğlu” eposunun ilk tərcüməçisi (1842-ci ildə Londonda nəşr edilib) A. Xodzkonun köməyi ilə Mitskeviçin Kırım sonetlərindən birini (“Gözləv çöllərindən Çadırdağın görünüşü”) fars dilinə çevirdi. Bu tərcüməni Mitskeviç 1826-cı ildə nəşr etdirdiyi “Sonetlər” kitabına daxil etmişdir.

Azərbaycanlı alimin bu tərcüməsi müəyyən mənada sərbəst olsa da, o dövrdə yüksək qiymətləndirilmişdir. Topçubaşov həqiqətən bu “yeni” əsərdə polyak şairinin maraqlı obrazını yaratmışdır. Bu dəfə A. Xodzko həmin soneti fars dilindən polyakcaya çevirdi; 1827-ci ildə isə C. Topçubaşovun tərcüməsini rusçaya çevirərək “Moskovski telegraf” jurnalında çap etdirdi. Belə güman edilir ki, həmin tərcümənin Şərq boyaları Puşkinin bir neçə Şərq üslublu əsərinin yaranmasında təsiredici olmuşdur. Topçubaşov tərcüməsinə maraqlı ön söz də yazmışdır; Mitskeviç o zaman polyak dostlarına “Cəfərin maraqlı ön sözü” və bir sonetin fars dilinə tərcüməsi barədə məktub yollamışdı. Topçubaşov ön sözündə Mitskeviçin parlaq istedadına qiymət verir, onu “bitkin, layiqli, müdrik alim, bilik sahibi və xeyirxah insan”, poeziyasını təhlil edəndə isə onu “əsrin

parlaq ulduzu" adlandırır. Bu, Mitskeviç Şərqdə verilən ilk qiymətdir; onun yaradıcılığına hələ o vaxt heç rus ədəbi mühitində də belə yüksək fikir deyilməmişdi.

Azadlıq soraqlı Mitskeviç poeziyası dövrlərdə də Azərbaycanın şair və ədiblərinin diqqətindən yayınmışdır. Şairin 1826-cı ildə çıxan "Sonetlər" kitabının Azərbaycanda da oxucuları olmuşdur. Bu barədə Puşkinin nəşr etdiyi "Literaturnaya qazeta"-nın 1830-cu ildəki nömrələrindən birində xəbər verilmişdir. Müasirlərinin dediyinə görə, A.Bakıxanov Mitskeviçin əsərlərini orijinaldan oxumaq üçün polyak dilini öyrənmişdir. Sonrakı dövrlərdə, elbəttə, artıq Mitskeviçin adı, yaradıcılığı Azərbaycan maarifçilərinə, ədəbiyyat xadimlərinə az-çox bəlli idi; XX əsrin Azərbaycan mətbuatında onun adına ara-sıra rast gəlirik. Üzeyir Hacıbəyovun inqilabdan əvvəl nəşr etdiyi qəzetdə Mitskeviç haqqında geniş məqalə verilmişdir. Bizim dövrümüzdə isə şairin ayrı-ayrı əsərləri, onun həyat və yaradıcılığında bəhs edən yazılar nəşr edilmişdir.

1985-ci ildə "Yazıçı" nəşriyyatında Sabir Rüstəmxanlıın tərcüməsində nəşr edilmiş "Krim sonetləri" kitabını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu kitabda sonetlərdən başqa şairin balladaları, romansları, lirik şeirləri və başqa əsərləri toplanmışdır. Kitab tərcüməçinin məhəbbətlə yazdığı ön sözə açılır, tərcüməçi Mitskeviçin yaradıcılığını, ədəbi irsini, onun dünya sənət xəzinəsində yerini, mövqeyini özünə-məxsus şəkildə təhlil edir. Həmin tərcümə kitabı bir də onunla fərqlənir ki, G.Abdullayevanın polyak dilindən sətiri tərcümələri bədii tərcümənin əslinə yaxınlığına yardım etmişdir. Kitab həm Polşa, həm də Azərbaycan ədəbi aləmində dəyərli bir hadisə kimi qarşılanmışdır.

Mənə belə gəlir ki, yaradıcılığı bu günümüzə səsleşən, taleyi taleyimizə oxşar olan şair və yazıçıların əsərlərinin dilimizə çevrilib, imkan daxilində nəşr edilməsi bu gün xüsusi bir mənə kəsib edir. 1990-cı ilin yanvarında başımıza gətirilən qanlı faciə polyakların da başına gətirilib. Lakin Adam Mitskeviçin poeziyası onları sınağa, əyilməyə qoymayıb.

Bəlkə elə bu mənəvi qohumluğa, ruh yaxınlığına görədir ki, Adam Mitskeviçin əsərlərini dilimizə Azərbaycanın müstəqillik və azadlıq mübarizəsinin təşkilatçılarından və bayraqdarlarından olan istiqlal şairi Sabir Rüstəmxanlı tərcümə etmişdir.

Onun tərcüməsində Adam Mitskeviç mübarizəmizə qoşulur və bizə ümid verir!

Murtuz Sadıxlı



*Kim şairi dərk etmək istəyirsə,
onun yurduna getməlidir.*

Gete

Krım səyahətindəki yoldaşlarıma

Müəllif

AKKERMAN ÇÖLLƏRİ

Çıxdım genişliyinə səhra okeanının,
Kövşənlərə qərq olub üzür gəmim – arabam.
Düzənlərdə gül-çiçək dalğasıdır dörd yanıam,
Mərcan rəngli kolluqlar, qayalardır arada.

Qoy mənə yol göstərsin göyün ulduzlu damı,
Nə bir kənd var, nə kurqan... Hər yan qaranlıq çöllər.
Görünən Dnestrin Akkerman mayakımı,
Yoxsa bulud alışıb? Yoxsa açılır səhər?

Oxqay! Sakitliyə bax! Yalnız durnalar bu an
Ötüb keçir qatarla ölçətməz ucalıqdan.
Dinləyirəm: nə deyir kəpənək, gül dənizi?

Elə səssizlikdir ki, dilə gətir öz dərdim,
Litvadan da səs gəlsə, yəqin ki, eşidərdim,
Yox, irəli, irəli! Çağıran yoxmuş bizi...

DƏNİZ UYUYARKƏN

Tarxankut yüksəkliyində

Asta-asta yellədir bizim bayrağı külək,
Silinir qırıqlar göy suların üzündən.
O, sevincdən məst olan təzə, nazlı gəlintək
Oyanıb köks ötürür, sonra yatır təzədən.

Dava-tufan ötübse, bayraq tərpenən deyil,
Çılpaq dor ağacı da mürgüləyir astaca.
Gəmi dəmir zəncirlə çidarlanıb, elə bil,
Dənizçi mürgüləyir səs-küyün altındaca.

Ah, dənizim! Sənin də məğrur köksün altında,
Göyü bulud alanda yatan bir əjdaha var,
Hava açılan kimi qəhqəhə çəkir bərkdən.

Ah, düşüncə! Dibiində yaddaşım – qızıl ilan
Mürgü döyüb uyuyur coşanda dəli tufan,
Ancaq bizi çalacaq sakitlikse ürəkdə...

DƏNİZ SƏYAHƏTİ

Dalğa dalğadan ağır, dalğa dalğanı çəkir,
Dənizçi pillələri qalxır, ey dəniz, dayan!
Şikarını gözləyən iri hörümçək tək
Dalğa süzür havada, asılıb qalır tordan.

Gəmi çapır irəli yüyənsiz bir at sayaq,
Köpüklü gövdəsiylə şahə də qalxır birdən.
Bu quduz küləkləri qanadına taxaraq
Ötür uçurumlardan, dalğa zirvələrindən.

Uçur, bu yelkənlərlə mənim də ruhum uçur,
Gözümdə arzu uçur, könlümdə duyğum uçur,
Qışqırıram: irəli! Yüyürür bütün aləm.

Bu dəhşətli tufanda dinclik bürüyür məni,
Sanki ruhumdan alır gəmi bu sürətini.
Bundan belə quşa da mən qiblə elemərəm...

TUFAN

Gəmi qırıb cilovu, coşur, bağırır sular,
Axırncı kanat da üzüldü, gəlməz ələ.
Tufan qəhqəhə çəkir, xırıldayır nasoslar,
Son ümid şöəsi də batır qanlı günəşlə.

Dalğa yamaclarıyla harın ölüm dahisi
Qalxır gəmiyə doğru, sevinc saçır görkəmi,
Dağılmış divarların arasında yol gəzir,
Qalanı fəth etməyə gedən döyüşçü kimi.

Kimi uzanıb halsız, kimi dənizdən qara,
Kimi də son öpüşlə vida deyir dostlara,
Kimi göyə yalvarır, dodaqda min ahı var.

Tək bir səyyah oturub kənarda qaya tək,
Fikirleşir dünyada o adam xoşbəxt ki,
Axirət duasıyçun üstündə Allahı var...

GÖZLƏV ÇÖLLƏRİNDƏN DAĞLARIN GÖRÜNÜŞÜ

Zəvvar¹ və Mirzə

Zəvvar

Allah sərhədməi çəkmiş orda buz divarlardan,
Ya donmuş buzlaqlardan taxt qurub mələklərə.
Ya ulduz karvanını, qərbə doğru keçən an,
Divlər bu daş yelpiklə saxlamış birdən-birə.

Çarqrad alovunu göylərdə şölələnen,
Ya Allah zirvələrdə çıraq yandırıb bu gün
Gecə qaranlığında uzaq səferdən gələn
Yorğun dənizçilərə yolu göstərmək üçün.

Mirzə

Çox görmüşəm, o yerdə qış hakimdi dünyaya,
Çayların dimdikləri söykərib bu yuvaya.
“Ah” desəm, dodağımdan qar yağırdı ətrafa.
Qartalları – yol tapmaz. Dumanı – donmuş şırım,
Bir bulud beşiyində uyuyur yüz ildırım...
Çadırdadı! Çadırdadı!
Zəvvar heyrləndi:
A-a!!

BAXÇASARAY

Boş qalib ehtişamlı sarayı Girey xanın,
Paşalardan yadigar izləri zaman biçir.
O yerdə ki, bir zaman bəzəyiyyədi dünyanın
Çeyirtkələr tullanır, ilan sürünüb keçir.

Qələbə şənlikləri, təmtəraq qalib harda?
Dünyaya hökm edən də görəcəkmis bu günü...
Qübbələrə əl atan sarmaşıqlar divarda
Baltasar taleyinə yazır ölüm hökmünü.

Təkco mərmər otaqda övvəlkiyək hay salıb,
Köhnə hərəmxananın həvəsitək ucalıb
Çağlayır ağ fəvvarə – göz yaşı vermir aram.

Ehey! Söylə, hardasan sevgi, ehtiras, həvəs?
Özünüdü dünyada ölməz sayırdınız bəs...
Utanın! Siz getdiniz, mən hələ də axıram!

BAXÇASARAYDA GECƏ

Müəzzin susur birdən, donur havada ahı,
Axşam səssizliyində əriyir azan səsi.
Üfünün üzü yanır, sanki, gecələr şahı
Öz utancaq yarının görüşünə tələsir.

Yandırdı çilçırağı göyün hərəmxanası,
Hər işığın dalından neçə ümid boylanır.
Sularda mürgüləyən Qutek bulud parçası
Ulduzlar arasında azıb tənha dolanır.

Sərv ilə minarənin kölgələri yan-yana,
Dağ da sərt qayaları toplayıb ətrafına,
Sanki İblis yığıbdır başına şeytanları.

Hərdən şimşək boylanır gecə yapıncısından,
Bir faris sürətilə ötüb keçir həmin an,
Uçur səssiz uyuyan mavi düzlərə sarı...

POTOTSKAYANIN MƏZARI

Bu bahar ölkəsində soldun tər çiçək kimi,
Uzaq, doğma ellərə çatmadı zərif səsin.
Ötüb-keçən günlərin əlvan kəpənək kimi
Uçdu, xalları qaldı, qaldı xoş xatirəsi.

Nədən biz tərəflərdə elə şöləli yanır,
Ulduzların qatarı niyə parlaqdı yenə?
Bəlkə, odlu gözlərin verib son işığını –
Səpib son çınqılları Vətənin göylərinə?

Polşa qızı! Yad əldə mənim də vədəm çatır,
Dost əlləri üstümə bir ovuc torpaq atar –
Qəbrinin üstündəcə gələr əbədi yuxum.

Sonra doğma ellərdən kiminsə yolu düşər,
Mahnı qoşar yad yerdə bu qəribə görüşə,
Doğma dilim səsləncək oyanıb qalxar ruhum.

HƏRƏMXANA QƏBİRİSTANI

Mirza Zəvvara

Neçə baharın barı, neçə qənirsiz bədən
Allahın süfrəsində... pay verilibdir ona.
Şərqi incilərini səadət dənizindən
Sərdabələr çəkibdir öz zülmət yatağına.

Üstündə buncuğutək² kölgələr ordusunun
Parıldayır daş çalma – kədərin buz heykəli.
Mərmərin bir küncündə açıb vaxtın donunu,
Gör kimlərin adını yazıb gavurun əli.

Ah, siz cənnət gülləri! Suya yoldaş oldunuz,
Həya yarpaqlarının altındaca soldunuz,
Sizi gizləyən pərdə mərmərdən də ağırdı.

Ulu Allah, bağışla, bu gün yol göstərmişəm,
Hərəmlərin yanına yadelliylə gəlmişəm!
O da ancaq məzara... göz yaşıyla... baxırdı.

BAYDAR VADİSİ

Dəlisoğlu bir həvəslə qovub dəlisoğlu atı,
Çapıram, göz önündən keçən nədir, nə deyim?
Bəlkə, dağ dağı qovur, dalğa dalgaya çatır,
Ötən mənzərələrdən sevinc içi ürəyim.

Fəqət, at düşüb haldan! Ara vermədən hər an
Axıb gəlir səmədan sirli, qatı qaranlıq.
Yenə yorğun gözümlü qamaşdırıb dörd yandan
Çaylar, meşələr ötür dincəlmədən bir anlıq.

Hamı yatır, yuxum yox... Yetdi artıq kəhərim
Şığıryan dalgaların haray çəkdiyi yerə,
Dənizin ağ saçını qucaqladı əllecim.

Dalğa gəlir, qırıq çəkir, çırpılır sahillərə,
Bu harayda bir anlıq dinclik tapır ürəyim...
Kəş fikrim də dincəlib rahatlıq bir kərə.

ALUŞTADA GÜNDÜZ VAXTI

Sübh namazı qılmağa dağ da tələsir yaman,
Günəş doğana kimi çadradan çıxır başı.
Güləndə yırğalanan meşənin cığasından
Xan təsbehi dağılır, yağır inci yağışı.

Dərə gül dənizidir. Yarpaqların üstündə
Uçan kəpənəklərmi, ya qanadlı çiçəklər?
Şeh qiymətli incidir qızılgülün gözündə,
Səsini zilə çəkir müğənni çəyirtkələr.

Dibsiz dənizin üstə qaya dayanıb çılpaq,
Onun ayaqlarına dalgalar çırpılaraq
Zərrələyir, od saçır pələng gözləri kimi.

Sonra geri çəkilib, baş qoyur pəncəsinə,
Qu quşları üzüşür, qağayı uçur yenə,
Su üstündə kədərle qalxır, ağarır gəmi.

ALUŞTADA GECƏ

Çadırdəğə endi yenə şölə çəkən səma şamı,
Qayalara dəyib sındı, yanaqları doğram-doğram.
Axşam mehi əsib keçdi, rahat nəfəs aldı hamı,
Qanad açdı qatı zülmət – ürək yoran, göz qorxudan.

Dağ yolları qaralmada, vadilərdə gecə dərin,
Elə bil ki, yuxuludu gecə xəlvət axan ırmaq.
Axşamların gül nəğməsi – xoş nəfəsi çiçəklərin
Üzür səssiz musiqitək min cür ətir qoxuyaraq.

Bu sükutun qanadına qısılaraq uyuyuram,
Bir meteor axıb keçir, diksindirir məni bu vaxt
Parlaq qızıl selləriylə meşələri dolduraraq.

Gecə! Gecə! Yuxuların könlümüze verir aram,
Sən əlinlə əzizləyib söndürəntək hissimizi
Alov saçan baxışların yenə oda salır bizi.

ÇADIRDAĞ

Mirzə

Ey məscidlər minarəsi, yaylaqların ulu xanı,
Bütün Kırım dağlarının başı üstə tənha ada.
Ey Çadırdəğ, səyyah kimi dolanaraq bu dünyanı
Yenə gəlib baş əyirəm sənə qadir hüzurunda.

Kəsib cənnət qapısını Cəbrayiltək sən də hər gün
Yüksəklikdən yad dünyaya çevirmisən baxışını.
Qara bulud – başlığındı, yaşıl meşə – isti kürkün,
İldırımca – paltarına vurur qızıl naxışını.

Günəş doğsun, külək əssin, hey ələnsin qışın qarı,
Yaxud kafir od vuraraq yurdsuz qoysun tatarları,
Sən yenə də lal-dinməzsən, nə yanır, nə inləyirsən.

Tufanları, leysanları öz köksündən ötürərək,
Uzaq-uzaq dünyaları ayağına gətirərək
Təkcə böyük Yaradanın nəfəsini dinləyirsən.

ZƏVVAR

Dörd yanımda al-əlvan, bərəkət saçan düzlər,
Günəş çələng toxuyur, yenə dəyişir halım.
Məni başdan etsə də, sevgi qoxuyan üzlər,
Ötüb-keçmiş illərə uçur yenə xəyalım.

Orda palıd meşəsi ötür doğma havanı,
Nə Salgir gözəlləri, nə sehirkar xoş avaz.
Nə od saçan ananas, nə tutun şirin qanı,
Litva, sənə o yaşıl şam meşənə tay olmaz.

Baxıram gözəlliyyə öz ağlar üreyimlə...
Köhnə, عزیز eşqimlə, cavanlıq istəyimlə
Bu cazibə içində qərrib olmaq asanmı?

Heyif, gənclik çağında ayrı düşdüm elimdən,
Heyif, ana torpağım alınıbdir əlimdən,
Vətən, izim itdimi, məni unutmusanmı?

CUHUDQALADA UÇURUM ÜSTÜNDƏN YOL

Mirzə və Zəvvar

Mirzə

Burda Allaha yalvar, cilovda yoxdur nicat,
Atın dirnaqlarına tapşır taleyini sən.
Uçurumu gözüylə ölçüb baxan mətin at
Dirnağıyla yol gəzib keçib gedər, görərsən!

Sənsə ora boylanma! Qahirə quyusudur³ –
Gedib dibe yetişməz vahiməli nəzərin.
Əlin qanadsız quşdur! Boşluq əlini udur,
Fikirləşmə! Uçurum çəkir fikrin lövbərin.

Ancaq dibe yetməyən lövbər – qəzəbli şimşək,
Qayığı öz dalınca dartıb apardıqıtək
Fikrin də səni boğar, bircə nişanə qalmaz...

Zəvvar

Ora çoxdan baxmışam, Mirzə, daha çəkmə qəm,
Ancaq nələr görmüşəm – axirətdə deyərəm!
Canlıların dilində belə sözlər tapılmaz...

KİKİNEİZ DAĞI

Mirzə

Bir bax! Səma çağlayır dərələrin təkində,
Qövs-i-qüzehe bənzər qanadını açaraq,
İldırımla vurulmuş nəhəng quştək yatır dağ,
Üfüqlər də boyanıb onun əlvan rəngindən.

Ağappaq silsilədir – üzür nəhəng buludlar,
Üzür bəyaz adalar mavi boşluq üstündən,
Dünyanın yarısına kölgə düşür üzündən,
Ancaq onun alnında ağ alovdan sarğı var.

O sarğı ağ şimşəkdir! Dayan! Udar uçurum...
Atım qanad bağlayıb, bu yarığandan uçuram.
Sənsə əlində qırmanc boylanıb arxamca bax!

AYIDAĞ⁴

Ayıdağın üstündə söykenib sal qayaya,
Göz qoyuram, dənizmi, yoxsa gümüşlənən qar?
Hardan gəlir əbədi bir nəğməni oxuyan,
Bir-birini qovmaqdan yorulmayan dalgalar?

Görünməmiş hünərlə yüyürürlər irəli,
Qayalar inildəyir neçə parlaq nizədən.
Birdən yolu kəsilir, bizə ağ inciləri
Səpələyib geriye qayıdırlar təzədən.

Səni də, bax, beləcə, gənc şair, qəbrə qədər
Dibsiz burulğanlara ehtirasın sürüklər,
Ancaq sən qaldırırsan rübabını qayatek.

Qaranlığa qoşulub ehtiras qaçar geri,
Dalınca səpələnər ölməz nəğmə gülləri,
O güllərdən nəsillər sənə çələng hörəcək...

Qayalar arasında parıltı görsən, demək,
Mənim bəyaz çalınmamdı? Ancaq, görməsən əl çək!
Deməli, bu dağlardan kimsə adlamayacaq!..

BALAKLAVADA QALA XARABALIQLARI

Bu qala yenilməzlik nişanıydı ölkənin...
Xarabalıq içində Kırım şöhrəti itər.
Başımızın üstündə ucalır kəllə kimi,
Sakini ya ilandır, ya gəlmə – ondan bətər....

Burda hər daş tarixdir. İndi onu kim duyar?
Tənək həşərat kimi bürüyübdür divarı.
Hər yazının altında bir qəhrəman uyuyur,
Budaqlar uzandıqca itirir yazıları.

O yerdə ki monqolla genuyalı çarpışıb,
Sənətkar yunanların ömrü daşa qarışıb,
Məkkə elçilərinin ucahb azan səsi, –

İndi qəhrəmanlara məzar olubdur Vətən,
Matəm bayrağı kimi viranələr üstündən
Açılıb gecə-gündüz qara quzğun dəstəsi...



FİLARETLƏR ŞƏRQİSİ⁵

Ey, doldur qədəhləri,
Arzular çox, həyat bir.
Ömrün qızıl illəri
Bizi tərk edib gedir.

Qoy keçsin əldən-ələ,
Qəlbimiz gəlsin dilə.
Nuş edib axıradək –
Nə var dibində görək!

Polşanın balıdır bu,
Sussun nitqlər artıq!
Xalqın şən oxuduğu
Nəğmələrlə bağlıyq!

Kitablar qəddi əyib,
Öyrən keçmişdən! Nəyi?
Romahtək işləyib,
Yunantək şənlenməyi.

Dövrün hakimidir bu,
Mey apar onun üçün.
Bu gün – gücün hökmüdü,
Sabahsa – hökmün gücü.

Azadlıq sevmir, nəşə,
Sağlıq gurultusunu.
Dostlar, həmfikiriksə
Susun bu axşam, susun!

Bu metal əridənlər
Zamanı da əridir.
İlham dincəldi, yetər,
Baxus, bizə meyvə gətir!

O müdrikə tapın ki,
Kimyanı incə bilmiş,
Arayıb yüz tərkibi
Bu balı seçə bilmiş...

Göyləri gəzdi hədə,
Sırrın pasın silmədi.
Arximed çox gəzse də,
Dayaq tapa bilmədi.

Bir gün Nyuton, əgər
Düşsə belə həvəsə,
Dünyanı tərpətməyə
Dayağı bizdə gəzər.

Axtarıb göyü, fəqət
Onlar yerdə dayanmış!
Bizimçünse həqiqət
Gücümüzdən yaranmış!

Ruhların hökmü ilə
Ürək yananda hərdən,
Dəmə, köhnə ölçüylə
Birlik çoxdur ikidən!

Ey, doldur qədəhləri,
Qiymətli dir ötən an.
Ömrün qızıl illəri
Geri dönməz heç zaman.

Andımız budur ancaq!
Sönər gözlərdə heyrət,
Daş ürəklə udacaq
Bizi də əbədiyyət!..

GƏNCLİYİN VƏSFI⁶

Ruhsuzluq, ürəksizlik – insanın düşməni bu...
Ey gəncliyim, qanad ver, qanad ver mənə görək,
Ölü dünya üstündən uçum cənnətə doğru –
Bəlkə, orda üzümə ümid gülümsəyəcək,
Bəlkə, orda arzular, xoş xəyallar canlıdır.
Bəlkə, orda hələ də yaşamada möcüzə,
Yenilik çiçəkləri yağacaq üstümüzə.

Qoy baxsınlar dalımca həsədlə o kəslər ki,
Torpaqda zorla gəzir, belini əyib yaşı.
Onun batıq gözünü isti ocağı çəkir,
Fikri öz komasının ətrafında dolaşır.
Tez ol, bir işdən yapış, ey cavanlıq, qanad aç,
Dağıt bünövrəsindən istibdadı, həsrəti.
Öz günəş gözlərindən nur payla, ıldırım saç,
Oyat tənbel ruhunu yatmış bəşəriyyətin.

Bir aşağı nəzər sal.

Əbədi qaranlığa
Qərq olan bu dünyanın sifətinə göz yetir.
Oyada bilərsənmi ruhunu bir anlığa
Ölü dənizin, çölün...
Kimdir ordan əl edir?
Gözündəki ölümü gizləyib hiylə ilə,
Üzür, ancaq gəmisi doludur güllə ilə.
İzinə düşüb gedir bir özüne bənzərin,
O, dalğanı qovduqca dalğalar qovur onu.
Qalxdığı zirvə uca, endiyi dərə dərin,
Sonra da bir qayaya çırpılır, yetir sonu.
Şərəfsiz aqibətlə ölür yaşadığı tək...
Özüne vurğunların sonunu belə görək!..

Hamiya sevinc payla, səxavətdə sevinc tap,
Ey gəncliyim! İşıq saç, qapını döyməz kədər.
Onların arasında çəkilməyə qızıl sap
Duya bilməz sevinci səmavi ürəklilər...

Dostlar! Əl-ələ verək bir amal uğrunda biz,
Bir olsaq səadətdən hamımıza pay düşər.
Birləşsə istəyimiz, ağlımız, məsləkimiz
Bu Vətən övladları ağ günlərlə görürsər.

Xoşbəxtdir o kəslər ki, verir canını qurban,
Ədalət döyüşündə ölür, arzuya çatır.
Şöhrətə gedən yola özü olub pilləkan,
Başqasını ölməzlik zirvəsinə ucaldır.

Dostlar, əl-ələ verək bir amal uğrunda biz!
Birləşib sələ dönsün gücümüz, qüdrətimiz!
Yolumuz sərt olsa da, keçsə də uçurumdan,
Paxıllıq, düşmənçilik yada düşməz bir anlıq,
Bizə ilham verəcək qaynar təbli cavanlıq.

Kim ki, uşaqlığından öyrənib ağır işə
Kentavrlar nəslini kəsəcəkdir həmişə.
Cəhənnəm odunu da görsə dəyişməz rəngi,
Ən uca səmalardan düşürəcək çələngi!
İş üçün yaranan əl boş-bekar dura bilməz,
Əllə qırılmalını fikir sındıra bilməz!
Di qalx, ucal, qanad çal, qartal uçuşun olsun,
Sənin şimşək çaxışın düşmənlərə son olsun!

Qalxın, əl-ələ verin!
Dolansın ana yeri
Bizim əllərimizin isticanlı zənciri.
Bir olsun milyonların sözü, fikri, həvəsi,
Bir nöqtədə birləşsin istəyimiz, ruhumuz...
Çıxarıb mehəvəridən səni, ey Yer kürəsi,
Tamam yeni bir yolla aparmaqdır arzumuz!
Qartımsız təbiətin ölgün, solğun rəngini
Qoparıb, bəxş edərək sənə yaz çələngini!..
Bir vaxt Allah özü də gecələrin bətnindən,
O qarışıq, o başsız dünya fəlakətindən
Ruhun möcüzəsini, nuru, səsi oyatdı,
“Qoy olsun!” kəlməsiylə kainatı yaratdı.

Göyə mavilik verdi, küləyə köhlən atı,
Ulduzları parladıb bəzədi kainatı.

İnsanlar da beləcə yer üzünü dəyişir,
Ailəlik qüdrətiylə qaranlıqla döyüşür,
Gənclik də ulduz-ulduz silir göyün pasını,
Toranlıqdan çıxarır bu ruhlar dünyasını.
İnsanları dostluğa, qardaşlığa səsləyir,
Məhəbbəti ovcunda çiçək kimi bəsləyir.
Odlu nəfəsimizdən əriyər buz qatları,
Açılar yer üzündə işığın qanadları.
Ey azadlıq şəfəqi! Xoş gəlmişən sən, ancaq
Xoşbəxtlik günəşimiz
dalınca doğulacaq!..

1820

LÜDVIQ MATSKEVİÇİN ALBOMUNA⁷

Çox uzaq və biganə, nə təbəssüm, nə qılıq –
Təsədüf birçə gündə başlanır da, bitir də.
Gör necə tanışlıqdı, gör nə təhər ayrılıq:
“Salam!”la “Əlvida”nı yazıram bir sətirdə.

Uzaq dağ dərələri alacaq qucağına
Nəğməsiylə özünü ovunduran qəlbimi.
Sevincimi, hissimi necə yad ocağına
Cavabsız verəcəyəm mən qərrib yolçu kimi.

Bəlkə də o nəğmədən sizlər tutanda soraq
Mən yolçunu susdurur qürbət yolu, qarlı dağ!..

1824

DƏNİZ SƏYYAHI

*Z.-nin albonundan**

Bu miskin qayıqı dalgalar birbaş
Qovub aparırsa uzaq ellərə,
Qəmli gözlərindən süzülməsin yaş,
Sıxına ürəyini sən əbəş yerə.

Artıq itib getdi dumanda qayıq,
Bütün ümidlər də yox oldu birdən.
Daha nəyə görə ağlamalıyıq?
Onsuz da heç şeyi dəyişəmməzsən...

Yox, yox! Köksümüzə sağalmaz vara.

Boyun burmaqdansa bu sahildə biz,
Atılaq amansız fırtınalara,
Döyüşlərdə çıxsın son nəfəsimiz...

14 aprel 1825, Odessa

SƏFƏRƏ ÇIXDIĞIM GÜNÜN DÜŞÜNCƏLƏRİ

Hardan dolub könlümə bu həyəcan, bu kədər,
Yuxu getmir gözümə gecə səhərə qədər.
Dörd divar arasında tapa bilmirəm aram,
Ah çəkib, divarlara həsrət ilə baxıram.
Görən nəyi unuttum, yadımdan çıxan nədir?
Bu ayrılıq anları ürəyimi göynədir.
Bu divarlar neçə gün, neçə gecə lal kimi
Dinləyiblər çarəsiz ah-naləmi, dərdimi.
Kimi gözlədiyimi anlamadan, bilmədən
Tez-tez donub qalardım pəncərə önündə mən.
Kimsəsiz günlərimin fəryad çəkən izləri,
Məni tənge gətirən yalqız addım səsləri...
Oturdım, durardım... Bu boşluq sıxır məni,
Anlar ilə sayıram vaxtın yetişməsin.

Əsidiyəm: sisək də nəğməni kəsən deyil,
O da sevgilisindən cavab sorur, elə bil.
İşıqlanır. Sürücü taqqıldadır şüşəni.
Gedək! Vida söyləyib yoxdur ötürən məni.
Nə "xoş gəldin!" söyləyib girmişdilər qoluma,
Nə "yaxşı yol!" deyərək su səpən var yoluma!
Gedək! Adamlarından mənə dost tapılmayan
Bu yerlərdə nə var ki, məni tutub saxlaya?
Mənim ki bu səfərim kimsəyə qəm getirməz,
Mən də tərəddüd edib fikrə getmərəm əbəş.
Yaz nəfəsi bürüyən çöllərdən də arabir
Beləcə yetim çiçək harasa uçub gedir –
Küləklərin döşündə yalqız, kimsəsiz, əsir...
Həmcinsini görəntək tez üstünə tələsir.
Arabir də sığınır qızılgül ləçəyinə,
Çaşıb könül də verir vəhşi çöl çiçəyinə.
Sonra da qara yellər köksünə vurub yara,
O çiçəyi mənimtek atır yad diyarlara.
Qərrib bir səyyah idim mən də qərrib şəhərdə,
Gözərdim haylı-küylü, dərissal küçələrdə.
Gözəllər də görürdüm könülaçan, şux, incə,
Maraqla baxırdılar yadlığımı bilincə.
Ala-bəzək kəpənək dalınca qaçan uşaq
Yetişib tutan kimi təzədən buraxacaq...
Uçub gedək, hələ ki güclüdür qanadımız,
Yeni yüksəkliklərdən əsidsin adımız!
Yadımdadır Vətəndən ayrılıb gələndə mən,
Sevgilimə, dostlara əlvida söyləyərkən
Mən uzaqdan görürdüm – o doğmalar nə qədər
Dalınca əl cəlləyib, yaylıq yelləmişdilər.
Ağlamışdım, gənc idim, axıb duruldu qanıma.
Göz yaşı ovundurmur daha məntək qocanı.
Cavan vaxtı ölüm də sənə oyun-oyuncaq,
Dostların ürəyində ömrün ki uzanacaq!
Qoca isə yüz dəfə ürcah olub yalana,
İnamı qalmamışdır möcüzəyə-filana.
Bilir ki, ölüm gəlsə aparacaq hər şeyi,
Qoy olsun! Yad şəhərdən rahat qopur ürəyim,

Getdik! Bizi səfərdən ləngidib saxlayan yox,
Dalımca təəssüflə boylanıb ağlayan yox.
Kimse baxışlarıyla çəpər çəkməz yoluma,
Xəyalən "ləngi!" deyib qol dolamaz boynuma.
Tənha, qərrib zəng səsi qeyb olub itən zaman
Kimse hıçqırıb yanmaz əbədi ayrılıqdan!..

YOLÇUNUN NƏĞMƏSİ

Ağaclar çiçəklədi,
Gecənin nəfəsi bal.
Bülbül yenə inlədi,
Sardı qocanı xəyal.

Qəlbimdən qanlar axır,
Bir an tapmıram aram.
Bu gələn yazı, axı
Kimlə qarşılayaram?

Çalğının kölgəsi
Əsir Ay işığında.
Simlərin qəmli səsi
Nələri salır yada?!

Menestrel⁹ sızlayır,
Serenada çəkir dad.
Onlar qovuşacaqlar,
Mənsə yalqızam, heyhat...

Yağı kəsildi hər yan,
Evəmi dönmək gərək?
Kimseyə açılmadan
Məzara gedər ürək.

Duman alır başını,
Önümdə titrək çıraq.
Yenə nəğmə qoşummu
Qələmə od vuraraq?

Ey körpə düşüncələr,
Quşcuğaz düşüncələr,
Ürəyim ana kimi
Sizlərə qayğı çəkər.

Bir an bahar, bir an qış,
İsti soyuğa əvəz.
Dərdlərim – sadıq yoldaş,
Məni heç vaxt tərk etməz!

TƏRS ARVAD

Dəyişib adamlar, dəyişib zaman,
Özünü öldürən çoxalib yaman.

Bəlkə, buna görə biri sahilə
Çıxıbsa gəzişsin belədən-belə,
Bir az narahatsa, qəmlisə, nəsə,
Geyimi-kecimi bir az köhnəsə,
Çayın gözətçisi şübhələnəcək,
Tez sorğu-suala onu çəkəcək:
Özünü boğmağa gəlmisən, bəlkə?
Bu nahaq fikirdən vaxtında əl çək!
Burda xilas edib ölümdən guya,
Onu aparacaq... həbsxanaya.

Səna sahiliylə bir dəfə biri
Qaçıb axtarırdı söylə hər yeri.

Gözdən keçirirdi göy suları o,
Qaçırdı durmadan çay yuxarı o.

Jandarm haqladı onu əlbəəl:
"Sənin bu halına qalmışیق məəttəl".
Sordu rəsmiyyətlə: "Kimsiniz, deyin?"

Osa qışqırırdı: "Xilas eləyin!
Qanuni arvadım, ay dad, ay haray,
Aşib suya düşdü, onu boğur çay..."

Jandarm menalı bir təbəssümlə
Deyir: "Təbiəti bilmirsən hələ,
Çay aşağı gedir batanlar, axı
Sənsə çay yuxarı salıb soradı
Tərsinə gəzirsən öz arvadını.
Burda hidravlika qanunu hamı?"
Kişi cavab verdi: "Başa düş, yəqin,
Mənim arvadımdan yoxdur xəbərin.
Ömrü dava ilə yaşamışq biz,
Heç zaman bitməyib mübahisəmiz.
İnan, qan uddurub arvadım mənə,
Nə desəm eləyib onu tərsinə.
Onda ki bu qədər inadcıllıq var
Yəqin, meyiti də tərsinə axar..."

MƏN ÖZÜM SİZİN LƏ OTURAN ZAMAN

Mən hər şeyi unudub sizlə oturan anda
Baxıb, baxıb sizlərə şirincə danışanda
Ruhum çox uzaqdadır, mənə çoxdan tərk etmiş,
Səyyah kimi baş alıb doğma ellərə getmiş.

O doğma ellərə ki, fikrimə qanad verib,
Gözümə min cür sevinc, ürəyimə od verib.
Onun xatirəsi də şirindi, əvəzsizdi,
Sonra tapdıqlarımdan onlar yüz qat əzizdi.

Bu sonsuz ağrılardan, əzablardan, qəmlərdən
Qaçıb uca şamların gizlənərəm dalında.
Yenə kəpənək qovub, quş uçurub mən hərdən
Çıxararam büsbütün hər şeyi xəyalımdan.

Külək biçənəklərə sevgi nəğməsi yazır,
Odur, çöllərdən keçib bir gözəl gəlir bizə.
Onu hey atıb-tutur zəmilərin dalğası,
Səhər bizimçün doğur, nur səpir üstümüzə.

1839-1840

POLYAK ANA

Oğlunun bu uşaq baxışlarında
Parlayan dühanın ümidlərindən
Qəhrəman nəsillər düşsə də yada,
Ey polyak anamız, sevinşən də sən.

Oğlun dərd əlində inləyən olub,
Qocalar yanında yasa bataraq
Ata-babaların igidliyindən
Bütün gün nağıllar dinləyən olub –
Onun qayğısıyla sakitləşmə sən!

Bax bu şəkildəki qanlı qılınca,
Qadın öldürülüb – elin yasıdır.
Düşmənin qılınca, unutma ancaq,
Sənin də köksünə saplanasıdır.

Adamlar, fikirlər, dinlər qarışıb,
Dünya gülüstana dönsə də bir gün,
Oğlun ömür sürür dərddə barışıb
Şərəfsiz döyüşdə məhv olmaq üçün.

Sözündən bir satqın şirinlik yığıb,
Qəlbindən boylansın ilan xisləti.

İsa körpəlikdən taxmışdı xaçı
Sonrakı əzabın nişanəsiték.
Dərdin qapısını oğluna açıb
Yolunu bu başdan göstərmək gerek.

Ey polyak anamız, qoy əzəl başdan
Oğlun başa düşsün vəzifəsini.
Keçir yollarını çınqıldan, daşdan,
Görsün əzabların sərt sifətini.

Bu başdan qandalı keçir qoluna,
Mədən arabası daşsın hər gün,
Bir gün alçaqlıqlar çıxar yoluna,
Öyrət, alçaqlığa tablamaq üçün.

Cəllad baltasından, dar ağacından
Qorxusu olmasın onun heç zaman.
Daha cəngavərlik zamanı getdi,
O bir də qılıncı dəyüşən deyil.

Düşmənlə meydanda üz-üzə gəlməz.
Ücrəngli bayrağın altında da, bil,
Qan töküb azadlıq göyerdə bilməz.
Yox, mənfur satqınla gəlib üz-üzə,
Əyri hakimlərlə əyişməlidir.
Yadelli düşməni unudub, təzə
"Doğma" düşmənlərlə döyüşməlidir.

Cani yuvasında itəcək yolu,
Düşməyə dönəcək öz sağ, solu.
İpləri yeilənən bir dar ağacı
Qəbrində abidə olacaq onun.
Şöhrəti köməksiz göz yaşlarında,
Qəmli pıçıltıda qalacaq onun.



K.M. (Mariyaya)¹⁰

“Gözlərimdən çəkil!” dedin. Getdim həmin an,
“Qəlbimdən çıx!” – Daha mənim həyəcanım az...
“Unut tamam!” Yox, bu yerdə dayanmalısən,
Yaddaşıma bir qul kimi əmr etmək olmaz!

Gün əyilir, uzandıqca kölgə böyüyür,
Al Günəşdən xatirədir alışan ocaq.
Yaddaşımda o kölgənin əkizini gör,
Çəkildikcə böyüyəcək, tutqunlaşacaq...

İkimizi bir arzuda vəslə yetirən
Bu yerlərdə min əzabın yarası qalıb.
Gecə-gündüz səninlə bir olacağam mən,
Axı burda üreyimin parası qalıb.

Əlin dəyəcək yenə arfa kədər yayacaq,
Bu simlərin feryadında sevgi dolu qəm.
Zərif səsler qulağına pıçıldayacaq:
“Bir vaxt onu bu mahnıyla əyləndirmişəm”.

Ya da başın şahmat üstə əyilən zaman
Yenə şahın iqbālına yazılarda “mat”,
Ötənləri yada salıb xatırlayarsan:
“O beləcə oynayırdı mənimlə bir vaxt”.

Ya bezikib axşamlardan, mərəkələrdən,
Durub sönmüş bu sobanın yanında səssiz,
Yada salıb, düşünərsən qüdsəylə birdən:
“Burda bir vaxt ikilikdə oturardıq biz”.

Sərt taleyin ayırdığı sevgililərin
Əzabından söhbət açan kitabdan bezib,
Düşünərsən ah çəkərək sinəndən dərin:
“Köçürüblər elə bizim taleyimizi”.

Ya müəllif əsərinin sonunda qəsdən
Qovuşdursa aşıqləri... Bu da bir paydı!
Üfürərək şamdanları fikirləşərsən:
"Kaş bizə də bu xoşbəxtlik qismət olaydı".

Külək əsib səsləndirir qurumuş otu,
Budaqlardan meyvə qopur, bağda quş gəzir.
Bayquşların çığırtısı qovur sükutu,
Ancaq sənə düşünürsən: "Odur... tələsir..."

İkimizi bir arzuda vəslə yetirən
Bu yerlərdə min əzabın yarası qalıb.
Gecə-gündüz sən ilə bir olacağam mən,
Axı burda üreyimin parası qalıb!..

1823

K..."

*Şeirlər toplusunun ikinci
cildini göndərərək*

Mariya, əziz bacım! Qanımız ayrısı da,
Ruhumuz, düşüncəmiz bir olubdur dünyada.
Nə vaxtsa, nə taleyin, nə sən, nə üreyin,
Ayrı bir xoş duyğunun hökmüylə deməliyəm:
Xoş niyyətlə yada sal ötüb keçmiş illəri!
Qəbul et qardaşından bu odlü sətirləri!

1823

ŞÜBHƏ

Sensiz qəmə batsam, yas saxlamaram,
Sən ilə sevinsem, üzə vurmaram.
Di gəl ki, uzansa ayrılıq birdən,
Təklilik ağır gəlir, darıxıram mən.
Belə ikiliyə edirəm heyrət,
Görən, bu dostluqdur, yoxsa məhəbbət?

Sən gözəndən itəndə tablamaq çətin
Olsa da,
Yadıma düşmür surətin.
Di gəl ki, ruhumda həmişə, hər an
Sənsən xatırlanan, sənsən duyulan.
Elə xəyalınla edirəm söhbət,
Görən, bu dostluqdur, yoxsa məhəbbət?

Təklilikdə nə qədər ağrılar yedim,
Görəndə heç sənə gileylənmədim.
Məqsədsiz, ünvansız, gözlerimdə qəm
Dünyanı nə qədər dolanıb gözsəm,
Yenə də qapına dönürəm fəqət,
Görən, bu dostluqdur, yoxsa məhəbbət?..

Yolunda canımı esirgəməzdim,
Cəhənnəmə düşsəm, "yandım" deməzdim.
Sən necə? Sən məni sevirsenmi bəs?
Yox, belə xoşbəxtlik ağıma gəlməz.
Qalımımı, gedimmi, kim eləsin qət?
Görən, bu dostluqdur, yoxsa məhəbbət?

Əlimə toxundu doğma əllərin,
Sevincim hədudsuz, dincliyim dərin,
Ağrısız, əzabsız...
Ölüm də yuxu,
Bəs niyə üreyi şübhələr boğur?
Çırpınır, dincliyə etməmiş adət,
Görən, bu dostluqdur, yoxsa məhəbbət?

Sənə bu nəğməni qoşduğum zaman
Sanki, ayrılmışdı ruhum dünyadan.
Bəs sözlər hayandan qatarlanırdı?
Sinəmdə sehirli bir od yanırdı.
Mənə ilham verən bu ulu nemət,
Bilmirəm, dostluqdur, yoxsa məhəbbət?..

1825

İKİCƏ KƏLMƏ

Verib baş-başa oturanda biz
Sənə bir sual vermək olarmı?
Qoşalaşanda nəzərlərimiz
Orda qəlbini görmək olarmı?
Gözün od saçıb alovlanmamış
Görüm necədir orda fikirlər,
Dodaqlarından qanadlanmamış
Duyum sözünü, oxuyum əzbar.
Qulaq – dinləyin, göz – həsrət çəkən,
Bu sirri heç vaxt izah eləmə...
Əzizim, dillən, gözləyirəm mən,
Çətin deyil ki, ikicə kəlmə:
“Sevirəm səni! Sevirəm səni!”

Ruhumuz bir gün göyə uçanda
Mənim əlimdə ixtiyar ola.
Həmişə, hər an, bütün hər yanda
Gözəl gözüne bu iki sözü
Köçürə biləm əlimlə özüm...
Yalnız iki söz: “Sevirəm səni...”

Orda səhərdən axşama qədər
Tək bircə nəğmə təkrarlanaydı,
Tək bu sözləri söyləyəydilər:
“Sevirəm səni! Sevirəm səni!”
O nəğmə mənə olaraq yoldaş
Milyon şəkildə oxunaydı kaş...

YUXU

Axır ayıracaq bizləri həsrət,
Sönəcək bu zərif sevgi çırağı.
Ancaq ürəyində varsa sədaqət,
“Əlvida” söyləmə ayrılıq çağı.

Bu dərddli anbarda xoşbəxtəm niyə?
Sənin ayağının yanında mən
Oturub son dəfə “sevirəm” deyə
Alıram bir damla zəhəri səndən.

Başımı söykəyib zərif köksünə,
Qərq olub gözünün maviliyində,
Şirin dodağından öpürəm yenə,
Yatıram, sonuncu yuxumdur deyə.

Gənc dostum, bu uyqu ölümə dönüb
Məhşər gününədək uzansa belə,
Sən mələk cildinlə göylərdən enib
Məni oyadarsan ipək əlinlə!

Mən öz hakimimin cavan köksündə
Təzədən ayılıb gələndə huşa,
Görürəm, sən demə, mavi gözündən,
Şirin öpüşündən uyuyurmuşam...

SÖHBƏT

Ürəyimiz danışanda bu söz-söhbət nəyə gerek?
Nəyə gerek sözsüz belə danışırsa hisslərimiz?
Hissin dili daha qədim, daha gözəl, daha təmiz.
Onu kobud kəlmələrlə ağrıtmayaq, incitməyək.
Uzaq, uzaq! Ürəklərə, qulaqlara yetənəcən
Dodaqlarda buza dönen cansız, quru kəlmələrdən.

Səni necə sevdiyimi ürəyimdə milyon kərə
Öz-özümə pıçıldayıb söyləsəm də döne-döne,
Yenə incik nəzərlərlə hirsli-hirsli baxıb mənə
Məndən şirin söz umursan, söz umursan nəhaq yerə!
Hansı sözlər ölü hissə can verəcək,
Hansı sözle qanadlanıb uça bilər soyuq ürək?!

Mən ağzımı çox yormuşam təmtəraqlı çıxışlarla,
Söz demişəm, dediyimin biri doğru, biri nahaq –
Gəl, danışaq, dodaqları dodaqlara tapşıraq,
Ürək ilə, istək ilə, qəlb oxşayan baxışlarla...
Bundan sonra, gəl, səninlə ancaq belə söhbət edək,
Həyat sona yetənədək, ömür başa çatanadək!..

Odessa, 1825

SAAT

Elegiya

Cəmi bir saat öncə göz qoyub əqrəblərə
Vaxtı tələsdirdirdin – gəlib çıxacaq haçan?
Bu şəhər tünlüyündə dinləyib neçə kərə
Tanımaq istəyirdin məni addımlarımdan.
O saatla bir yerdə döyünərdi qəlbimiz,
O saata qoşulub yaşayardıq onda biz.
İksion cəzalanıb sevgisi ucbatından
Bağlandığı təkərle əbədi fırlanantək
Yolunu gözləyəndə səni səsləyib hər an
Əqrəblərin ucunda fırlanardı hey ürək...
Görüş çağı yetəndə saati izləyirdim,
Əqrəbə göz qoyaraq vaxtı əzizləyirdim,
Sonra da xatırlayıb qoşa keçən anları
Salamını, sözünü, şübhəni, gümanları,
Bircə artıq söz ilə coşan mübahisəni,
Sonra da bir gülüşlə davamızı kəsəni,
Gözlərimdə həmişə gizli bir sirr gəzərdin,
Mən ağzımı açmamış “Sus!” deyib tələsərdin.
Ürəyimdən keçəni dinləməzdin, duymazdın,
Bəlkə də, bilə-bilə danışmağa qoymazdın.
Mənsə vidalaşaraq ürəkdən çəkərək ah,
Düşünərdim: könlümü hökmən açaram sabah.
Ancaq sabah yenə də tükənərdi təqətim,
Bircə kəlmə deməyə çatmazdı qətiyyətim.

Ürəyimdə hər şeyə lənətlər yağdıraraq,
Yenə sənin önündə lal-dinməz dayanaraq,
Mən söz axtaran zaman işıqlı təbəssümlə
Türk-silah edərdin sən məni bilə-bilə.
Yenə də inciyərək hirsle nəse deyərdim,
Sonra da yalvararaq səndən üzr istəyərdim.

Ah! Sənin hər bir sözün, hər baxışın, hər ədan
Ürəyimi, ruhumu mehərindən oynadan...
Bircə çəkilən dərdlər, o ümidlər, o ahlar
Köçüb könlümə tamam. Ürək yadigar saxlar.
Qəlbimin gözləriylə baxaraq keçmişlərə
Təzədən yaşayıram o anları min kərə.

Hər şey gözəlləşmədə – keçmişlə gələn günün
Arasında tək o an dəyişilməz, ərköyün.
Kirlə, bomboş ömrümün lentidir keçib gedən,
O gün bir qızıl kimi parlamışdı qəfildən.
Onda ipəkqurdutək mənim qanadım vardı,
Sənə baxıb ömrümü zərifcə toxuyardım.

Günəş keçir göylərdən! O saat yetdi yenə.
Bəs sən harda qalmısan? Niyə baxmırsan mənə?
Kimin qisməti olmuş səadət, göz yaşın?
Kimə doğru tələsir fikrin, duyğun, baxışın?
Tutub hansı əlləri, baş qoyub sinəsinə,
Kimin söhbətlərini dinləyirsən sən yenə?
Göyün gurultusu da ayırmaz sizi, yaqın,
Mənə vurdu bir gün o səadət şimşəyi.

Daha təkəm, yalqızam! Səni tərk etdim o an,
Ancaq ziyarətinə dönərdim utanmadan.
Dayəsinin yanına gözüyaşlı tələsən
Uşaq kimi qaçardım qucağına yenə mən.
Onda xoşbəxtliyimdən itirmişdim başımı,
Duman dağılıb getdi, qəbul et göz yaşımı.
Sonralar anladım ki, o səadət yalanmış,
Mənə o bir saatin ağırları qalanmış!

Yenə zəif bir ümid! Vaxtı əyləncə udur,
Geniş çöllər, dənizlər hər şeyi unutturur.
Gəzməyə çıxmışdım, niyə dayanıb durdum,
Cavabını gözləyib, qapıda boyun burdum.
Gah təkrar eləyirəm o əziz sətirləri,
Gah vaxta söyləyirəm: qayıt, ey saat, geri!
Bu saatdır, bu saat, gecə-gündüz durmadan
Çəkib qədəmlərimi o qapıya qaytaran.

Bu dünyaya göz yuman ən əziz bir insanın
Həsretiylə, dərdiylə yansa da daim canı
Ağır yasın içində, xəyalında birçə an
Onu diri sayaraq tez boynuna sarılan
Bir adamam... O evə tələsirəm yel kimi.
Ancaq qapı bağlıdır. Daha aydındır hər şey...
Ağlayıram, göz yaşım axıb gedir sel kimi...

LAURAYA

Səni görən andanca olmuşam sənə əsir,
Naməlum baxışında doğmalıq aradım mən.
Yanaqların allandı, titrəşib səhər yelindən
Beləcə qızılğüllər açılmağa tələsir.

Sən oxuyan andanca ürəyim inləyirdi,
Unutmuşdum büsbütün yerin qayğılarını.
Elə bil, başım üstə açıb qanadlarını
Mələklər axirətdə xilas vəd eləyirdi.

Qorxma, cəsarətlə aç ürəyini, əzizim,
Tor qurub daltımızca danışsalar da bizim
Ürəyin ürəyimə cavab verib inanmış.

Çox da düşüb bəxtimə gizli, ümitsiz sevgi,
Çox da ayrı bir həyat səni qoynuna çəkir,
Qəlbin mənim qəlbimə lap çoxdan nişanlanmış...

Utanıb keçmişindən, qovursan xatirəni,
Mən qəmliyəm, əzizim! Bilmirəm nəyə görə,
Bilmirəm nəyə görə, min kərə, milyon kərə
Bu ürək əzabları çəkir sınağa səni.

Pəşmansanmı bu yolu tərəddüdsüz seçmişən,
Gözlərin ürəyini açıbdır mənə bir gün.
Taleyini, ömrünü etibar edib bütün
Hər an inanmışsan ki, doğru yolu seçmişən?

Ömrü boyu tək-tənha, daş ovcunda divarın
Gərəksiz arzuları, acgöz ehtirasları
Qovub yaşamışq biz, ancaq çətin, çətin.

Tənriyə üz tutmuşam: itmir yalvarışlarım,
Qoy bütün məbədləri islətsin göz yaşlarım,
Yalvarıram, qoy mənə dağ çəkməsin həsrətin!..

Qula dönüb ilk dəfə, şadam qul olduğuma,
Fikrimdə sənə ancaq, ancaq sıxılırm fikir,
Bütün qəlbim sənindir, demə, o ağrı çəkir,
Gözlərinə baxıram, şadam vurulduğuma.

Mən xoşbəxtlik bilərdim xırda əyləncələri,
Özümü aldadardım fikrimdəki oyunla.
Sənin gözəlliyinlə, söhbətinlə, boyunla...
Sevincə yetməkdənsə, artıb qəmim, kədər.

Mən ilahi eşq ilə sevib əhdə çatmışam,
Odlanıb, qüssə çəkib, göz yaş axıtmışam.
Hər şey ötüşüb artıq, nə xatirəm, nə dərdim...

Adına gecə-gündüz nəğmə qoşan aşiqəm,
Allaha eşq olsun ki, mənə vermiş bu eşqi,
Sevgilimə eşq olsun! O, Allahı göstərdi.

Gecən xeyrə qalsın! Yat! Tərk edirəm mən səni,
Unudub hər qayğını, rahat yat sübhə qədr.
Gecən xeyrə qalsın! Yat! Dərdin yox olub gedər,
Mələklər çəkəcəkdir yuxunun keşiyini.

Kaş mənle keçirdiyin hər saatdan, hər andan
Xəyalına gətirib xoş anı, yaxşılığı
Barı birçə kəlməni, barı birçə qılığı
Yuxuna səsələsən gecə qaranlığından.

Gecən xeyrə qalsın! Yat! Ancaq dayan, son kərə
Baxım yanaqlarına, o mürgülü gözlərə.
"Yox" deyirsən... Onda qoy öpüm mərmər köksündən...

Ah, o da düymələnib! Qaçma, bir sözüm də var,
Nə olar, tələs, uyul Kip bağlandı qapılar,
Yüz yol "yat" söyləyəm də, kaş yata bilməyəsən...

TALEYƏ BOYUN ƏYƏN

Bədbəxtidir o kəs ki, sevir, sevilməz,
Bomboş ürəyində vurnuxar külək.
Yaxşının, yamanın qədrini bilməz,
Gəncliyi sovuşub ötür yuxutək.

Keçmişlə aranı kəsər sıx duman,
Göz yaşı tökülür, köksündə yara...
Pozğun qadınlara qul olduğundan
Ruhu yadlaşıbdı xoş duyğulara.

Arzular, ümidlər yaxına gəlmir,
Hey qaçır... Ölümü azdırı bilmir,
Özü əzab çəkir öz cəzasından.

Cansız səhralarda yalqız məbədtək
Saysız basqınlardan virandır ürək.
Nə Allah yaşayır orda, nə insan...

Sən məni qovursan? Ya sönmüş odun?
Onsuz da odsuzdum... Atdın abrı da?
Var-dövlət hərisi, satıldın yada,
Bu eşqə düşəndən sındı qanadın...

Könlünə bu qəzəb hayandan enmiş,
Barı ötənləri xatırlayaydın.
Onsuz da sənindir bütün həyatım,
Ürək verənlərdən kim pul dilənmiş?

Sənin ki köksündə yanan ehtiras
Qəpik dilənirmiş, yaxşı qulaq as,
İlhamım satılmaz! O bizdən uca!..

O sənə ilahə çələngi hörmüş,
Sənə həyat vermiş, ölməzlik vermiş,
Şərimdə yaşarsan dünya durduqca!

K...

Yox, ayrılı bilmerik! Mənimləsən hər zaman,
Yerin yolu-izindən, dənizin dalğasından
Keçib arxanca gələn, yoxuş qalxan, dağ aşan,
Zərif səsi çayların gur səsinə qarışan...
Sənsən, ya da arzumdur; arzum çin olsa nə qəm...
Mən səndən qorxa-qorxa sənin üçün təşnəyəm.

Etibarsız, insafsız! Səndən uzaq ellərdə
Həyat sınaqlarında düşmüşəm neçə dərdə.
Uçurumlar üstündə, duman, qar arasında,
Ayağa qandal vuran buzlaqlar arasında,
Sonsuz zülmət içində, qovub dumanı gözdən,
Uzaq Qütb ulduzunu – Səni axtarıram mən.

Qütb ulduzu altında Litva, balaca evin,
 Deyib-gülen, şönlənən dostlardır hər tərəfin.
 Sən onların içində cavan şahzadə kimi,
 Rəqsin ön cərgəsində! Nə dərdin var, nə qəmin.
 Bəlkə də bezikərək tal ötüşən günlərdən
 Təzə dedi-qodular toxumunu səpirsən.
 Bəlkə də danışsın aramızda nə olub!
 Pərəstişkar qulların dərddən divanə olub,
 Dil çıxarıb dalınca gəzirler axşam-səhər,
 Gören heç incidirmi Səni o xatirələr?
 Mürgünü dağıdırmı ötən günlərin dərdi?
 Görsən Sən mənimlə xoşbəxt ola bilərdin?
 Ax, tutub əllərindən, dayanmadan bircə an
 Mən səni aparardım çılpaq qayalıqlardan.
 Nəğməmlə yoxuşların ürəyini üzərdim,
 Sellərdən adlayanda yoluna daş düzərdim,
 Qoy sular üşütməsin zərif ayaqlarını,
 Öpüşüm qızdırardı soyuq barmaqlarını.
 Gəzib dağ komasında biz rahatlıq arardıq,
 Bir isti kürkün altında sakitcə oturardıq.
 Çobanların ocağı yanardı sübhə qədər,
 Baş qoyaraq çiynimə mürgülərdin gecələr.

1829, 24 sentyabr
 Alp dağlarında, Splügendə

AXDI GÖZ YAŞLARIM...

Axdı göz yaşlarım təmiz, dupduru,
 Günahsız, pənahsız uşaqlığıma,
 Geri dönməyəcək şirin gəncliyə,
 Ərsəyə yetəndə itən dincliyə
 Axdı göz yaşlarım təmiz, dupduru!

1830-1840



ƏHRİMƏN VƏ HÜRMÜZ

“Zənd-Avesta”dan

Ən dİbsiz uçurumun gözdenİraq bətnİndə,
Ən tutqun bir ürəyin ən qatı zİlmətİndə
Əhrİmən uyuyurdu cin kimi, şeytan kimi,
Qəzəbli aslan kimi, zəhərli ilan kimi.
Bir dəfə baş qaldırıb paxıllıqdan o yandı,
Özü öz toru ilə hürümçəktək dırmandı,
Titrədi birdən-birə zİlmətlərin qırçını,
O qalxdı görmək üçün tanrının taxt-tacını.
Gecə ilə gündüzün sərhədİndə axırı
Dayanıb üz çevirdi aşağıdan yuxarı.
Gördü dayanıb Hürmüz – işıq yayır həyata,
Ulduz içİndə Günəş, uşaq yanında ata
Necə əzəmətlişə Hürmüz də, bax, belədi!..
Sındı Şərin qanadı, heyrətİndən İnlədi.
Əbədi səadətİn, kefin, ləzzətİn dadı
Bu qədər yaxın İkən, ona qİsmət olmadı.
Və bu naqafil fikir – qorxunc, ölçüsüz, nəhəng,
Ağır İdi dünyanın, kainatın özütək.
Və bu naqafil fikir, bu ağırlıq həmin an
Elə güclə basdı ki, Əhrİmənİn başından
O yenə də kiçİldi, xırdalaşdı, əkİldi,
İblis kimi təzədən öz qınına çəkİldi –
Ən dİbsiz uçurumun gözdenİraq bətnİnə,
Ən tutqun bir ürəyin ən qatı zİlmətİnə...

İranda nə zamansa bir paşa yaşayarmış,
Ondandır hekayətim.
Evində yer üzünün hər cür incisi varmış,
Bitməzmiş ziyafəti.

...Paşa oturub yenə Kəşmir xalısı üstə,
Şenlənir hərəmxana.
Yunan, çərkəz qızları süzərək dəstə-dəstə
İşvə satırlar ona.

Qırğız qızı öz qəmli mahnısıyla alır can,
Titredir ürəkləri.
Səma gözlü kənzilər – ehtirasdan alışan
Polşanın çiçəkləri.

Ancaq paşa nə görür, nə eşidir bunları,
Başı çəkilib qına.
Mürgü, yuxu içində qarışıb duyğuları,
Dəm veribdi qəlyana.

Kiminsə gəlişindən səs-küy düşür bu ara,
Əyanlar qulaq asır.
Təzə bir gözəl ilə, adamları yararaq,
Gəlir Qızlarağası.

Xacə deyir: "Əfəndi, sizin parlaq gözünüz
Cənubun axşamıdır.
Qaranlıq gecələrdə şölə saçan üzünüz
Aldebranın şamıdır.

Ləhistan küleyitək yollar boyu əsmişəm,
Ətri itməsin deyə.
Bu çiçəyi mən Sizə verməyə tələmişəm –
Gürcüstandan hədiyyə.

Bələsini görməyib nə İstanbul, nə İran,
Bitib çox-çox uzaqda.
Uca dağlar, dənizlər... Sənə uşaqlığından
Tanış olan torpaqda".

Burda qızın üzündən xacə çəkdi paltarı,
Hamı "ah" dedi birdən.
Padşah yorğun-yorğun əyildi qıza sarı,
Çubuq düşdü elindən...

Yıxıldı böyrü üstə, huşu çıxdı başından,
Nökərlər dayanıb mat!
Padşahı dövrəyə alıbdılar dörd yandan,
Yoxdur xainə nicat!..

"Cadugərdir, qız deyil!" – Qışqırır yanıçərlər,
Boynuna ilgək salaq.
Onun ki üreyində cəhənnəm niyyəti var,
Olmalıdır daşqalaq.

Paşa – İran çölündə nəre çəkən bir pələng,
Heç nəyə verməz aman.
Ancaq bu gözəl qıza bircə dəfə baxantək
Ağlı çıxdı başından.

Öldürülmüş knyazın – İflakın qan bahası
Bu cariyə, bu mələk
Dayanıb ortalıqda, onlara qulaq asır
Tanrı möcüzəsitək.

İlan gözlərindəki parıltını görən an
Zərif kəpənək çəşar.
Eləcə, bu cür cürətsiz ceyranın baxışından
Daşa dönübdü paşa.

"Di tez ol!" Sevinir qazıların üreyi,
Saray coşub maraqdan.

“Qıza keşikçi qoyun etibarlı bir bəyi,
Qoy ram olsun bu ilan!..”

Cəza günü yetişdi. Baxışlarda intizar:
Kafir məhv olsun görək!
Bəs nə işdi, ay aman! Nə zindanda əsir var,
Nə də keşikçisi bəy...

III

Qız yolları yoraraq döndü ana yurduna,
Ancaq hər şey puç, əbəs.
Yarının xatirəsi qüdrət verirdi ona,
Sevgilisi yoxdursa, necə yaşayacaq bəs?

Möcüzə olan deyil, ha yaş axıt, ha yalvar,
Ürək taparmı aram?
Bir gün bu gözəlliyə yana-yana adamlar
Nakam ölən qızı da tapşırdılar məzara.

Ağlaşma səslərindən dünyaya kədər çöküb
Tel-tel olanda ürək,
Hardansa çapa-çapa gəlib yetişən türkün
Səsi başları üstə gurladı ildırım-tək.

Üz tutub yas içində sızlayan adamlara
Türk vüqarla söylədi: – Bilirəm, ağırdı qəm.
Qadir hökmdarım da öldü köksündə yara,
Onun vəsiyyətiylə mən də bura gəlmişəm.

Qız çıxmadı paşamın xəyalından birçə an,
Bəlkə, o haqq dünyada ulduzları barişsin.
Bu torpağı gətirdim mən onun məzarından –
Muradına yetişsin, torpaqları qarışsin.

Üz tutaraq rahibə söylədi məğrur cavan:
– Yetməlidir əfəndim öz ulu arzusuna.
Şəriət qaydasınca dua oxumalısan,
Nişan mərasimiylə borcumu verim ona.

Barmağından o sadə, o yad üzüyü çıxar,
Onun nişanlısıydı dövrün böyük hakimi.
Ölüyə bu üzüyü göndərüb ki, hökmdar
O dünyada qovuşsun qıza halalı kimi.

Ancaq onun sözünü yarıda kəsir keşikç:
– Məni məcbur etmə... acıq gedər Allaha.
Hökmdar ki, xaçpərəst qaydasıyla ölməmiş...
Onlara kəbin kəsmək? Mümkün deyil bu daha...

Türk isə sözlərə əsla məhəl qoymadan
Dərin fikrə getmişdi məzarın üzərində.
Qara saç altından – alından doğulur dan,
Odlu şimşəklər çaxır qəzəbli gözlərində.

Canına lərzə düşən keşikç səsinə kəsdi,
Üzüyü çıxarmağa çox çalışdı, tökdü tər.
Axırda hiss etdi ki, əziyyəti əbədi,
Üzüyü çıxartmaqçün əli kəsməliydilər.

Daha güc çatmaz qızın qatlanmış barmağına,
Üzüyə güc verdikcə sanki sıxılırdı əl.
Meyiti də sadıqdı öz sevimli yarına,
Sevgiyə gücü çatmaz, qılınc çəksə də əcəl...

FARİS¹²

*Qasida Əmir Tacül Fəxrin şərəfinə
yazılıb və İvan Kozlova ithaf olunur¹³*

Durna boğazıyla cumub,
Sulara
Avar əlləriylə sarılan gəmi
Ağır dalgaları hey yara-yara
Dənizdə səadət tapdığı kimi
Bədəvi-qum üstə açılan çiçək,
Səhrayla çəvik at – ərəbin yarı!
Suda cızıldayan qaynar poladtək
Qumsala sancılır atın nalları.

Bu quru dənizdə üzən kəhərim
Delfin sinəsiylə yarıf çölləri.

Keçir yoldan, ötür izdən,
Qumlu səhra dalda qalır.
Quşa dönüb mənim atım,
Buludlarda qanad çalır.
Atım qara bulud, göyləri gəzir,
Alında ulduzdur alışıb yanan.
Yel vurur, açılır qanad yelgəsi,
İldırım saçılır dırnaqlarından.

Uç, atım, uç, atım, uç, qaşqa, səkil,
Ey meşə, ey zirvə, yolumdan çəkil!

Palma sevinc ilə, ehtiram ilə
Kölgəyə, meyvəyə çağırır məni.
Mənim qara atım dönərək yelə
Çapır, qəbul etmir bu tənənəni.
Palma da vadiylə qaçır geriye,
Gülür xışıltryla... Səhrada vüqar?
Səhra sərhədində mənə hədiyyə
Qaralır keşikçi, qorxunc qayalar.
Atın dırnağından qopan səsləri
Soyuq əks-sədayla qaytarır geri
Baxır bədəvinin quş həyatına,
Ölümün qoynuna uçan atına:
Hara uçursan, dayan!
Qayıt bu yoldan!
Orda ölüm saçır Günün baxışı,
Orda ağ çadırlar öz ağılığından
Sədd çəkib qorumur ağılsız başı.
Təkcə bir çadır var – göy qübbəsidir,
Oranın palması – qum dənizidir.
Təkcə qayalardır gecələyəni,
Təkcə ulduzlardır köç eləyəni...

Ancaq mən uçuram məhəl qoymadan,
Sıxmır ürəyimi bu təhlükələr.

Tufantək burulur damarımda qan,
Ümidə səsləyir bu qorxunc səfər.
Qaya karvanları düzülüb bir-bir
Səhra zülmətində qərq olub gedər.
Qayanın sözüne quzğun inandı,
Sandı ki, hazırca qənimətəm mən.
Qara qanadını gərib dayandı,
Qıy çəkib qığılcım tökdü gözündən:

“Mənə yetən nə qoxudur?
Səfeh atlı, sonun budur!
Qum içində yol gəzirsən,
Hara belə tələsirsən?
Nə bir qurtum suyumuz var,
Nə atına yem tapılar.
Ağır oldu axır cəzan,
Daha geri yol tapmazsan.
Dabanbaşma külək əsir,
Sən keçdikcə silir izi.
İlan, əqrəb bitirirsə
Ot bitirməz qum dənizi.
Tək meytidi – gecələyən,
Tək quzgundu – köç eləyən”.

İti caynağını tuşlayıb mənə
Qıy vurdu, üç dəfə durduq göz-gözə.
Hər an hazır idi sinəmə enə,
Ancaq mən qorxmadım, buydu möcüzə!
O qorxdı! Şığıyıb ucaldı birdən,
Əlimi yay-oxa yetirincə mən
Sərçəyə... arıya... cücəyə döndü,
Sonra da toz kimi göylərdə söndü.

Uç, atım, uç, atım, qanadlı səkil,
Ey meşə, ey qaya, yolumdan çəkil!

Qürub şəfəqindən qopan bir bulud
Mənim başım üstə dayandı birdən.
Onun da bulanıq gözündə umud,

O da bu səhrada qurtuluş gözən.
Günəşdən qızarmış dodağı ilə
Fit verib o mənə söylədi belə:

“Dayan! Sonun yetdi, öz qəbrini qaz!
Bu Günün altında əriyir daşlar.
Nə qədər yalvarsan səhraya yağmaz,
Tökülməz başından nurlu yağışlar.
Gümüş dili ilə başlayıb söze
Səhrada səs verməz səsine çaylar.
Səhra dodaqları nəm gəzə-gəzə
Şehi də köksünə çekib qamarlar”.

Mən isə uçuram yenə irəli,
Nə hədə saxlayır məni, nə qorxu.
Başıma toxunan buludun əli
Sonra əsə-əsə yuxarı qalxır.
Geriye baxıram, gücsüzdür yaman,
Mən onu bir göycə qabaqlamışam.
Ancaq qəzəb yağır baxışlarından,
Meyittek qaralır bulud bu axşam.
Canavar nəfsiylə sinir torpağa,
Qara kölgə kimi enir torpağa.

Uç, atım, uç, atım, qanadlı səkil,
Ey səhra, ey bulud, yolumdan çekil!

Baxıram dörd tərəfə,
Göyə, torpağa, daşa.
Uça bilmir bu dəfə
Heç nə atımla qoşa.
Təbiət uyqudadır,
Burda insan səsi yox,
Yatır bu dünya, yatır,
Durmağa həvəsi yox!
Yatır qara qüvvələr
Gözsüz, azad, vəhşi, tək.
Onu qorxutma hədə,
O kimdən çekinəcək?!

Bir bax, yalnız deyiləm bu səhrada daha mən,
Hayandan gəlir o köç, qum təpədə gizlənən
O dəstə köçərimi, ya yol kəsən qaçaqlar?
Yəqin, kəsib qarşımı məni də soyacaqlar.
Hay çekib qışqırıram, köməyə səsləyirəm,
Səsime səs verən yox, bu nə karvandır, aman!
Səhrada donub qalib əvvəl quma bələyən
Tufan sonra qaytarıb onları o dünyadan...

Sümük qafa – ağ qorxu
Gözlərin oyugundan
Astaca tökülən qum
Mənə nə deyir, aman:
“Bədəvi, getmə, dayan!
Orda hakimdir tufan”.

Bu sözləri eşitmiyəm, elə bil,
Uç, atım, uç, atım, qanadlı səkil,
Ey karvan, ey tufan, yolumdan çekil!

Bir Afrika əfisi – səhrələr hökmdarı,
Odur, qum təpəsini kəsib ortadan yarı.
Məni görçək dayanır. Yumaq kimi qıvrılır,
Fısqırır var gücüylə, qəzəbindən qovrulur.
“Bu gələn tufan nədir? Bəlkə, kiçik qardaşım
Köhnə irsiyyət üstə yenə mənə sataşır,
Tapdayır əcdadımdan mənə qalan torpağı?”
Onun məmləkətində görüb qorxmaz canlı
Qəzəbindən bir qara şimşəyə döndü qanı,
Quyruğunu torpağa döyəcləyərək bərk-bərk
Alıb apardı məni cənginə keçirərək...

Odlu gözüylə baxdı,
Nəfəsi məni yaxdı.
Sonra sərdi torpağa,
Mənsə qorxmurdum daha,
Dışimlə, dırmağımla
Sıxdım bu vəhşini mən
O gücdən düşənecəm.

İstədi sütun kimi qalxsın, ucalsın göyə,
Ancaq birdən yıxıldı, qum yağışı səpərək...
Daha azad, arxayın, köks ötürüb dərinədən,
Göyün ulduzlarına çevirdim baxışımı.
Qızılı gözləriylə göylərin sinəsindən
Salam verib sayrıxdı səmanın min-min şamı.
Havada ləzzətə bax, sinəm qabarıq yenə,
Dünyanın havasını udsam bəs etməz mənə!

Gözüm doymur seyrindən dünyanın, kainatın,
Boşaldıb cilovunu külək qanadlı atın.
Gözündəki heyretin nə ölçüsü, nə həddi,
Atımın nallarıyla yer şarını titrətdim.
Çapdım, çapdım, gözümle gözəlliyi içməyə,
Əriyib uzaqlarda üfüqləri keçməyə...
Dünya gözəlliyini qucmaq nə qədər şirin,
Az qala havanı da oxşayacaq əllərin.
Bu sevinc uçuşunda ürəyim tutmur aram,
Sanki küreyi-ərzi mən sinəmə sıxıram.
Fikrim qalxır, ucalır, uçuşu yetmir sona,
Çəkib aparır məni uca dağlar yurduna.
Könlüm onun dalınca göydə qerq olur yenə,
Ruhum səsinə qoşur ruhların nəğməsinə...

ŞƏRQ VƏ ŞİMAL

O.Senkovskinin albomundan

Bizim bu yurdumuza tufanlarsa hökmran
Cənubun günəşinə qiblə edəkmi hər an?
Kəşmir xalısı kimi əlvan çöllər hüdudsuz,
Ürək odundan qopan çiçəklər yanar ulduz...
Ancaq daha bülbülün nəğmələri qəm dadır,
Qızılgülün ömrü də nəfəs kimi qısadır.
Yer kürəmiz sərtsə də unutmayır heç nəyi,
Köksü əsrlər boyu məzar-məzar inləyir.
Bir yerdə ki, dirilər ölümləri unutmaz,
Yüz il dolansa belə, canlı canlını atmaz!..

1825, 24 yanvar
S.Peterburg



BALLADALAR VƏ ROMANSLAR

NOVRUZGÜLÜ

Sübhün şəfəqində açıldı dili,
Toragay nəğməyə çevrilib yandı.
Talada baharın ilk novruzgülü
Qızılı pərdəni cırıb boylandı.

Mən

Çəkilib getməmiş qışın şaxtası,
Gülüm, gülciyəzim, gəlmisən erkən.
Gecələr meşələr sırsıra asır,
Soyuq yellər əsir qarlı zirvədən.

Alov gözlərini yum hələ, dayan,
Ananın qoynunda gizlən bir ara.
Qorun səhərlərin şaxtalarından,
Gecənin şəhindən üz yaralanar.

Gül

Mən də pərvanəyəm, tezdən oyanıb,
Gündüz məhv oluram. Bəxtəvərəm mən!
Bu aprel gününün kiçik bir anı
Xoşdur dekabrın bitməzliyindən.

Tanrı dərğahına aparsan bir gün,
Ya öz sevgilinə hörsən bir çələng, –
O gül dəstəsini bezəmək üçün
Məni tac yerinə qoyasan gerək!

Mən

Bircə əsimlikdir vücudun axı,
Dörd yanın otlardır – üreyi üzən.

Sənin nə gücün var, nə əlvanlığın,
Çələngi nə ilə bəzəyəcəksən?

Günəşdən od alıb qızıl qərənfil,
Göz çəkir zanbağın boyu, buxunu.
Qızılgül günəşdən qopub, elə bil,
Nərgizin gözündən səhər oxunur.

Sən isə talada batmısan qəmə,
Ümidin çox möhkəm olsa da təksən.
Mənim dostlarıma, əzizlərimə
Sən necə səadət bəxş edəcəksən?

Gül

Mən yaz mələyiyəm, bahar elçisi,
Dostların sevecək, doğulsam da tək.
Ancaq düşmənlərin parıltı gəzir,
Əsil dost hər şeyi gözəl görəcək.

Bu böyük sevgiyə layiqəmmi, de,
Mənilərin qəddi — səməni necə

Acı göz yaşdır əvəzi ancaq!

1820-ci ilin ikinci yarısı

De, kimsən, nəçisən, ulusun, adın?
Bu cansız çöllərdə gözlədiyin kim?
Hər gün danışdığın, izlədiyin kim?"

"Ay qız, bir qulaq as!"

Qız kəlmə kəsmir.

"Qız, mənə qulaq as! Gün günortadır.
Ətrafda bir kimsə boş-bekar gəzmir.
De, kimsən, nəçisən, ulusun, adın?
Kimi gözləyirsən burda illərlə?
Kimi səsləyirsən sirli dillərlə?"
Qız yenə dillənmir, daş kimi donmuş,
Ağır kirpiyinə buludlar qonmuş.
Qəfildən açılır üzünün donu,
Qəfildən danışır, qəfildən gülür.
Yenidən bir xəyal aparır onu,
Gözündən sel kimi yaşlar tökülür.
"Kim var bu gecədə?"

Yasenka görək?

O əzabkeş mənəm, gəlmişəm, aman!
Barmağın ucunda asta gəl görək,
Yamanca qorxuram analığımdan...
Yox, yox! Cəhənnəmə, görür, qoy görsün.
Sən ki bu işıqlı dünyada yoxsan,
Ölmüsən, getmisən, kor olsun gözüm.
Hicran!.. Hicran kimi sən də soyuqsan.
Gözlərin səninki, üzün səninki,
Ancaq ki, bumbuzsan sən məzar tək.

Əllərin! Qoynumda gizlət onları.
Qısılaq, bir azca isidim səni!
Necə ağarmısan? Yenə qar yağır?
Gəl, yenə odumda əridim səni.
Keçir ölümündən düz iki bahar,
Yəqin, torpaq altı sənə soyuqdur.
Əzizim, mənə də yanına apar,
Bu qəddar dünyada rahatlıq yoxdur.
Apar ki, orda da bir yerdə olaq,

Görmürsən, göz yaşım bir an qurumur?
Mən ağlar qaldıqca gülənlərə bax,
Qansızlar içində yaşamaq olmur.

Gündüz gələcəksən? Yeni inanım?
Bəlkə, bu yuxudur, axıra çatır.
Niyə tələsirsən, tələsmə, canım,
Hələ ki xoruzlar banlamayıbdır.

Aha, banladılar, indi doğar Gün,
Üfütək alışır mənim də sinəm.
Gedirsən, atırsan məni büsbütün,
İlahi, dünyanın bədbəxti mənim”.

Yenə vida deyir öz əzizinə,
Çırpınır torpaqda, yox qəmin sonu.
Axışır camaat onun səsinə,
Yenə də dövrəyə alırlar onu.

“İsa kömək olsun! Qurtardı canı,
Ruhu birçə anda çırpınıb uçdu.
Onun eşqi ilə gözdi dünyanı,
Yəs axır Karusi tapıb qovuşdu”.

Mən də inanıram deyilənlərə,
Dua oxuyuram ona min kərə.
Birdən bir səs gəlir: “Cəfəngiyatdır!”
Xalqa üz tutaraq danışır qoca:
“Zülmət ruhunuzu gəmirib atdı,
O bağlı sinəmdən hara uçacaq?!”

Bunlar bir xəyaldır, inanın mənə,
Allaha üz tutub and içirəm ki,
Qız ölüb getməyib, dolaşır yenə
Bizim aramızda bir kölgə tək”.

Qocanın səsinə səs verirəm mən:
Qız sağdır, bu inam məndə qətidir.

Dünyada ən müdrik, ən iti gözdən
İnanım, ürəyin gözü itidir.

Ölü həqiqəti duymaz adamlar,
Dünyanın sirrini göymü açacaq?
Əsil həqiqətə ürəkdir açar...
Ürəyini dinlə, ürəklərə bax!..

SVİTEZLİ QIZ¹⁵

Kimdir ötüb-keçən səssiz-səmirsiz,
Kimdir Ay altında dolaşır belə. –
Səssizcə gəzirlər oğlan ilə qız
Svitez gölünün sahili ilə.

Baxantək bilirsən: sevişir onlar,
Oğlan çələng hörür qıza güllərdən.
Qızın da əlində təzə moruq var,
Nazla yedizdirir oğlanı hərdən.

Hər axşam gəzirlər burda bu sayaq,
Köhnə bataqlığın otları xalı...
Oğlan bir tanınmış ovçudur, ancaq
Qızınsa kimliyi açılmaz qalır.

O qürub çağında gəlir çöllərə,
Səhər açılanda qeyb olub gedir.
Olmamış evini görən bir kərə,
Bilmirlər yolları hayanda itir.

“Sənə yalvarıram, qız, səhər-axşam,
Biz ki görüşmürük birinci kərə.
Sən kimsən, nəçisən? Anlamamışam
Hayandan düşmüşsən bu meşələrə?

Yay ötür, qəlbimi bürüyür kədər,
Yerden çıxmamışıq, şeytaniq, nəyik?

Bu göl sahilində nə vaxta qədr
Beləcə bilməzə görüşəcəyik?

Meşələr qoynunda yuxulu xəyal,
Hər gün əllərimdən uçursan elə.
Yaxşısı budur ki, sən mənimlə qal,
Qovuşum biryolluq öz sevgilimlə.

Evim lap yaxındır, inan, عزیزim,
Ağaclar üstünə sərinlik ələr.
Yığmışam doyunca qış azuqəsi,
Yeter ikimizə bahara qədr”.

Qız ona söyləyir: “Özbaşınasan...
Atamın sözünü unutmaram mən.
İndi bülbül kimi cəh-cəh vurursan,
Sonradan tülküyə çevriləcəksən.

İndiki cavanlar bahar küləyi,
Sizin hiylənizi duyuram asan.
Çalış ki, inansın sənə ürəyim,
Bilim ki, andını pozmayacaqsan”.

Bir ovuc torpağı qarmalayıb qız
Diz çöküb sözünü söyləyir bir-bir.
Qorxunc and içdirir ona qorxusuz
Ki, heç vaxt vədindən dönməyəcəkdir.

“Ey ovçu! Andını pozmağından qorx,
Bu andın cəzası ağırdır, ağır.
Andından dönmənin tək bədənini yox,
Ruhu da əbədi alışıcaqdır”.

Saçını çələnglə bəzəyərək qız
Gedir, yerində şirin bir əda.
Çəkilib yox olur sözsüz, acıqsız
Meşə sıxlığının toranlığında.

Qız gedir nəfəsi küləkdən incə,
Ovçu arxasınca yetə bilməyir.
Əriyir meşənin zülmətində,
Oğlan o yolları gedə bilməyir.

Vəhşi cığırlarla dönür lal-dinməz,
Düşür qulağına öz ayaq səsi.
İndi bu təklidən hara qaçsın bəs?
Harda sevgisinə əlac diləsin?

Gölün sahiliylə addımlayır tək,
Gözündə cəm olub dünyanın qəmi.
Tutqun söyüdləri yellədir külək,
Qaldırır dalğanı ağ yelkən kimi.

Göl birdən qaynadı, bu dəhşət nədir?
Göylər ləzzət alır öz qəzəbindən.
Svitez yarıldı – dalğalarla bir
Çıxdı qız bədənini gölün dibindən.

Yanağı ən zərif qızılgül kimi,
Gözündə oynayan bu şəfəq nədir?
Ağappaq dumantək incə geyimi
Elə bil, əynindən süzülüb gedir.

“Oğlan! Əziz oğlan, ucaboy oğlan!
Qızlar həssas olur kədərə qarşı.
Bu aylı gecədə nə axtarırsan?
Hansı xəyallara qarışmış başın?

Çoxmu qaçaqaqsan, səni incidən,
Sonra sənə gülən qızın dalmca?
Dəcəldi, zövq alır bu əyləncədən,
Səni incitməkdi arzusu, ancaq.

Sənin axtardığın mənim, yaxşı bax,
Bədi inlədiyin, üzülmüş xəstə...

Ver mənə qəlbini, gülək, oynayaq
Büllur dalğaların qolları üstə!

Mənimlə bir yerdə qaranquş sayaq
Gölün üzəriylə süzə bilərsən,
Sonra balıq kimi sən baş vuraraq
Gümüşü sulara üzə bilərsən.

Gecəyə uyuyub bu göy günbəzdə,
Ulduzu əks edən bir yerdə asan
Məst olub üzünə vuran nəfəsdən
Zanbaqlar qoynunda uyuyacaqsan!..”

Məmələr ağappaq, dodaq bir dişləm,
Yel vurdu, yaxası açıldı birdən.
Qız gəldi nəfəsdən yüngül yerişlə,
“Gəl, gedək, – söylədi, – sən ki mənimсэн!”

Ayağı dalğaya ehməlcə dəyir,
Göl qurşaq bağlayır bir an içində.
İnad əlləriylə suyu çiləyir,
Harasa tələsir duman içində...

Oğlan da dalınca... Uçurum üstə
Yetişib dayanır... çəkilir geri.
Gölün sularına hey asta-asta
Oxşayır titrəyən bu qədəmləri.

Su onu oxşayır, tələsir ürək,
İstəyir tez qucsun bu dalğaları.
Elə bil, yapışmış əlindən bərk-bərk
Qız onu çəkirdi özünə sarı...

Bir anlıq tutuldu oğlanın gözü,
Çıxdı meşə qızı onun yadından.
Sevinclə dalğaya atıldı özü,
Məst oldu bu təzə vurğunluğundan...

Ehtiras girdabı çəkir uzağa,
Dalğalar aparır bu ağılsızı.
Doğma sahillər də yaxındır daha,
Orda əhd etmişdi meşələr qızı.

Sıxır ağ əlləri əlində, aha...
Baxışı baxışda əriyib gedir.
Yanır vermək üçün dodaq-dodağa,
Arada dalğalar son maneədir.

Külək yavaşdı, dağıldı zülmət...
Göl üstə açılan ömrün yazıdır.
Ovçu baxıb gördü gözündə heyrət,
Əlindən tutduğu meşə qızıdır.

“Bəs hanı əhdimiz, bu həvəs nədir?
Demişdim xəyanət cəzası ağır.
Andından dönmənin bədəniylə bir
Ruhu da əbədi alışıcaqdır!”

Aldandın bu gölün maviliyinə,
Hakimlik bəxtinə yazılmayıbmış.
Torpaqda buz qəbir yaraşar sənə,
Bədənin çürüsün orda bahar, qış!

Sənin ruhunusa cəhənnəm odu
Amansız-amansız didib tökəcək.
Əhdini pozanın qisməti budur,
Yansın, nə su tapsın, nə də ki, külək!”

Gözünə yığılıb ovçunun dərdi,
Birdən səs-səmitsiz qacıyıb durdu...
Külək söyüdləri yelləndirirdi,
Qanadlı dalğalar göyə uçurdu.

Gölün mavi üzü cırıldı yenə,
Tufan sahilləri döydü aramsız.

Dibsiz qaranlığa, suyun köksünə
Çəkilib yox oldu ovçu ilə qız...

Dalğalar yenə də sahilə qaçan,
Durub bataqlığın köhnə ölkəsi,
Titrəşir ağaclar arasındaca
O qızla ovçunun bəyaz kölgəsi.

Yenə dalğalarla oynayan qızıdır,
Oğlansa boylanır gözlerinde qəm.
Oğlan – ovçu oğlan tanışımızdır,
Qız kimdir, qız kimdir? – Bunu bilmirəm...

12 avqust 1821

BALIQ

Türk edib doğma kəndi
Hörükləri küləkdə –
Bir qız baş alıb gedir
Hıçqıraraq ürəkdən.

Adlayır göy çəmənini,
Keçir lal axan çaydan.
Açıb ağ ɵllərini
Çağırır yorulmadan:

“Dinləyin, su pərisi,
Ay svitezli qızlar,
Kasıb rəfiqənizin
Görün necə dərdi var.

Bir zaman eşqə düşdüm,
Ürəkdən sevdim panı.
Osa yada dəyişdi
Mən yazıq Kşisyanı.

Yaşasın, cəhənnəmə,
Arvad dövləti ilə.
Dağ çəkərək sinəmə,
Ancaq salmasın ələ.

Ax, ürək necə yanır...
Aldanmış, atılmışam.
Namusum ayaqlanır,
Qəpiyə satılmışam.

Gəldim sizə qoşulam,
Bacılar, öldürür qəm.
Təkcə oğlum, gül balam...
Onu ata bilmirəm”.

Səsi ürək göynədən,
Zaradı cavan ana.
Aşıb qərğ oldu birdən
Suyun burulğanına.

Məşənin dalındasa
Malikanə keflənir.
Qonaqlar... zəngin masa...
Pan təzədən evlənir.

Birdən boğub çalğını
Ucaldı körpə səsi.
Köksünə sıxıb onu
Qoca çaya tələsir.

Can ürpəşir bu səsdən,
Qoca gəlir min kərə
Söyüdlərin çay üstə
Çadır açdığı yerə.

Bələyi qoyub baxır,
Göz yaşıyla o bərkdən,
Deyir: “Kşisya, uşağı
Necə ovundurum mən?”

Gecədən gəlir haray:
"Gözlərimi qum örtmüş,
Üstümdən şütüyən çay
Cəsədimi çürütmüş.

Daşlar çəkdi ülgücü,
Bədənim qazıq-qazıq.
Yediyim köklər acı...
Mamırla dolub ağzım".

Qoca kəsmir sorağı,
Dərd ələyir qəmli səs:
"Ax, Kşisya, uşağı
Necə ovundurum bəs?"

Nəse terpəndi, aha,
Qocadan az aralı
Sahilə cumdu dalğa,
Üstündə də bir balıq.

Elə balacadır ki,
Lap dayazla üzür o.
Kimin qarmağı çəkir?
Hayana tələsir o?

Beli alışır par-par,
Gözü mərcan dənəsi.
Üzündə bir tələş var,
Suyun üstündə əsir.

Birdən üzgəc açıldı,
İçində qız – gümüşü.
Hörükləri saçıldı,
Göründü cavan döşü.

Qamışlıqlar terpənir,
Qola bax, qalxıb-enən.
Üzür ağlar körpənin
Bələyinin üstünə.

Uşağı ahır ələ,
Ağ buluda batır Ay.
Birdən cingilti ilə
Oxuyur: "Balam, laylay!"

Körpə səsini kəsdi,
Yatdı laylaya çağa.
Yenə suya tələsdi
Qız dönərək balığa.

Yenə geyimi pul-pul,
Yenə əvvəlki təki.
Üzgəclər örtüb onu
Suyun dibinə çəkir.

Beləcə hər sübhçağı,
Ya da qarışanda şər
Balıq gəlib uşağı
Döşünə salıb, gedər.

Ancaq bir gün şər vaxtı
Qoca gəlmədi, aman.
Balıq qız baxdı, baxdı,
Soraq yoxdu qocadan.

Qocasa baxır yola,
Gedə bilmir bəs niyə?
Arvadıyla qol-qola
Pan çıxıbdır gəzməyə.

Qoca baxıb dərd içir,
Körpə yatıb, oyatmır.
Saatlar ötüb keçir,
Pansa geri qayıtmır.

Əlini günlük edib
Baxır uzağa sarı.
Günün istisi gedib,
Yanır axşam şamları.

Hava qaralıb tamam,
Göyü ulduz alınca
Asta keçib yollardan
Gölə yetişdi qoca.

Allah! Necə işdi, bu,
Tamam dəyişib sahil.
Qazılıb bütün qumu,
Tufan ötüb, elə bil.

Paltar tikələridi
Səpələnmiş dörd yana.
Sanki vuruş yeridi,
Kimse qəsd edib pana.

Köhnə yerlər tanınmır,
Dalğa qumları xışlar.
Nə pan var, nə xanımı,
Sanki heç olmamışlar...

Çay vardı burda səhər,
Bomboş yatağı qalır.
İki bədənə bənzər
Nəhəng daşlar qaralır.

Qoca dondu heyrətdən,
Dodağından söz qopmaz.
Burda nə olub görəni?
Düşünüb cavab tapmaz.

"Kşisya, ay Kşisya!"
Çağırdı o durmadan.
İns-cins yoxmuş guya,
Sükuta batıb hər yan.

Qoca dolaşır ürəkək
Sahilin hər yerini.
Başını yelləyərək
Silir soyuq tərini.

Xırda bir balıq görüb,
Baxır, ürəyi əsir.
Tez qundağı götürüb
Evə doğru tələsir!..

1820

MARIYANIN QƏBRİ

Litva mahnıları mövzusunda

Yad adam, qız, yos, ana, rəfiqə

Yad adam

Şaxələnmiş Nemanın
Sahilləri göy çəməni.
Çəmənləri su yuyur,
Yuyur gecə sübhəcən.
Balaca bir təpəcik
Çayın qırağında tək,
Dörd tərəfi yaşıl ot,
Üstü əlvan gül-çiçək.
Çiçəklər qardan bəyaz,
Çiçəklər salxım-salxım.
Təpədən yollar gedir,
Təpə yollara baxır.
Mənim yolum su yolu,
Qayığım uçub gedir.
Bu təpə nədir belə?
Ay qız, mənə cavab ver!

Qız

Yol keçən, əziz qardaş,
Qərubsən burda deyən,
Mariyanın qəbridir,
Yoxdu bunu bilməyən.

Yaşadığı bu kənddi,
 Uyuduğu bir qəbir.
 O üç yol ki, görürsən,
 Bura üç yandan gəlir.
 Birini çoban salmış,
 Birini qoca ana,
 Rəfiqəsi – gözəl qız
 Hər gün qaçır yanına.
 Sahilə sür qayığı,
 Boylan, görərsən özün
 Gözü yaşlı ananı,
 Gül getirən o qızı.
 Ana batıbdır yasa,
 Yaman kiçilib boyu.
 Qız da astaca gəlir,
 Ağlayır yollar boyu.

Y ə s

Mariya! Göz yaşımı
 Mən quruda bilmirəm.
 Mariya, surətini
 Heç unuda bilmirəm...
 Doyunca görüşmədik,
 Doyunca öpüşmədik.
 Dostu da atmaq olar,
 Bu qədər yatmaq olar?
 Belkə, məndən küsmüsen,
 Ya həyatdan bezmisən?
 Belə olmaz, əzizim,
 Yəsə hirsin tutmasın.
 Gizlənmisən, qayıt, gəl,
 Dost dostu unutmasın!
 Köçdün bu təpəciyə,
 Döndün bir təpəciyə.
 Nə yaman ayrılıqdı,

Sənsiz qala bilmirəm,
 Qayıt, yaman dənizdim!
 Nə xoşbəxt yaşamışam,
 Günler öterdi belə,
 Səhər erkən qaçardım
 Tezco Mariyagilə!..
 Harda olsam könlümü
 Sən yanına çəkərdin,
 Yuxum da bal-şəkərdi.
 Ah, hamıdan uzaqda
 Tək-tənha yatacağam,
 Belkə yuxularımda
 Mən ona çatacağam.
 Kirpiyimi yumantək
 Belkə ruhum əbədi
 Səninlə görüşəcək.
 Gör necə xoşbəxt idim!
 İşim, gücüm, hörmətim...
 Qohum-qonşu qəlbində
 Tükənməz məhəbbətim.
 Qoca atam sevinər,
 Mənimlə fəxr edərdi.
 O da batıbdır qəmə,
 Onu da əyib dərdim.
 Daha nə allahlığam,
 Nə bəndəlik... Bu da son...
 Qoy qurd yesin sürünü,
 Çöldə taxıl məhv olsun.
 Külə dönsün çəmənim,
 Mariyam yoxdur mənim!
 Atam ev tikib mənə,
 İçində hər zinəti.
 Evə sahibə gərək,
 Vaxtdır, görək evlənim.
 Elçim, yol göstərənim,
 Mariyam yoxdur mənim!

Məni dilə tutmayın,
Atam, halım yox daha,
Evlənmək əvəzinə
Tərki-vətən olaram.
Yad yollara çıxaram,
Yad torpaq ayaqlayıb,
Vararam yad ellərə.
Elə gizlənərəm ki,
Tapmazsınız bir kərə.
Tuş ollam moskollara,
Öldürsünlər qoy məni.
Yad ellərin torpağı
Olsun soyuq kəfənim,
Məriyam yoxdur mənim!

A n a

Yenə yatıb qalmışam,
Hamı çöldə, bayırda.
Yoxsan, yoxsan, əzizim,
Yoxdur məni oyadan.
Bütün gecə inlədim,
Kırpık yumdum, səbh idi.
Şimonum gün çıxmamış
Çıxıb sahəyə gedir.
Dəymir, oyatmır məni,
Yarama tapmır əlac.
Biçəneyi biçir tək,
Gözü yaşlı, yorğun, ac.
Biç! Biç! Nə ki gücün var,
Məni qəbir aparar.
Hara tələsəcəksən?
Evdə kimin var axı?
Naharını kim versin?
Kim yandırın çırağı?
Süfrəndə oturanın,

Üzünə gülənin yox!
Sevinclisən, ya qəmli –
Gözündən bilənin yox.
Sən bizimlə olanda
Cənnət idi evimiz.
Məclislər, qonaqlıqlar...
Pozulmazdı kefiniz.
Tay-tuşların, oğlan-qız,
Hay-küy, sevinc, çal-çağır...
O ev indi səhradı,
Başımıza kül yağır.
Qapımızı açan yox,
Dəstəyini pas tutub.
Ələf basıb çardağı,
Allah bizi unudub.
Adam üzünə həsrət...
Nə hal soran, nə "salam!"
Yoxdur, yoxdur, Məriyam!

R ə f i q ə

Bizim idi bu dünya,
Bizim idi çöl-çəmən.
Görüşüb danışdıq
Öz gizli sevgimizdən.
Çayın sahilindəcə
Görüşərdik hər səhər,
Görüşərdik hər gecə.
Pıçıltıyla, him-cimlə
Danışardıq, gülərdik.
Gəzişərdik qol-qola,
Yoxdur, yoxdur Məriyam!
İndi kimi dinləyim?
Kimə açım dərdimi?
Kim çəkəcək nazımı?
Kim duyacaq ərkimi?

Daha yüz yol çağırım,
Deyəm "Qayıt, dön!" olmaz!
Daha dərdim ərimez,
Arzularım çin olmaz!

Yad adam

Yad adam, gəlmə adam
Dinlədi, gözü doldu...
Dinlədi, nağıl bitdi.
Ah çəkib yola düşdü,
Bu qəmli sahilləri
Həmişəlik tərk etdi...

ZANBAQLAR

Eşidilməmiş işdir:
Xanım boğdu ərini.
Talada qazdı qəbir,
Neçə arşın dərini.
Üstündə əkdı zanbaq
Astaca oxuyaraq:
"Boy at, çiçəyim, böyü,
Böyü bu qəbir boyu.
Pan necə dərindəsə
Elə ucaya yüksəl!"

Ərinə qatil olan
Üstü-başı tamam qan,
Qaçır dərə-təpəli
Meşənin sıx yeriylə,
Yapalaqlar boylanır
Qorxulu gözləriylə.
Külək yuxulu əsir,
Qarğa yenə tələsir.

Meşənin qırağında
Bir fıstıq ağacı var,
Daxmanın çardağında
Budağı nəğmə çalar.
Kandara çıxır qoca,
Əlində çıraq yanır.
Xəyaltek uça-uça
Xanım yetib dayanır.
Qorxudan donmuş gözü,
Dodaqları qurğuşun.
Kəfəntək ağdır üzü,
Səsi də yaddır onun.
"Allah köməyin olsun,
Xanım, niyə əsirsən?
Qaranlıqda, dumanda
Sən hara tələsirsən?"

"Tale atıbdır yola,
Ərim düşdü qovğaya.
Kiyev üstə – davaya
Getmişdi Boloslavla¹⁶
Yola saldım illəri,
Gəlib çıxmadı ərım.
Qonşumsa cavan, mətin,
Günahsız qalmaq çətin!
Günah dalınca günah,
Açılmışdı sirlərim.
Günlərin birində, ah,
Qayıdıb gəldi ərım.
Günahımı açmamaq!
Qana bax! Bıçağa bax!
Öldürdüm ərımı mən,
Niyə gizləyim səndən?!
Göstər mənə düz yolu,
Göstər, qurbanın olum!
Günahımı yumağa
Hazıram hər əzaba.

Tonqala da gedərəm,
Eşidilməz heç ahım.
İlim-ilim itərəm,
Açılmasın günahım...”
Cavab verdi astaca
Bu tərk-i-dünya qoca:
“Səni belə qorxudan
Günahın deyil, inan.
Adamların nifrəti
Salıb könlünə tələş.
Ondan da qorxma qəti,
Qayıt evinə birbaş.
Ölən geriye dönməz,
Torpaq hər şeyi udur.
Özünü üzmə əbəş,
Taleyin hökmü budur”.

Söhbətdən razı qalan
Qadın tələsik yenə
Məşənin arasıyla
Qayıdır evlərinə.
İmarət qabağında
Yol gözləyir uşaqlar:
“Niyə gəlmədi, ata?”
“Bir azdan gəlib çıxar!”

Onlar gözləyir gecə,
Ötür bir gün, iki gün.
Sonra oyun-əyləncə
Tapılır onlar üçün.
Məşədə qalan ata
Daha düşməyir yada.
Ancaq xanım narahat...
Unudulmur günahı.
Zəhərə dönüb həyat,
Sirri çevrilib aha

Ruhu ölür günbəgün,
Dodağı gülüşə yad,
Ağır günahı üçün
Səssizcə çəkir fəryad.
Gecə-gündüz lal, xəstə,
Qulağı daim səsdə.
Elə bilir indicə
Kimsə harayında qəm
Uşaqlara deyəcək:
“Atanızam, gəlmişəm!”

Yox, xanım unutmadı
Öz gizli günahını.
Yadından çıxdı adı,
Soyudu qaynar qanı.
“Anka, at nallaradı,
Atlılar evə çatır,
Tez aç darvazanı bir,
Yeri, özün çıx yola.
Belə tezdən kim gəlir?
Belə tez, xeyir ola?”

“Gələn iki atlıdı,
Atları qanadlıdı.
Qılıncı par-par yanan
İki gənc, gözəl oğlan”.
Sevinci aşırı daşır.
Ərinin cüt qardaşı
Tez yəhərdən düşdülər,
Gəlinlə görüşdülər.
“Qardaşımız bəs hanı?”
“Qardaş çox-çox uzaqda,
Səsimiz ona yetməz.
Yatır qara torpaqda.
Onu üzdü yaralar,
Ölümü bir il olar”.

Burda dayanır xanım:
“Duyulur həyəcanım...”
Üzü kəfən kimi ağ,
Söyləyir hıçqıraraq.

“Burax bu boş sözləri,
Sağdır, bilirik daha.
Ordu qayıtdı geri,
Gələr bu gün-sabaha”.

“Sağdır? İlahi, şükür!
Qırılmışdı qanadım,
Hər an yeri görünür,
Onsuz boşdur həyatım...”

“Yolda bizimlə idi,
Dözmədi bir-iki gün.
Lap axırda tələsdi
Sənə yetişmək üçün,
Evdə hazırlıq görüb
Qurmaq üçün toy-düyn.
Sağdı, sözün qıssı,
Bəlkə, hardasa azıb.
Meşə yolu dolaşıq,
Bəlkə, yollarda çaşıb.
Bu gün, ya sabah gələr,
Ürəyimiz dincələr”.

Nökərlər neçə yerə
Yollandılar xəbəmə,
Döndülər kor-peşiman.
Qardaş gəlib çıxmadı,
Qonaqlar pərtdi yaman,
Xanımsa buraxmadı:
“Oy, qardaşlar, baxın bir,
Yollar bütöv sis, duman,

Təklük ürəyi didir,
Titrəyirəm qorxudan.
Kəsəcək soyuq külək,
Qardaşınız gələcək...”

Günlər ötür, qış keçir,
Günlər yaman boş keçir.
Ümiddən düşmür ürək,
Bəlkə, yazda gələcək?
Qardaşınsa üstündə
Zanbaqlar açıb çiçək.
Qəbir necə dərinse
Güllər elə ucadı.
Yada düşməyir nəse
Qayıtmadı haçandı...
Var-dövlət boğazacan,
Sahibə də lap cavan.
Unudublar qardaşı,
Xanımı izləyirlər.
Hər gün yola yığılıb
Yenidən gözəyirlər.
Var-dövlət boğazacan,
Sahibə də lap cavan.
İki qonaq bir oldu,
İkisi də vuruldu.
Gecə-gündüz hər biri
İçində şübhələrin.
Nə işdi bu, nə sirdi?
İkisi də eyni cür
Qısqanclığa əsirdi.
Heç biri ata bilmir,
Kimsə unuda bilmir.
Onu sevmək çox şirin,
Ona vurulmaq asan!
İki qardaş, bir xanım,
Bəs necə yaşayasan?

Hər şeyi unutdular,
Gəlinə üz tutdular:
"Gözlədik əbəş yerə,
Gəlmədi qardaşımız.
Gün döndü fəsillərə,
Ayılmadı başımız.
Sən cavansan, gözəlsən,
Tale xor baxdı sənə.
Qardaşlardan birini
Seç qardaş əvəzinə".

Deyib susdular onlar,
Dünya başlarına dar.
Qısqanlıqdan, kədərdən
Gözlər qaralır hərdən.
Acı söz, əyri baxış...
Səbr yeri qalmamış.
Qəzəb tonqalı yanır,
Qılınclar yırğalanır.

Gəlin dayansın necə
Qabağında bu hirsin.
Çıxıb qaçır gizlicə –
Qoca məsləhət versin.
Vələsin kölgəsində
Daxma əyilib artıq.
Qorxaraq öz səşindən
Döyür qapını "tıq-tıq!"
Qoca durur yenə tək
Qadını dinləyərək...
"Onları cüt sevrəkən,
Söylə, necə edim mən?
Hər biri ruhum, canım,
Həşinə nişanlanım?
Var-dövlətim, uşağım,
Ömrün ən şirin çağ..."

Nəyim var külfətidir,
Ancaq ərşiz çətindir!
Yox! Məni üzsə də qəm,
Daha ər istəmirəm.
Niye qorxuram axı
Qəzəbindən Allahın?
Gözümü yuman tək
Sanki açılır qapı.
Daha dözmür ürəyim,
Daha qalмайıb tabım.
Eşidirəm səşini,
Səşini, nəfəşini.
Gəlir gözləri qanlı,
Ölü qədəmləriylə.
Sifəti sərt, dumanlı,
Daimi kədəriylə.
Gəlib qapımı açır,
Dodaqları od saçır.
Ürəyim qopur birdən,
Qorxudan donuram mən.
Sızlayır yenə yaram,
Daha xoşbəxt olmaram..."

Qoca söylədi birdən:
"Üzmə özünü, yetər.
Allah öz qəzəbindən
Özü səni hifz edər.
Yalvar, eşidər səni,
Qara niyyətdən əl çək.
Allah ölmüş ərini
Təzədən dirildəcək".
"Yox! Qəlbimi alır qış,
Danışmayın siz hədə.
Əbədilik ayırmış
Bizi bir iti xəncər!
Öz cəzamdı, çəkirəm,

Canım odlanıb yansın.
Göz yaşları tökərəm,
Mülküm də parçalansın!
Rahibə olacağam,
Meşədə qalacağam.
Yox! Qəlbimi alır qış,
Danışmayın siz hədə.
Əbədilik ayırmış
Bizi bir iti xəncər...”

Tərki-dünya qocanın
Yaman qaraldı qanı.
Gözlərini tutdu yaş,
Dilləndi yavaş-yavaş:
“Onda tez toya bəzən,
Sevinsin sevdiyin kəs.
Ərin soyuq qəbirdən
Geri qayıda bilməz.
O tək sənin səsine
Dirilə bilər yenə”.

“Yaxşı, bəs kimə gedim,
Bəs hansını tərk edim?”

“Allaha tapşır bunu,
Göstərəcək yolunu.
Açılan kimi səhər
Onları çölə göndər.
Yığıb meşədən çiçək,
Hörsünlər sənə çələng.
Vursunlar gizli nişan,
Söküləndə qızıl dan
Yuxudan qalxmamış sən
Qoy kilsəyə qoysunlar.
Hansı çələngi seçsən
Bəxtin odur – duysunlar...”

Yol tapıldı axır ki,
Xanım sevinir yaman
Daha əvvəlki tək
Qorxmur ər xəyalından.
Çağırmasa qayıtmaz,
Onu kimə oyatmaz.
Ürəyində bu hiylə,
Sükut içində, təkə.
Kar, qaranlıq meşəylə
Dönür evinə gecə.
Qaçır, düşüb bir izə,
Görünmür yolun sonu.
Zülmətdə sanki kimə
Arxadan qovur onu.
Pıçıldayır: “Burdayam,
Soyuq qoynunda yerin”.
Əks-səda yayılır:
“Bu mənəm... ər... ər...”

Budur, yetişir kimə,
Qaçmağa qalmayıb güc.
Qulağı düşüb səsə,
Qorxu iti bir ülgüc.
Qan-tər içində üzü,
Ərinin iniltisi
Keçir cəngəllikləri:
“Bu mənəm... sən ər!”

Bazar günü, yetiş bir,
Xanım toya tələsir.
Qızarmamış hələ dan
Qardaşlar düşdü yola.
Rəfiqələriylə bir
Xanım kilsəyə gəlir.
Meyitə dönüb rəngi,
Görür qoşa çələngi,

Damarında donur qan,
Soruşur adamlardan:
“Mən bu zanbağı seçdim,
Ərim kimdir, qaynım kim?”

Böyük qardaş əl-aman
Tez cumur irəliyə.
Tutur onun qolundan
“Çələng mənimdir!” – deyə.
“Bax, bu lentdir nişanım,
Məni seçmişən, xanım!”

Kiçik qardaş gözü qan,
Deyir: “Sən aldadırsan,
Zanbağı dərnmişəm mən
Bir köhnə qəbrin üstən.
Onu torpaq udubdur,
Kimsə, unudulubdur.
Burdan çox uzaq deyil,
Çələng mənimkidir, bil!”

Gözlərdə şimsək çaxır,
Gözlərdən nifrət yağır.
İki qardaş – iki yad!
Qılınclar çəkir fəryad,
“Mənimkidir bu çələng!”
“Yox, yox! Mənimdir, əl çək!”

Birdən qapı taybatay
Açıldı, çöndü şamlar.
Kəsildi söyüş, haray.
Donub qaldı adamlar.
Nöqtə qoyub bu səse,
Tanış addımla kimsə
Geyimi qar kimi ağ,
Vuruşu saxlayaraq
Girdi araya birdən.
Dedi: “Yox! Mənimkisən!”

Gülü yığıblar hardan? –
Unudulmuş məzardan.
Pozma kəbin andını,
Tutulmasın gözlərin.
Çələng mənimdir, tanı,
Qayıdıb doğma ərin.
Vuruşmayın, qardaşlar,
Qardaşlar, qəlbi daşlar.
Mənim külüm üstündə,
Mənim gülüm üstündə...
Kor nəfsə satıldınız,
Vuruşa atıldınız
Gəlin, vuruşu kəsin,
Qoy heç kim inciməsin.
Qardaş qanı axmasın,
Qorxu düşür canıma.
Gəlmişəm hamınızı
Aparmağa yanıma!..”

Kilsə düz ortasından
Bölündü iki yerə.
Bayaq vuruşa cuman
Yox oldu birdən-birə.
Bu divarın yerinə
Zanbaqlar açdı yenə.
Pan necə dərin yatır –
Zanbaq elə boy atır!..

DƏNİZÇİ

“Ey bədbəxt dənizçi, köçəri quşək
Nə hissidir könlünü çəkən uzağa.
Gedirsən bizləri tərk eləyərək,
Bir də bu yerlərə qayıtmamağa.

Niyə yayındırdın baxışlarını?
Niyə baş götürüb qaçırsan bizdən?
Əvvəlki o sevgi, yaxınlıq hanı?
Niyə salamını əsirgəyirsən?

Tək sən sən tələsik yola yığısan,
Hər şey əzəlitək ahəstə, aram.
Bizimlə ülfəti vurmamış başa
Mən sənə xoş səfər arzulamaram”.

Dənizçi söylədi: “Çətindir, çətin...
Mən ömrüm uzunluğunu doğma Vətəndə
Dadına baxmadım heç səadətini,
Rahatlıq, toy-düyün görmədim həm də.

Hər yerdə həqiqət yolları bağlı,
Ehtiyac kasıbı tərk etmir bir an.
Xoşbəxt saydığımız ürəklər dağlı,
Xəsislik azarı getmir varlıdan.

Daha səadətə aldanmamam mən,
Əyməz tərəzimi yad ölçüləri.
Bəlkə uzaq yollar silər ömrümdən
Bitib-tükənməyən düşüncələri.

Harda tapacağam xoşbəxtliyimi,
Dönük sevgidəmi, şirin sözdəmi?
Arzular çağlayır ümmanlar kimi,
Çəkir qayığımı, heç nə gözləmir.

Zülmətə qərq olan qəlbimə mənim
Allah kərəmindən işıq saçıldı.
Yaxşı ki, səfərə çıxmamış gəmim
Yurdumda üzümə qapı açıldı.

Bir ana gördüm ki, mənə ağlayan,
Köksündə spartan ürəyi çağlar,

İngilissayağı şənlik arayan
Qızısa bir sarmat ruhuyla yaşar.¹⁷

Neron şərəfinə qurbanlıq gedən
Qızlar ac şirlərə yaxınlaşantək
Onlar zireh tikib mənə sözlərdən,
Ümid verirdilər gülümsəyərək.

Tikanlı sözlərdən qoruyur biri,
Biri yalvarır ki, möhkəm ol, qardaş.
Elə bil, ötərək gözətçiləri
Onlar son sınağa gedirlər birbaş...

Açın yelkənləri, hazıram yola,
Daha narahatlıq əbəsdir, əbəslər!
Qadını bu qədər ürəkli olan
Bir ölkə heç zaman məhv ola bilməz”.

1824-cü ilin ikinci yarısı

QAÇAQCILIQ¹⁸

Bir il keçib – döyüşdədir,
Ölüm onu aldı nədir?
Nə söyləsin xanım yenə
Sırtıq knyaz elçisinə.

Xanım ağlar... yaş qurumaz,
Bayram edir orda knyaz.

Şəfəq saçan o gözlərdən
Tutqun kədər baxır nədən?
Bədirlənmiş yanaqlar – Ay,
Qövse dönüb indi, haray...

Gənclik gedir, geri dönməz,
Ana baxır, neyləsin bəs?

Bir yandan da bu elçilər,
Axşam gedib, səhər gələr.
"Ora məbəəd deyil, ana,
Aparırlar qəbristanə.
Daş yatağa girəcəyəm,
Yar dərdiylə öləcəyəm.
Yalqız qalıb sonra mən də
Köçəcəyəm yas içində".

Rahibəyə dilə tutur:
"Qızım, ayrı yolun yoxdur".
Yerdən çıxır küpəgirən:
"Çarəsini bilirəm mən,
İşi deyil rahibənin.
Elə bu gün, qızım, səni
Öz arzuna yetirərəm,
Sevgilini gətirərəm.
Daxmamda var cadu-dərman,
Qaytararıq onu yoldan.
İplə düyünlə yolunu,
Bıçaqla qanat qolunu.
Üzüyü bağla üzüyə,
Sonra da bax möcüzəyə.
Düyünləri sehirlərik,
Üzükləri möhürlərik.
Geri dönər yolu birdən,
Öz yarınla görüşərsən".

Hər düyündən bir şey qapır,
Cadu edir – atlı çapır.

Çölə çıxma, xanım, evdən,
Soyuq olar sənə birdən.
Kəsilibdi zəngin səsi,
Gözü yolda, xanım əsir.
Gecə zülmət, qorxuludur,
Keşikçilər yuxuludur.

Nal səsidir yaxınlaşan,
Bu odurmu, Allah, aman!
Qurdbasanımı mırıldadı,
Yoxsa cəftə cırıldadı?

Samanlıqdan hənir gəlir,
Sonra qapı itələnilir.
Tək-tək açıb qapıları
Kimsə gəlir ona sarı,
Alır xanımı soyuq tər,
Ağ geyimli bir cəngavər
Səssizcə yanaşır ona
Alır xanımı qoynuna.

Gör, nə şirin ötür gecə,
Bayquş uladı indicə.
At kişnədi:
"Di əlvida!
Qoşul mənə, qaçaq ya da.
Görürsənmi at kişnəyir,
Gətmək vaxtı çatdı deyir".

Gecənin zülmət çağında
O, atının qucağında...
Duman tutub dörd bir yanı,
Qorxursanmı, söylə, xanım...

At gecəni içib gedir,
Meşələrdən keçib gedir.
Tərپənməyir yarpaq belə,
Qarğalardır ara-sıra
Yarıyuxu gələn dilə.
Qurd sıçrayır yola hərdən,
Od saçılır gözlərindən.

Çap, atım, çap, var gücünlə,
Mənzilə çox qalır hələ.

Gizlənməmiş üfəqdə Ay,
On dağ aşib, doqquz da çay
Yetməliyik evə, canım,
Yaxınlaşır xoruz banı..."

"Hara belə gedirik biz?"
"Məndoqadadır evimiz,
Hamı ora dümdüz gedir,
Hamı ora gündüz gedir,
Təkcə bizim gecə gedən!"
"Sənin qəsrin o dağdamı?"
"Nə qapısı, nə divarı...
Qorxusuzdur orda hamı!"

"Əzizim, dincələk hərdən,
Oturmaq olmur yəhərdə".
"Bərk qucaqla, yoxdur əlac,
Əlindəki bu torbada
Qılıncdır mı, dəyir ata?"
"Yox, duadır, bir də ki xaç!"

"Atı mən necə saxlayım?
Düşmənlər bizi haqlayır.
Qabağımız uçurumdur,
At torbanı, mane olur".

Yüyen boşdur, köhər cumur,
Uçub keçir uçurumu...

Bilmək olmur, yol-iz harda,
Külək də ki, vermir ara.
At sığırır uzaqlarda.

Sayrışan lal işıqla
Ətrafına alov saçır
Nəfəsindən çıxan hənir.
At zülmətdə qanad açır –
Getdiyi yol şölələnir.

"Yolumuz nə qərībədir,
Ayrı bir yol yoxmu, nədir?"
"Bütün yollar qorxu, ölüm,
Düşməni bizi haqlar, gülüm.
Mənim mülkəmdən qıraqda
Yolsuzluqdur çatan dada.

Çap, atım, çap, var gücünlə,
Şəfeqlənər indi göylər,
Zəng səsləri sitem eylər.
Gör nə qədər yol var hələ,
Səkkiz dağı keçməliyik,
İki çayı içməliyik.
Xoruz banı yaxınlaşır,
Tez ol, bizi dağdan aşır".

"Yüyen dola əlinə,
At qorxudan kəhildədi.
Cığır itirdin yenə,
Atımız ağaca dəydi".
"Əzizim, o nə torbadı,
Keçirmisən qayışına?
Qayış çəşdirəcək atı,
Dəyəcək tez-tez başına,
Qayış gəlsin lənətə,
At gözünü aç bilmir.
Ayrı vaxt küləklər ötən
Nədənə düz qaça bilmir".

Atın əhvalı dəyişdi,
Beş mil yolu uçub keçdi.

"Qəbristanmı qayalıqda?"
"Yox, qaladır, keçmiş vaxtdan..."
"Xaç deyilmi qəbirlərdə?"
"Yox, qüllədir qalxır yerdən:
Bizimkidir sağ-solumuz,
Başa yetişir yolumuz!"

“Dayan, atım, dayan, atım,
Necə itiymiş qanadın!
Neçə dəre, neçə də dağ
Aşıb keçdin, döndün yelə.
Sən xoruz banından qabaq
Bizi yetirdin mənzilə.
Ayaq üstə mənim kimi
Sən də zorla dayanırsan.
Bilirsən mənim dərdimi,
Sən də odlara yanırsan...”

“Niyə dayandıq, əzizim?
Şeh qıçımı kəsir buztək,
Plaşına bürü məni,
Canımı dondurur külək”.

“Tez ol, tez ol, qısıl mənə,
Alov kimi yanır başım.
Soyuq daşa dəysəm yenə
Alovum qarsacaq daşı...
Əlindəki o iti şey
Nəydi belə məni sancdı?”
“O, anamın yadigarı,
Nişanəsi – xırda xaçdı”.
“Əzizim, tez əlini aç,
Ox kimidir tutduğun xaç.
Sanki odda qızdırıbsan...”
Xanım atdı xaçı bu an.
Atlı aldı ağışuna,
Gözündən od saçdı ona.
At kişnədi – güldü, getdi,
Qaranlıqda gözdən itdi.
Uzaqlarda səsləndi zəng,
Gəldi xoruzların banı.
Dünya şəfəq geyənəcən
Qucaqlaşdı atlıyla bir
Əriyərək itdi xanım...

Qəbristanda ölüm səbri,
Xaçlar soyuq nizə idi.
Bir o xaçsız qalan qəbrin
Torpağı lap təzə idi.
Rahibəsə doğanda Gün
Səssiz-səssiz inləyirdi,
İki nakam ürək üçün
Göyden imdad diləyirdi...

VOYEVODA

Pan geri qayıtdı gecə yürüşdən,
Nə isə dammışdı qəlbinə birdən.
Qapıda nökrə qandırdı ki, sus!
Yataq otağına cumdu əl-aman,
Yapışdı yorğanın dardı ucundan,
Çarpayı boş idi, yox kimsə, əfsus!

Qəzəbli gözləri gecədən qara,
Bir anda hay saldı boş otaqlara,
Titrəyən əliylə burdu bığını.
Qolunu çirmədi dirsəyə sarı,
Yığdı tez başına qulluqçuları:
“Harda batmısınız, şeytan yığını?”

Darvaza açıqdı bu gecə çağı,
Bes itlər hardadır, ay it uşağı?
Sizin nəslinizi kəsəcəyəm mən.
Tez olun, tüfəngi mıxdan çıxarın,
Örkən tapılmırsa, yoxdan çıxarın!
Qoy ucsun xanımın ruhu bədəndən...”

Pan nökrə ilə bağ içi keçir,
Çəpərlər dibiylə gizlicə keçir.
Ürəyi çırpınır, duyubdur işi.

Köhnə oturacaq, fəvvarə yanı,
Ağappaq geyimdə oturub xanım!
Onu ağuşuna alıb bir kişi!

Deyir pıçıltıyla: "Vaxtımız çatdı.
Nəyi ki dünyada sevib oxşatdım
Ərinin əliylə gedəcək bada!
Sənin ağ sinəndə çekdiyim ahlər,
Zərif əllərini öpdüyüm çağlar
Uzaq bir xəyalə dönər dünyada..."

Neçə il oduna alışmışam mən,
Neçə il dalınca dolaşmışam mən!
Soyuq ürəyinə yetmədi səsim.
O isə nə sevdi, nə atdı səni,
Qızıl-gümüşüylə oynatdı səni,
Özünü gör kimə elədin təslim!

Gecə zülmətiylə at çapdım ki, mən
Əziz xanımımın öpüm gözündən.
Zərif əllərini sıxıb son kərə,
Başımı son dəfə önündə əyib,
Ona uzun ömür, sevinc diləyib
Qaçım həmişəlik uzaq ellərə..."
Xanımın yaş axır qəmli üzündən,
Oğlan öpüş alır çılpaq dizindən.
Orda – budaqların arasındasa
Tüfəngi doldurub pan ilə nöker:
"İndi qanınızı güllələr tökər,
Onda batarsınız siz əsil yasa!"

Yetdilər onların yaxınlığına,
Nöker asta-asta söylədi pana:
"Ay ağa, əllərim əsir qorxudan,
Bəlkə küləkdəndi, yaşarıb gözüm,
Dizimdə taqət də qalmayıb, düzü,
Qorxuram düz ala bilməyəm nişan!"

"Qayduk törəməsi, səs eləmə, sus!
Yaş axıtmaq vaxtın yetməyib, əfsus,
Sən hələ barıt tök! Atmağı asan...
Xanımı nişan al... Soldan!.. Yuxarı!
Kişini mən özüm!.. Titrəmə barı!
Mən atandan sonra sən də atarsan!"

Ateşə diksindi bu an bağça, bağ,
Nöker tərpenmişdi ağadan qabaq,
Pan yerə yıxıldı, bu necə işdi?
Görünür atmağa nöker tələsib,
Gözünü yaş tutub, əlləri əsib...
Panın düz alnından güllə dəymişdi...

BUDRIS VƏ OĞULLARI

Budrisin¹⁹ üç qanadı, Litvanın üç övladı...
Yığdı bir gün başına Budris üç arxasını.
"Balalar, hazırlaşın, uzaq yolları aşın,
Alın qında korşalan qılıncların pasını.

Vilnonun əzəl başdan çöreyi çıxıb daşdan,
Üç tərəfdən qorunub Vətənimiz həmişə.
Kestut gedir rusların, Olgerd də prusların,
Paz da Polşa üstünə... Çıxın təzə yürüşə!

Üç yol– üç igid də siz... yetişibdir növbəniz,
Mən tamam qocalmışam, qolum yorulub daha.
Litvanın allahları sizi hifz etsin barı,
Litvanın şöhrətini özünə qaytarmağa.

Çatar uzaq ellərə tutduğu yolla hərə,
Var-dövlətə yetirər səfərlərin hər biri.
Novqorod bir xəzinə, qadınları bəzənər,
Ruslar olub özəldən qızıl-gümüş əsiri.

Allah görmürmü barı azgın prusakları,
Pulları axıb gəlir dünyanın hər yerindən.

Kəhrəbaya bürünüb, hər ev saraya dönüb,
Nə alsanız halaldı onların əllərindən.

Paz da qonsun atına. Ləhistan elatına!..
Polşanın qılıncına kim baxıb keçə bilər.
Orda dövlət sözü nə? Ora gedən özüne
Qızıldan da qiymətli sevgili seçə bilər.

Polyak qızına baxın, nemətidir Allahın,
Sobanın böyründəki pişik kimi isti, şən...
Yanaqları bir çiçək, qaymaq üstə al ləçək
Gözləri bir cüt şamdı – işığı zülmət deşən.

Yolum Polşaya düşdü, bir qız ilə görüşdüm,
Başqaları var-dövlət, mənə arvad gətirdim.
Bir əsri aşırısam, ömür yetişir başa,
Məni arzularıma polyak qızı yetirdi”.

Oğullar çapıb getdi, ayrılıq çağı yetdi,
Vaxt oldu, dönmədilər bir də oğullar geri.
Qəmə qər q oldu Budris, belə yubanmaq olmaz,
Yəqin həlak oldular – beləymiş qismətləri...

Qar tükülür göylərdən, ilkidir çapıb gələn,
Kürkünə bürünənsə könlünün ilk yazıdır.
“Oğul, necə gəlmisən, çoxmu pul gətirmisən?”
“Yox, atacan, qazancım – gözəl polyak qızıdır!”

Dünyanı bürüyür qar, ortancıl qanı qaynar,
Yapıncıya qısılan bir ürəyin nazıdır.
“Oğul, aç yapıncını, qızıl-gümüşün hanı?”
“Budur, qızıl-gümüşüm – gözəl polyak qızıdır!”

Qar yağır, külək əsir, kiçik qardaş tələsir,
Qara yapıncısında nəşə getirir, aha!..
Budris daha söz demir, qənimət də gözləmir,
Tələsir qardaşların toyunu başlamağa...



1811-1812-Cİ İLLƏRİN MƏNZUM ŞLYAXTA TARİXİ

On iki kitabda poema

Poemanın əvvəlki on kitabında hadisələr – 1811-ci ilin yayından sonra, sonuncu iki kitabında isə – 1812-ci ilin yazında baş verir. Hadisələrin baş verdiyi yer – Litvada Soplisovonun zəngin şlyaxta malikanəsi və onun ətrafıdır.

Poemanın bütün əhvalatları çox qısa bir vaxtda cərəyan edir: ilk on kitab – təxminən altı gün, sonuncu iki kitab – bir gün.

Poemanın məzmununu və süjetini başa düşmək üçün hadisələrin əvvəlini və qəhrəmanların həyatında qabaqcadan nələr baş verdiyini bilmək lazımdır; bütün bunlar barədə müəllif poemanın müxtəlif yerlərində iştirakçıların dilindən danışır.

Əhvalat belədir:

Təxminən iyirmi il öncə (1792-ci ildə) yoxsul şlyaxtalı Yasek* Soplisa tanınmış saray xadimi Qoreşkin qızına vurulur. Gözəl Yeva cürrətli və yaraşıqlı şlyaxtəlının – camaatın diliylə desək, “Usaq”ın (“Bıqlı”nın) istəyinə xoş niyyətli, iltifatla yanaşır. Saray xadimi ehtiyacı olanda, məsələn, seymə səs toplamaq lazım gələndə el arasında ad çıxarmış igid, dəliqanlı Yasekin xidmətindən ustalıqla istifadə edir; ancaq clə ki Yasek onun qızı haqqında düşünməyə cəsarət edir, təkbəbbürlə ona etiraz edir. Cavanlar saray xadiminin iradəsi ilə məcbur olub ayrılırlar, ürəklərindən olmayan izdivaca girirlər.

Yasek sakit, təmkinli bir qızla evlənilir, arvadı ona Tadeuş adlı bir oğul bağışlayandan sonra ölür; Yevanı isə atası voyevoda verir, Yeva da tez ölür, Zosya adlı qızı qalır.

Təhqir olunan, sevgilisini itirdiyinə görə daim əzab çəkən Yasek, namərdliklə saray xadimini güllələyir, sonra oğlu Tadeuşu böyük qardaşının – Hakimin himayəsinə verib özünü doğma diyarı tork edib gedir; bir azdan sayıe yayılır ki, guya o xaricdə ölüb. Lakin məsələ belə deyil: günahını yumağa çalışan Yasek gah döyüş meydanında qorxu bilmədən vuruşaraq, gah da siyasi agent kimi mühlüm tapşırıqları yerinə yetirərək ömrünü bütövlüklə Vətənin azadlığı uğrunda mübarizəyə həsr edib. Bu vəzifələri yerinə yetirmək asan olsun deyə Yasek ksendz (keşiş) cildinə girir və bernardinlər ordeninə daxil olur; əvvəlki “bıqlı”

* Yasek – Yaqub və Qiasint adlarının qısaldılmış forması; poemada Yasekin adı bütöv şəkildə göstərilməyib.

öz gözəgəlimli bığlarını qırır. İndi o, heç kimin tanımadığı ksendz Robak görkəmində, yenə doğma yerlərə qayıdıb və gizli siyasi tapşırıqları yerinə yetirir.

Yasek saray xadimi Qoreşkanı öldürəndən sonra Soplis və Qoreşkov nəsil-ləri arasında ədavət düşür; bu qan davasında iki nəsillə yanaşı, hər iki tərəfin ev adamları, nəkər-nəib də iştirak edir. Mərhum saray xadiminə və bütün Qoreşkov nəslinə çox sadıq olan anbardar Gervazi xüsusi bir canfəşanlıq edir və qisas almaq ehtirasıyla yanır. Faytonçu Protazi də Soplis nəslinə eyni cür sadıqdır.

Yasek qaçandan sonra onun qardaşı Hakim böyük vərəşlik qazanır və adı şlyaxtaçıdan (altıncı kitabında təsvir olunanlar kimi) hörmətli, məşhur pana çevrilir (təkcə onun köhnə, o qədər də təmtəraqlı olmayan evi var-dövlətinə uyğun gəlmir).

On il əvvəl doqquz yaşlı Tadeuşu Vilnoda oxumağa göndərib. Yevanın qızı Zosya isə anasının ölümündən sonra xalası Telimenanın himayəsinə keçib; hakimin qohumu olan Telimena iki ildir ki, Zosya ilə birgə, Soplisovaya köçüb, orda yaşayır.

Əgər Yaseki nəzərə almasaq, poemanın başlanma məqamına qədər bu düş-mənçilik edən nəsillərin köhnə nümayəndələrindən yalnız Hakim (Tadeuşun əmisi) və Qoreşkov nəslinin varisi Qraf qalıb. Qrafın iyirmi yaşı var, sədaqətli Gervazinin dediyi kimi, "soyun sonuncu nümayəndəsidir, özü də arvad tərəf-dən", uzun sürən xarici səfərdən yenidən qayıdıb.

Poema Hakimin malikanəsinin təsviri və Tadeuşun ora qayıtması ilə baş-lanır*.

BİRİNCİ KİTAB

TƏSƏRRÜFAT

Litva, əziz Vətənim, sən sağlamlıq kimisən,
Qədrini bilir ancaq səni vaxtsız itirən.
İndi uzaq qütbətdə qəlbimi alanda qəm,
Sənin gözəlliyinin bir şəklini çəkirəm.
Ey ilahi anası, sən daim bizimləsən,
Çenstoxov üstündə sənin hökmündü gəzən.
Ostroy Bramedə möcüzən şəfəq saçır,
Novoqrudkadasa bəndən sənə qəlb açır¹.
Körpəlikdə sən məni qaytarmısan həyata²,
Qaytarıb tullamısan əbədilik bir oda.
O ölüm yatağından qalxıb dirçələn kimi
Yüz cür dua-sənayla sənə verdim qəlbimi.
Didərgin könlümüzü yetir ana qoynuna,
Buna da imkan yoxsa, ruhumu yetir ona.
Yetir göy çəmənlərə, fikirli meşələrə,
Mavi Neman boyunca o doğma guşələrə.
O qızıl zəmilərdə sünbültək bitir məni,
Çiçəkləri sayrısan çöllərə yetir məni.
Yetir o yerlərə ki, yonca gülü bir kəndə,
Sarı qaymaqçıçəyi – qarabaşaq böyründə...
Çöllər kəmərlə bağlayıb yaşıl mərz qurşağıyla,
Çölündə armud kolu – büzülmüş yarpağıyla...
Bəle bir düzənlikdə o keçmiş zamanlarda,
Tozağacı altında köhnə bir bina vardı.
Balaca tepəciyin üstündə fikirli, tək,
Çay dolanıb keçirdi ətəyini öpərək.
Yayda bütün çöl-çəmənlər yaşıl bürünürdü,
Binanın ağ divarı uzaqdan görünürdü,
Çox böyük olmasa da tərtəmizdi taxta ev,
Həyatın bir tərəfi çəpərlə dövrələnib.

* İzahlar və bəzi epizodların nəslə nəql edilməsi poemanın rus mütərcimi N.Qrečkova aiddir (mütərcim).

Arxacın qabağında iki-üç yaşıl taya,
 Bu yerin taxılı bol, adı düşüb dünyaya.
 Ağır, ətirli dərzlər baş endirib dayanır,
 Sünbül deyil üstündə, yüz-yüz ulduzdu yanır,
 Evdəki ruh, intizam bəllidi hər şeyindən,
 Kotanların sayından, tarlanın sürəyindən.
 Panın zəmilərindən, bostan səliqəsindən,
 Günəşi qarşılayan pəncərə şüşəsindən,
 Taybatay qapılara baxan kimi bilirsən;
 Şən, qonaqcıl, ürəkli bir ocağa gəlirsən.
 Budur şlyapalı gənc cütatlı faytonunda,
 Löhrem yerişlə sürüb, gəlir xəyal qoynunda.
 Darvazanın ağzında yerə tullanır birbaş,
 Yorğun atlar silkinib ot qırpır yavaş-yavaş.
 Həyətdə bir kimsə yox, bağa sükut ələlib,
 Eyvan boş, baca bağlı, qapılar sünbələnib.
 Şlyapalı gözləmir xidmətçini bircə an,
 Dost kimi salamlayır bu evi darvazadan.
 Çoxdan tərəkələyərək bu yerləri getmişdi
 Elm-sənət dalınca... İndi vaxtı bitmişdir.
 Tez qaçır içəriyə, gezir evləri bir-bir,
 Hər şeydə bir xatirə! Xatirə nə şirindir!
 Məbel heç dəyişməyib, onda da belə vardı,
 Kreslonun yanında o çiləmə oynardı.
 Ancaq şeylər azalıb, tutqun görünür hər yan,
 Bax qəhrəman Kostyuško³ əldə polad qılıncı,
 Krakov paltarında dönməzliyə and içir.
 O belə ilhamlıydı son döyüşə girəndə,
 Qılıncından od səpib, düşməyə dərs verəndə.
 Başqa bir portretdə Reyta⁴ qəmə qərq olub,
 Yurdunun miskin halı ürəyinə dərd olub.
 Bu "Katonun həyatı", "Fedon" oxuyur yenə⁵,
 Bıçaq – azadlıq yolu, saplanıb ürəyinə.
 Korsakla Yasinski⁶ – Kostyuşkonun dostları,
 Şəkildə də qoruyub o əbədi ilqarı,
 Yenə çiyin-çiyinə döyürlər moskalları –
 Praqaya od vuran o gəlmə çaqqalları.

Taxça səssizliyində, susur köhnə saat da,
 O da bir xatirədir, uzaq, şirin həyatdan.
 Zənciri çəkir qonaq, uşaq həvəsi dinir,
 Yenə Dombrovskinin mazurkası⁷ səslənir!
 Dönmək üçün yenidən o nağıllı çağına,
 Başalovlu qaçır öz uşaq otağına.
 Burdakı səliqədən rahatlanır ürəyi,
 Əmisi ki subaydı, bəs burda yaşayan kim?
 Bibisi çoxdan köçüb, şəhərdə məskən salıb,
 Bəs bu fortepiano kimdən yadigar qalıb.
 Köhnə kitab rəfində gəzibdi kimin əli?
 Açıq not kitabından kimsə çalır, deməli?..
 Qar kimi ağ dona bax, kreslodə qırıxıq,
 Yəqin burda hökm edir, sözəbaxmaz bir uşaq.
 Pəncərənin önündə bir gülzar şəfəq saçır.
 Çiçəklərin odundan tutqun qəlbi qızınır,
 Bağın qırağı ilə ağ zolaqlar uzanır,
 Nənə, ingilis otu – göz oxşayan bir çəməni,
 Qapı köhnə adətlə rəqəm kimi hörüldü⁸,
 Qapıdakı güllərin dibinə su verilib.
 Zərif qızçıqoynun ətəri bağcanı alıb,
 Kolların kölgəsində susəpən dolu qalıb.
 Bu səliqə-sahmanı yaradan bağban hani?
 Gedəndə bilərəkdən örtməyib darvazanı.
 Qapını yelləndirir külək belədən-belə,
 Qar kimi ağ qum üstən iz də itməyib hələ,
 Kiçik, ayaqqabısız, yüngül qadın ayağı,
 İzi də zərif düşüb, izi də nazlı baxır.
 İzi də torpaqlara astaca, yüngül düşür,
 Qız ayağı dəyəndə qum üstünə gül düşür...
 Pəncərənin önündə çaşb fikirdən qonaq,
 Salxım yasəmənlərin ətrinə uyuyaraq,
 Xəyalən ağ yollarda qaçan görür özünü,
 Dibçəkdəki güllərə sürtür tutqun üzünü,
 Sonra yenə baxışı çevrilir ağ izlərə,
 Axı kimindi bunlar? – sual verir yüz kərə.
 Birdən qəfildən görür bağda gəzən ulduzu,
 Ağ səhər geyimində şəfəq saçan o qızı

Naxışlı kətan köynək döşünü örtüb azca,
 Yumru çiyinlərini gizli baxışlar açar.
 Litvalı qız sübhçağı necə geyinəcək bəs?
 Ancaq kişi önünə belə çıxmaq istəməz.
 Duymasa da bu gizli baxışları o hələ,
 Ancaq ağ sinəsini örtür zərif əliylə.
 Qısa dalğalı saçı daranıb qatar-qatar,
 Onları tarım çəkib kağız papilotkalar.
 Parlaq günəş altında ikona haləsitək
 Bərq vurub alışırdı bu tac şəfəqlənərək.
 Üzündə bir qayğısız uşaq marağı vardı,
 Yanpörtü əyilərək nəyisə axtarırdı.
 Tapdı heyrət içində, əl də vurdu sevincək,
 Sonra qopdu yerindən, qəfəsdən uçan quştək,
 Qaçdı bağ arasıyla evə doğru o gəldi,
 Pəncərəyə söykənmiş taxta ilə dikəldi?
 Qaçdı geri baxmadan, boylanmadan sol-sağa,
 Qollarını açaraq düz tullandı otağa.
 Bədirlənmiş ay kimi, ağappaqdı, gözəldi,
 Donunu kreslodan qapıb güzgüyə gəldi.
 Ancaq dondu yerində, qolu düşdü yanına,
 Donu sürüşüb düşdü əlindən dabanına
 Səhər buludlarına günəşdən qan sızantək,
 Gələn qonaq rəng alıb, rəng verdi titrəyərək...
 Gözlərini çevirib, döndü divara doğru,
 Dilində düyünləndi köksünü deşən sorğu,
 Addım-addım çəkildi... Qızın büllur harayı
 Uşaq təmizliyiylə qorxu saldı araya.
 Qorxa-qorxa döndü o, – ancaq qız yoxdu daha
 Bir anda gizlənmişdi heyrət səpib otağa.
 İndi neyləsin oğlan, burda necə dayansın,
 Özü də anlamır ki, sevinsin, ya utansın!

Artıq evin yiyəsi tutmuşdu ondan soraq,
 Bilmişdi fayton gəlib, içində yeni qonaq.
 Qayıqlar boşaldıldı, atlar açıldı həməni.
 Tezəcə arpa da gəldi, ot da əsirgənmədən,

Hakimin yemi boldu, özü də gözü toxdu,
 Yemçi yəhudilərə¹⁰ hələ ehtiyac yoxdu.
 Qonağın qabağına çıxan olmasa da, bil,
 Bu, qonağa zərəcə soyuq yanaşmaq deyil!
 Yəqin indi Voyski geyinib-kecinəcək,
 Bağda şam yeməyinə göstəriş veriləcək.
 Hakim yoxdu... bu evdə odur külli-ixtiyar,
 Qonaq qarşılamağa ayrı səriştəsi var.
 Həm hakimə qohumdu, həm də ki dost, silahdaş,
 Tez otağa tələsdi arxa qapıdan birbaş
 Əynində köhnə plaş¹¹ necə qarşılar onu,
 Tez getdi ki, geyinsin bayram kostyumunu.
 Ütülü şalvarından, təmiz köynəyinədək
 Hər şey sanki deyirdi, qonaqla şam yeyəcək.
 Pan Voyski oğlanın boynuna sarıldı bərk,
 Ürəkdən salamladı öpüşə qərq edərək.
 Sonra söhbət başladı, sual yağdı nə qədər,
 On ili birəcə anda danışmaq istədilər.
 Qırıq-kəsik cümlələr, sözləri əlaqəsiz.
 Xatirə – gözüyəşli, xatirə – doğma, əziz.
 Pan Voyski doyunca qulaq asıb qonağa,
 İndi özü başladı işindən danışmağa:
 Tadeuş! (Dava vaxtı doğulan bu cavana
 Kostyuşkanın adını vermişdi ata-ana.
 Gəzdirirdi adını qəhrəman sərkərdənin.)
 Tadeuş! Xoş gəlmisən, bəxtin gətirib sənini,
 Sənə nişanlı gəzir əmin, yadında saxla,
 Yaxşı ki, malikanə bu gün dolub qonaqla.
 Belə girəvə olmaz, seç, kimi tutsa könlün,
 Xarici hakimlə bir Qraf da gəlir bu gün.
 O köhnə münafişə sənə yaxşı bellidir,
 Podkomori¹² özü də təşrif götürməlidir.
 Cavanlar meşəliyə gediblər ov dalınca,
 Çöldə biçin yerinə baxırlar yaşlı-qoca.
 Gedək biz də qoşulaq, gözləyək ovçuları,
 Səni qonaqlar ilə tanış eyləyim bəri.

Meşəyə yollandılar cığırla tez-tələsik,
 Hərdən danışdırlar, söhbətlər qırıq-kəsik.
 Günortanın бүrküsü yavaşca çəkiliydi,
 Meşəyə ruh oxşayan sərinlik tökülürdü.
 Tarlada işləməkdən yorulan əkinçitək
 Qırmızıyanaq günəş baxır gülümsəyərək.
 Ağacın ucunda şəfəqlər çilik-çilik,
 Palıdların altından yol başlayır kölgəlik.
 Kölgələr uzandıqca gedib üfəqü aşır,
 Günəş batır, meşədə qaranlıq qatılaşır.
 Meşə dönür bir evə. Talanın qırağında,
 Günəşin son alovu oynayır çardağında.
 Çəkili yavaş-yavaş budaqların ucuna,
 Bir şam kimi sığınır qaranlığın ovcuna.
 Sonra da sönür tamam, sanki işarəyə bənd
 Oraq, dırmaq dayanır, tarla boşalır birdən.
 Hamı yaxşı öyrənib hakimin verdişini,
 Gün tamam olan kimi, dayandırır işini.
 "Tanrımız yaxşı bilir məqamını, vaxtını,
 Günəş – onun nökeri – tərk edəndə taxtını,
 Biz də saxlamalıyıq dəryazların səsinə,
 Hamı qəbul eləyib onun iradəsini.
 Beləcə iş gününün son anları çatırdı,
 Bəzən arabalar da yarımcıq qayıdırdı.
 Boyunduruq altında heyvanlar da dirçəlir,
 Araba yüngülləşib, xırmana rahat gəlir.
 Cəmiyyət bir nizamla dönür meşədən geri,
 Öndə uşaqlar gəlir, yanında dayələri.
 Xanım Podkomoriya, hakim ilə yanaşı,
 Rütbəli əri hamı? Sözə qarışıb başı.
 Onların arxasınca yarım addım aralı,
 Nazlanır neçə xanım, neçə evin maralı,
 Sonra da ki cavanlar, hansı necə istəyir,
 Kim bu yaşda intizam, qayda-qanun gözləyir.
 Oğlanları, qızları dəstəyə ayırmadan,
 Ancaq evin ümumi nizamını qırmadan
 Hakim hələ bu evdə öz hökmünü qoruyur,

Yaşa, ağla hörmət... hamı borcunu duyur.
 "Xalqlar qayda-qanunla yetişiblər şöhrətə,
 Bu nizam pozulantək, xalqın ruhu da itər" –
 Bu hakimin sözüdü tez-tez təkrarlayardı,
 Mülkündə də belə bir köhnə intizam vardı.
 Bu evə gələnlər də ovqatı düşüb başa,
 Yavaş-yavaş hakimin ruhuna uyğunlaşar.
 Hakim mehribanlıqla süzdü öz qohumunu,
 Sevincək əl uzadıb, çəkdi yaxına onu,
 Qucaqlaşdı öpüşdü, verdi gözəydliliği,
 Cəmi beş-altı kəlmə "Vaxtları yoxdu axı!..."
 Bu qısa kəlmələrdən, gözünün dolmasından
 Hamı bildi darıxıb, gözləyib uzun zaman.
 Sonra yola düşdülər, öndə ağalar gedir,
 Dəstə evə qayıdır kəndin naxırıyla bir.
 Qoyunlar gürnəş vurub, günorta verdişiyə
 İneklərsə yol ölçür öz asta yerişiyə.
 Səs verir bir-birinə zıncırov neçə yerdən,
 Atlar çaparaq gəlir dəryazlanmış kövşəndən,
 Çarx fırlanır, quyudan tələsik su çəkilişir,
 Yer sərin nəfəsi navalçaya tökülür.
 Hakim qonaqlarıyla çox gəzib yorulsa da,
 Evə qayıdan kimi borcunu salır yada, –
 Görsün sürü toxdumu, necə keçibdi günü,
 Bağa da, tövləyə də tez yetirir özünü.
 Düşünür: "Təhkimçiyə çox inanmaq günahdı!"
 Buna görə sürü saz, inekləri gümrahdı...
 Tayaların yanına Pan Voyski əldə şam,
 Çıxdı Vozni¹³ elə bir sorğu üçün bu axşam:
 Ayırd etmək istəyir, buyruqcuyla göz-gözə,
 Stolları kim düzüb saraydakı günbəzə.
 Günbəzin divarları cökə altda ağarır,
 Voyskinin səmindən gizli bir maraq yağır.
 Voznisa dil bulayır, Pan Voyski dolaşır,
 Bu sualla tələsik hakimə yaxınlaşır.
 Hakim özü də çaşıb, günbəzə baxa-baxa,
 Deyir: "Qoy belə qalsın, dəyişmək gecdi daha".

Burda Vozni dözməyir, kəlmələr qırıq-qırıq,
 Deyir, niyə dəyişib pan verdiyi tapşırıq.
 ...Çünki ev köhnəlibdir, qonaqlığa yaramaz,
 Otaqlar balacadı, oturmağa yeri az.
 O köhnə saraydasa genişlik, uca günbəz,
 Birçə divar çatlayıb, ancaq bu da eyb etməz.
 Pəncərə olmasa da yeldöyəndi, sərin di,
 Yandakı anbara da nökrələr dolar indi.
 Hakimə yaltaq-yaltaq göz də vurub deyir ki,
 Səbəbsiz iş tutmaram, rahat olsun üroyin.

Saray Soplisovadan iki min addımlıqda...
 Ucalan xarabalıq nələr gətirir yada!..
 Qoreşkov nəslinindi bu mülk, bu qədim qəsr,
 İndi boş otaqlarda başsız küləklər əsir.
 Yiyəsi üsyan vaxtı getdi, mülkü atıldı,
 Var-dövləti, sərvəti xəzinəyə qatıldı.
 Qəyyumlar miras üstə bir-birini didilər,
 Əsrin birçə rübünə onu talan etdilər.
 Kiməsə çatdı nəsə, qadın qohumlarından
 Kreditçi, payçı çox, hamısı da əl-aman.
 Ancaq bu malikanə zamanın acığına,
 Yox olmadı! Yerlilər tamah salmadı ona.
 Təkcə uzaq səfərdən Litvaya yeni döən
 Gənc qrafın ürəyi iştah ilə döyünən...
 Qoreşkov nəslilə uzaq qohumluğu var.
 Özü zəngin olsa da, çəkir onu daş-divar.
 Bu "qotik uçuqları" silinmir xəyalından
 (Ancaq bilənlər deyir, onun bu fikri yalan,
 Qotlar yox, polyakların inşasıdı bu bina)
 Qraf dincək pan Hakim müştəri çıxdı ona.
 Naməlum səbəblərdən çox uzandı çək-çevir,
 Məhkəmə salonları dolub boşaldı bir-bir.
 Quberniya şurası, sonra senat, məhkəmə,
 Sonra yenə təzədən, bu iş bitməmiş demə.
 Sonra bizim ölkənin köhnə adəti kimi,
 Bu iş cəlb olundu yad ölkənin hakimi.

Bax, həmin o qəsrə, verilirdi qonaqlıq,
 Vozni öz əməlindən pəşman deyildi artıq.
 Bir qədimlik saçırda dairəvi sütunlar,
 Üstündə ağ günbəzi, mərmər döşəmə par-par.
 Divarlar bər-bəzəksiz, nə bir şəkil, nə yazı,
 Küncələrdə şaxələnilib ancaq maral buynuzu.
 Bu ov qənimətində ovçunun gerbi, adı
 Çox-çox illər aşaraq gəlib bu günə çatıb.
 Qoreşkovun səyilə o vaxt divar qazılıb,
 Astananın yanında "Dağ keçisi" yazılıb.
 Elə ki kölgəlikdə cəm oldu bu cəmiyyət,
 Padkomori yenə də öndə dayandı, əlbət,
 Yaşda da, rütbədə də o böyükdü hamıdan,
 Baş əyib keçib getdi xanımların yanından.
 Ksendz ilə Hakim də getdi onun dalınca,
 Ksendz dua oxudu süfrə üstə latınca.
 Nə bu adət yenidi, nə yeyib-içmək yeni,
 Sakitcə ötürürlər Litva xolodesini¹⁴.

Tadeuş gənc olsa da – böyüklər sırasında
 Qonaqdı, əzizlənir xanımların nazında.
 Oturub... dayısıyla arasında qalan yer
 Sanki yola göz dikib, kimi işə gözləyir.
 Hakim də çiyini üstən hərdən qapıya baxır,
 Hərdən boş qalan yerə... gəlib çıxacaq axır!
 Tadeuş nəzər salır maraqlı saçı gözələ,
 Bir də ki öz yanında boş saxlanan o yerə.
 Xanımlar bürüsə də süfrədə dörd yanını,
 Nəsə gizli bir maraqlı qaynatmada qanını.
 Burda şah oğluna da nişanlı tapırdı,
 Ancaq bu boş kətildə nəsə möcüzə vardı.
 Axı kim gələcəkdir, kim tutacaq bu yeri,
 Oğlan həyəcanlıdı, oğlan sirrin əsiri.
 Yanındakı xanıma ötəri bir söz dedi;
 Nə boşqabı dəyişdi, nə də bir tikə yedi,
 Unutdu paytaxtların kavalər qaydasını,
 Təkcə bu boş kətilin naməlum sevdasını

Xəyalından keçirib, sandı ki, tək deyildir,
Fikirləri beynindən ötüşüb keçdi bir-bir,
Yaz yağışı altında qurbağa sırasitək.
Gördü rahatlıq vermir köksündə ona ürək.
Suların sinəsinə sərilən bir gül kimi
Təkcə bir sirri vardı – ürəyinin hakimi.

Podkomori göz qoyub bu biganə cavana,
Özü qulluq eləyir, astaca qızlarına.
Birinə şərab verir, birinə qızarmış ot,
Deyir: “Cavan deyiləm, eləyəm sizə xidmət,
Ancaq daha nə çarə? Cavanlar dəyişilib,
Hamıya etinasız təzə bir nəsil gəlib”.
Bu sözdən diksinərək, oğlan çasır bir anlıq,
Sonra dönüb qızlara göstərir mehribanlıq.
Ancaq hakim nədənsə, heç bunu istəmirdi,
Macar şərabı süzüb, məclisə belə dedi:
“Bu yeni qaydaların bir qəpik qiyməti yox!
Nahaq biz uşaqları paytaxtda oxuduruq.
Düzdür, övladlarımız kitab elminə beləd,
Onlar bu işdə bizdən irəli gedib, əlbət!
Ancaq yaşamaq yolu, heyif ki, öyrədilmir.
Min kitab dili bilən, bir adam dili bilmir.
Ayıra da bilmirlər yaxşını pisdən əsla.
Çata bilməz bu işdə cavanlar bizim nəsle.
Bizim böyüklərimiz əsil əsilzadəydi,
Böyüyün bir sözünü iki eləmək nəydi?!

Podkomorinin kökü – yüksək kübar nəslindən –
Bir vaxt o rəhmətliyin yanında oxudum mən”.
Gizlicə toxunaraq qonşusunun dizinə
İbrətli kəlamları üyüdüb tökür yenə:
“Pan, qəbri nurla dolsun, uzun söz söyləməzdi;
Sözü hərəkətiylə deyərdi, bizə: bəsd!]
O oldu bu dünyaya mənim gözümü açan,
Odur ki, indiyəcən mən ona duaçıyam.
Mən pan-voyevodanın evində böyüsəm də,
Torpağa bağlı qaldım, oxumaq getdi hədə.

Yaşdlarım böyüdü, yüksək mərtəbə tutdu,
Ancaq elə bilməyin biri məni unuttu.
Birini incitmişəm, ya pislik eləmişəm?
Yox! Yaxşılıq eləmək – mənim əzəli peşəm.
Axır xidmət elminə vəqif olmuşuq bir az,
Yoxsa yerindən duran kavalərlik bacarmaz.
Hörmətlə təzim edib, əl sıxmaq təbəssümlə...
Elə çətin iş deyil, hamı öyrəne bilər.
Ancaq yüksək nəzakət tacir sənəti deyil,
Cavanlar nəzakətə üzdən baxır, elə bil.
Gərək övladlarımız başa düşsün dünyanı,
Heç vaxt eyni tutmasın ağsaqqalla cavanı,
Gərək nəzərə alsın həm xeyiri, həm şəri,
Məclisdə səhv salmasın ağa ilə nökrü.
Kimin mənəbi nəse, xidmət o sayaq olsun...
Gərək qulluq sahibi həmişə ayıq olsun.
Hər şeyə göz yetirsin, qulaq versin hər səsə,
Ehtiram öz yerində... kim nəyə layıqdırsə!..”

Hakim və Podkomori hərarətlə Köhnə Polşa məişətini, adət-ənənələri xatırlayır, indiki vaxtla müqayisə edirlər. Sonra onlar ksendz Robaka müraciət edib, “Varşavadan təzə bir xəbər olub-olmadığını” soruşurlar. Söhbətə ziyafətdə iştirak edən rus kapitanı Rıkov qoşulur.

Kənddə, şlyaxtaçının evində qərar tutan,
Döyüşlər görən əsgər, qoca bir rus kapitan
Məclisin bir ucunda gözdən yayınıb bu an
Elə yeyib-içirdi söhbətə qoşulmadan.
Ancaq Varşava sözü qulağına dəyəntək
Tez başını qaldırdı, yadından çıxdı yemək.
“Bildim, pan Podkomori, belə bir maraqla Siz
Hətta Bonapartdan da xəbər istəyirsiniz.
Casusluq etməsəm də, polyakca bilərəm mən!
Tanıyıram polyakı, duyuram nədir Vətən.
Siz lehsiniz, mən rusam, sizinlə vuruşmuşam,
Ancaq bir ziyafətdə şənlənirik bu axşam.

Əgər başımız üstə gurlamasa toplanı,
 Biz bölərdik arağı fransızla da yarı.
 Ruslarda deyiləntək: döyərək istəyirik.
 Armudtek silkələyib, sonra "yavrum" deyirik.
 Yenə də müharibə kəsdiribdir qapını,
 Dünən adyutant deyib, yaman qaralıb qanım.
 Yenə yürüş başlanır ya türkcə, ya firəngcə.
 Bonapart oyuncaqdır, baxma çox verir əngə.
 Ancaq bir məsələ var, bu dəfə Suvorovsuz,
 Qələbəmiz çox baha, ölümümüz çox ucuz.
 Fransayla davada düz deyiblər, qulaq as,
 Bonapart cadugərsə, Suvorov geri qalmaz.
 Çar çar ilə vuruşur. Bizə qalan bəs nədi?
 Bu çarlar, sərkərdələr ayrı cür əyləncədi.
 Bonapart hara qaçıb?

Meydana od səpirdi...
 Tülkülük eləsə də, Suvorov bir bəbirdi.
 Sonra pişiyə döndü, çox üzler cırmaqladı,
 Ancaq belini qırdı onun Suvorov adı.
 Aqibəti nə oldu Bonapartın¹⁵, nə deyim?"
 Çəkdi yenə kapitan qabağına
 yeməyi.

Axır ki gəlib çatdı Tadeuşu üzən an,
 Bir gözəl qədəm basıb girdi açıq qapıdan.
 Məclisdə məhəbbətlə dolaşdı qızın adı,
 Hamı durdu salama, təkçə oğlan durmadı.
 Gördü ki, burda qızı tək odu tanımayan,
 Gizli bir maraqla qıza göz qoydu bu an.
 Nə idi bu gözəllik? Allahın iradəsi...
 Ürək çəkən boy-buxun, göz aparən sinəsi,
 Donun yaxası geniş, sonuncu dəbə uyğun,
 Cəhrayı şələlətək gizlədibdi topuğun.
 Yaxasına zərifcə toxunub gül ləçəyi,
 Yəlpinc tutan əlləri zərif bahar çiçəyi.
 Elə bil dörd yanına qığılcım səpələyir,
 Xətrə dəyməmək üçün hamıya əl eləyir.

Başında cəhrayı lent – tamamlayır donunu,
 Saçı da tamaşadı – üzünə düşür onun.
 Brilyant üzüyü parlayır barmağında,
 Elə bil ulduz doğub göyün nurlu çağında.
 Bəzənib bayramsayaq... xanımlar susub bir az,
 Sonra pıçıldaşırlar: kənddə belə yaramaz.
 Tadeuş bu gözələ göz qoyur heyran-heyran,
 İndi bilir nə üçün narahatmış bayaqdan.
 Ömrün hansı sınağı onu gözləyir yenə?
 Boş yeri kim tutacaq? – Damıbmış ürəyinə.
 Şirin bir ağrı keçdi – ürəyin xoşbəxt anı,
 Öz-özünə qızardı, düz çıxmışdı gümanı.
 Gələcək səadətdən, elə bil ki, halsızdı,
 Axı yanına gələn bayaq gördüyü qızıdı!..
 Üzü tanış olsa da, ayırdı boy-buxunu,
 Ayrı cürə göstərir məclis paltarı onu.
 Bayaq ona qızılı görünən cığaları,
 Tutqunlaşıb, burulub, enib üzünə sarı.
 Saç sarıya çalırmış yaqın gün işığında,
 Oğlan çaşmış qalmışdı qızın yaraşığından.
 Yaxından görməsə də, – olmasa da imkanı,
 Bilirdi ki, gözəldi! Damarda qızıl qanı
 Od tutub alışırdı qızın qara gözündən,
 Parlaq ağ dişlərindən, yanağından, üzündən.
 Zərif mərcan dodağı gilənardan qırmızı.
 Sanki yüz il fikrində yaşatmışdı o qızı.
 Evdə elə bilmişdi uşaqdı – təcrübəsiz,
 İndi yetkin bir gözəl qəlbinə girir səssiz.
 Daha fərqi yox ona, nə kimliyin, nə yaşın,
 Ürəyi tutubdusa ona hamı yaraşır!
 Qadının bir yaşı var – sevgisinə görədi.
 Sevgilisi cavansa – qadın da bakirədi.
 Tadeuş var-dövlətli Vilnoda boy atsa da,
 Yaşı bu gur şəhərdə iyirmiye çatsa da
 Görüb-götürməmişdi, sırtılmamışdı üzü,
 Əl altda böyütmüşdü, sərt idi tərbiyəsi.

Ona görə təşnəydi sevinçə, şadlanmağa,
 Bu dünyanın ən gizli sirlərinə çatmağa.
 Özü günahsız, təmiz, fikirləri dupduru,
 Ancaq cavan köksündə çılgın bir ürək vurur.
 Gələcək ömrü üçün töküldü yüz cür plan,
 Uçurdu bir qəfləti sevginin xəyalından.
 Bu evə də gəlmişdi könlündə gizli niyyət:
 Bəlkə burda qisməti ola əsil məhəbbət.
 O dayısı evində – qəfəsdən çıxan kimi,
 Azad yaşayacaqdı, cavan, sağlam pan kimi.
 Sağlamlıq öz nəslindən keçmişdi ona irsən,
 Əsil Soplisovalı – ayırd etmək istəsən,
 Bil ki, onlardan çıxır yaxşı əsgər, yaxşı ər,
 Elmdə başlarını gırdayırlar birtəhər.
 Öz nəslə Tadeuşla fəxr eləyə bilərdi,
 Az adam qoçaqlıqda onunla tən gələrdi.
 Gözəl at sürməyi var, yeriməkdən yorulmaz,
 Elmə bağlanmasa da, onu da bilir az-maz.
 Dayısı təhsilinə heç nə qızırqanmayıb,
 O isə ürəyini hərbi işə bağlayıb.
 Belə vəsiyyəət edib mərhum atası ona.
 Nə qədər çalışsa da, məktəb yatmır ruhuna.
 O göydə uçan quşu gözündən vura bilər,
 Qılıncla bir dəstəni geri oturma bilər.
 Ancaq kitab-dəftərə bağlana bilmir qəti,
 Bilir hərbiçilikdən gələcəkdir şöhrəti.
 Dayısı da məktubda üstünü vurmur, ancaq,
 Yazıb ki, kəndə gəlsə, adaxlı da tapacaq,
 Təsərrüfat işini mənimsəsin toyadək,
 Onsuz da bu var-dövlət bir gün ona yetəcək.

Bəs qızın ürəyindən nə keçirdi həmin an? –
 Onun da xoşu gəldi öz yeni qonşusundan.
 Gözündən yayınmadı oğlanın boy-buxunu,
 Enlikürək, ucaboy... sanki ayıltı onu
 Taleyin hökmü ilə gələn qəfil tanışlıq.

Ürəyindən dağıldı ilk anın sıxıntısı,
 Açıq heyranlıq ilə gözünə baxdı qızın.
 İki ürək titrədi, dörd gözde alışdı şam,
 Onların sevincini kim duyardı o axşam?..

Fransızca başladı söhbətinə qız birdən,
 Soruşdu nəzakətlə sonuncu xəbərlərdən.
 Şəhərin vəziyyəti, təzə çıxan kitablar,
 Filan müəllif haqda oğlanın nə fikri var?
 Çəkinmədən, sakitcə verdi suallarını,
 Rəqsdən, musiqidən... Burda ona tay hanı?..
 Baş çıxır hər şeydən, hər sənətdə əli var,
 Alimlə çaşıb qalmaq, rəssamlarla dil tapar...
 Bu ağıl, bu dərrakə qurutmuşdu oğlanı.
 Bəlkə bu suallarla imtahan edir onu,
 Bəlkə nadanlığını sübut etmək istəyir,
 Bəlkə elə bu başdan onu ötmək istəyir?!
 Müəllim qarşısında hazırlıqsız uşaqtək,
 Oğlan boyun burmuşdu qorxudan titrəyərək.
 Ancaq sevinirdi ki, müəllimi gözəldi,
 Çox da tələbkər deyil: bəlkə işi düzəldi!
 Qız necə də arifmiş! – duydu onun halını,
 Sualı kəsdi birdən, pozmadı əhvalını.
 Təzə mövzu başladı ömrün bahar çağından,
 Bu kəndistan yerində tək-cə danıxmağından.
 Gördü ki, söhbətindən qaralır onun qanı,
 Öyrətdi öz mülkündə əyləncə yollarını.
 Tadeuş cürətlənib, yavaş-yavaş qızıqırdı,
 Məclis boyu başları söz-söhbətə qarışdı.
 Bir də ayıldılar ki, aradan yadlıq itmiş,
 Zarafata keçiblər, gecə də keçib getmiş.
 Çörəkdən yumurlayıb düzəltdiyi üç şarı
 Qız masanın üstündə diyrətdi ona sarı.
 Oğlan ən yaxın şarı, stəkanın daldından
 Götürəndə yandakı xanım tutuldu bir an,
 Ancaq nəse dinmədi, üzündən gülüş ötdü.
 Fal uğurlu çıxmışdı – bu yaxşı əlamətdi.

Masa arxasında, qonaqlar arasında həmişə bir yerdə olan iki nəfər də var: Asessor və Notarius; onlar bitib-tükənənə oxşamayan mübahisələrində öz Kuso və Qartal adlı ov itlərini tərifləməklə məşğuldular. Bu mübahisə bütün poema boyu uzanır və yalnız sonda – on ikinci kitabda həll edilir.

Axşam yeməyindən sonra bütün cəmiyyət dincəlməyə çəkilir; qocalar və qadınlar – evə, cavanlar – samanlığa. Təkcə hakim gümrahdı; sədaqətli Voznı işə təsərrüfat işlərinə baxır və qonaqları əyləndirmək qayğısına qalır. Nəhayət, o da yatağa uzanır. Voznı otağına keçir; yuxudan qabaq köhnə adət ilə ən sevimli kitabını – Litvada hərbi tribunalda xidmət etdiyi dövrdə gördüyü işlərin sığahısını götürür, böyük bir razılıqla yenidən dönə-dönə onları oxuyur, xatirəsində köhnə günlərinin epizodlarını canlandırır. Bununla birinci gün başa çatır.

İKİNCİ KİTAB

SARAY

Səhər-səhər, Soplitsova yuxudan oyanan kimi, kişilər ov itlərini götürüb ova gedirlər. At belində gəzintiye çıxan Qraf köhnə sarayın uçuqları yanından ötürkən bu yerlərə ilk dəfə səhər işığında tamaşa edir, xarabalığın gözəlliyi və romantikasından heyranə gələrək, kağız-qələm çıxarır, bu mənzərəni çəkməyə başlayır. Bu vaxt sədaqətli Gervazi gəlir, Qrafın köhnə sarayı Soplislərə verməsi barədə arada gəzən söz-söhbətin düzgün olub-olmadığını ondan soruşur. Qrafın bu sözü təsdiqləməsi onu çox əsəbiləşdirir. Gervazi burda Yasek Soplisanın köhnə saray xadimini öldürmə tarixçəsini təfərrüatı ilə Qrafa danışır. Qoreşkov və Soplislər arasında artıq sönməkdə olan nəsil davasını çox qızğınlıqla təsvir edir. Qrafın romantik təxəyyülü cuşa gəlir: o, müxtəlif ölkələrə səyahət zamanı belə əhvalatları çox eşidib, ancaq Polşada bu cür bir işin baş verdiyini birinci dəfə eşidir. Söhbətdən sonra belə qərara gəlir ki, Soplislərlə danışmaları kəssin və saraya yiyəlik ələsin. Həm də Qraf bir şeyə təəssüflənir: heyif ki, Soplislərdə onun sevib, lakin qovuşa bilmədiyi bir qadın, bir qız yoxdur: “Burda sevgi, orda borc. Burda qisas, orda eşq...” O, atını Soplislərin malikanəsinə qovur. Evə o vaxt çatır ki, əks istiqamətdən ovçular yaxınlaşır. Qraf ovçulara doğru gedir, ancaq bostanda gəzən və tərəvəz yığan Zosyanı görüb heyran olur, yerində donub qalır. Qrafı bu vəziyyətdən ksendz Robakın onu görüb çağırması ayıldır. Zosya gözəndən itir.

Soplislərin evində adi həyat davam edir; onun təsvirinə ikinci kitabın ikinci yarısı həsr olunub. Asessor və Notarius öz itləri barədə uzun-uzadı mübahisə edirlər və nəhayət, hansının itinin güclü olması barədə mərc gəlirlər. Tadeuşla maraqlanan Telimena (Zosyanın xalası) onu öz yanından kənara buraxmır.

ÜÇÜNCÜ KİTAB

SEVGİ QAYĞILARI

Evə qayıdarkən Qraf bağın ayrı tərəfindən keçir və ev quşlarına
dən verən Zosyanı yenidən görür. Ona dəbdəbəli ifadələrlə, gurultulu
sözlərlə müraciət edir: "Söylə, sən ilahəsən, ruhsan, yoxsa bir xəyal!"
Zosya öyləncəli bir maraqla köhnə dünyanın havasını yaşadan Qrafın
dil-dil ötməsinə qulaq asır və ona bu sözlərə dexli olmayan, gülməli
bir sual verir: "Qraf kömək etməzmi onun ətrafa səpələnmiş quşlarını
bağçaya qovsunlar?" Sualdan sonra özü qaçıb gedir.

Qraf yoluna davam edir və meşədə göbək yığmaqla məşğul olan
cəmiyyətlə rastlaşır. İşin nə yerdə olduğunu başa düşməyərək, təəc-
cüblə, asta-asta gəzib-dolaşan fiqurlara tamaşa edir; təkcə göbəkklə
maraqlanmayan Telimena öz "düşüncələr məbədi" adlandırdığı xəl-
vət guşəsinə çəkilib, tək qalıb. Tadeuş onu görür.

Tadeuş dörd tərəfə nəzər yetirib bir an
Yaxınlaşa bilmədi, ötüb keçdi kənardan.
Bir dovdaq ovçusuna bənzətmək olar onu,
Örtüb arabasının budaqla sağ-solunu.
Ya da bəzgək ovlayan səbrli ovçu sayaq.
O gedir tüfəngini çiçəklə sarıyaraq.
Atı yortur qabaqda, silah yelkənin altda,
Ovuna yaxınlaşır – bir şirin xəyalatda.
Oğlan belə gizlicə qurarkən tələsini
Eşitdi pan Hakimin gurultulu səsinə,
O sürətlə gedirdi, yerləşində bir tufan,
Şişmiş ətəklərindən ətrafında burulğan...
Qayğısızca oynadır belindəki yaylığı,
Gah itir kolluqlarda, gah da ətrafa baxır.
Başındakı şlyapa

beyaz çobanyastığı.

Bu havadan yellənir, yolboyu batıb-çıxır.
Kefi göylərlə gedir, işləri sazdı panın,
Yastı daşın üstündə, tutqun Telimenanın
Önündə oturaraq əlini yuyur çayda.
Silir əl ağacını – öyrəşdiyi bir qayda...
Söhbətə körpü salmaq... nədən başlasın indi,
Bilir ki, bacısını dilə tutmaq çətindi.

"Tadeuş bu yerlərə qonaq gələndən bəri
Çox götür-qoy etmişəm ötüb-keçən illəri.
Bilirsən qocalmışam, qürubdadı həyatım.
Özüm də ki sonsuzam, yoxdu doğma övladım.
Varisim Tadeuşdu – onundu varsa nəyim...
Şükür, özünə yetər mülkü, duzu-çörəyi,
Ancaq şəxsi taleyi, inan, boynuma yükü.
Vaxt gəlib yetişibdi, mənim dərdim böyükü.
Tadeuşun atası – hardasa gözdən uzaq,
Gizli bir ömür sürür, hamı ölmüş sanaraq,
Ona rəhmət oxuyur,

onunsa öz planı,
Tadeuşun yanında qalıbdı yarı canı.
Heç kimə bildirmədən əl yetirir oğluna,
Dolanışı, təhsili

Hər şey bəllidi ona.
Əvvəl çox istəyirdi onu hərbiçi etsin,
Legiona göndərsin, mülki qayğısı bitsin.
Sonra razılıq verdi, köçsün malikanəyə,
Tez də ailə qursun. Qarışmasın heç nəyə.
Mən də işimi atım, arayıb səhər-axşam
Tadeuşa yaraşan bir nişanlı tapmışam...
Podkomori köklüdü, olubdu xalqa bəyan,
Həm də qohumcanlıdı,

sözümü kəsmə, dayan,
Qızı Anna da evdə... gözəllik, dövlət, ad-san
Bir sözlə, hər cəhətdən Tadeuşa yaraşan.
Onları nişanlamaq! Belədi mənim arzum!"
Panna diksindi birdən: "Qardaş, tez ağzını yum!"

Əlindəki kitabı atdı yerə əsəbi:
“Sən nəyə inanırsan, varmı dinin, məzhəbin?
Belə tələsmək olar? Kimi kimə alırsan,
Hardan ağlına gəlib?

Nə havadı, çalırısan?

Sən gözəl bir oğlanı döndərib əkinçiye,
Bədbəxt etmək fikrinə düşmüşən, neçin, niyə?
Bir vaxt özü ayılıb səni söyəcək, inan,
Bu pisliyin heç zaman çıxmıyacaq yadından.
Bu ucqar əyalətdə belə bir istedadı
Həbs etsən üç-dörd ilə yaddan çıxacaq adı.
Mənim sözümə inan: böyük ağıl, fərasət
Allahın nemətidir – Tadeuşda var, əlbət,
Onda ki belə aydın, işıqlı düşüncə var,
Yaxşı tərbiyə görsə bir az da cilalanar.
Sənin böyüklük qayğın, inan ki, getməz zaya,
Qoy getsin Peterburqa, ya da lap Varşavaya.
Qışda Peterburqa mənim də səfərim var,
Bilirsən ki, qarşımda taybataydı qapılar.
Onun şan-şöhrətinə xeyir gətirə bilən,
Bütün tanışlıqları boynuma çəkərəm mən.
Bu işdə dostlarımdan xırda köməyi... yetər,
O qəbul olunacaq yüksək səviyyələrdə.
Vəzifəli tanışlar, sonra da rütbə, ad-san,
Şöhrətə aparan yol, zəfər gətirən meydan.
Bir doyunca gün görüb, xidmətində yüksələr,
Nə vaxt da cana doysa, özü qayıdıb gələr.
Olsa yuxarılarda köməyi, əlaqəsi,
Daha bu əyalətdə batmaz onun da səsi.
Ağlın kəsirmi, söylə?”
Hakimin üzü güldü;
“Mən də sənin yanına həmin niyyətlə gəldim!
Mənim də fikrim budur: burda sıxılar canı,
Qoy bir səfərə çıxsın, gedib görsün dünyanı.
Adamlarla görüşsün, indidən çəkməsin qəm.
Mən də cavanlığında çox ölkələr görmüşəm.
İndi də o günlərim həsrətlə düşür yada,
Hərbi tribunalla Petrovkada, Dubnada

Olmuşam. Gün görmüşəm. Hətta xoşbəxtliyimdən
Varşavaya getmişəm! Bilirəm, görmək nədir!
İndi də xatirələr ürəyimi titrədir!
Tadeuş da dünyanı gəzib dolana bilsə,
Kübarlar məclisində onun adı çəkilsə,
Paytaxt xanımlarının yol tapsa məclisinə,
Yüksək dairələrdə dost qazansa özünə.
Elə səfər vaxtı da bitirsə təhsilini...
Yoxsa rus ordenləri nəyimə lazım mənim?
Rusiyada alınan rütbə, vəzifə, ad-san
Polşada kimə lazım? Ondan nə qazanırsan?
Polşa şlyaxtasında – qədimdən üzübəri
Kasıb da bunu ummur! Sənin ki var xəbərin.
Xalq kimə hörmət qoyur: rusu qucaqlayana,
Yoxsa nəcabətini qoruyub saxlayana?
Vəzifəyə adamı özümüz seçsək əgər,
Hörməti ordan gələn hər cür rütbəyə dəyər!”
Telimena dözmədi: “İndi ki sən razısan,
Tadeuşu yanında nə üçün saxlayırsan?”

Hakim yenə dilləndi, boynunu qaşıyaraq:
“Göndərmək istəyirəm, ixtiyarım yox ancaq!
Sözündən necə çıxım öz doğma qardaşımın?
Bir yandan da bu rahib qarışdırıb başımı.
Visladan ksendz Robak bu yerə gələn kimi,
Qardaşım ona deyib niyyətini, fikrini.
Tadeuşa Zosyanı almaq keçir könlündən.
Gərək biz düzüb-qoşaq... cavabdehi sənle mən...
Bu sövdə baş tutarsa, ayrı bir dərdim olmaz.
Onlara vermək üçün vəsaitim var az-maz.
Yasek də səxavətlə ayırıb paylarını.
Mən ona çox borcluyam, itirmərəm vicdanı.
İndiki var-dövlətə Yasek yetirib məni.
Biz də əl-ələ verib eləyək o deyəni.
Gəncləri tanış edək. Qoy oturub-dursunlar!
Köülləri tutursa, isti yuva qursunlar!
Doğrudur, yaşı azdı, Zosya hələ uşaqdı,
Ancaq bu gün-sabaha gəlib çatacaq vaxtı...

Telimena dinləyir, qan qalmayıb üzündə,
Sanki heç nə anlamır hakimin bu sözündən.
Qalxır ilan vurantək, sonra oturur yenə
Sanki inana bilmir qulağı eşidənə.
Sözü də milçək kimi qovlayır neçə kərə,
Qovlayır ona sarı, ilkin çıxdığı yerə.
Sonra açılır ağzı – gözlərində sual, qəm...
Deyir: "Əziz qardaşım!

Sizi başa düşmürəm!
Gənclər özləri bilər, onlara nə görəkdi...
Biz nə plan qursaq da, qərar verən ürəkdi!
Mənim nəyimə görə, bitməz işə girişim,
Yasek ilə özünüz həll eləyin bu işi.
O Tadeuş, o da siz! Gedin ona bağ salın!
Qalib meşəçi olsun! Dünyadan uzaq salın...
Mənim buna sözüm yox! Ancaq səhv edib birdən
Zosyaya söz desəniz, bunu hiss eləsəm mən
Sizi bağışlamaram! Zosenka – mənim gözüm!
Uşaqlıqdan nazıyla oynamışam mən özüm!
Düzdür, pulsuz qoymayıb pan Yasek əməyimi,
Zosyaya da təqaüd ayırıb! Bil, fikrimi,
Qız təhkimçi deyildir! Borcu yoxdur heç kəsə,
Özü həll eləyəcək! Könlü necə istəsə!
Keçmiş yada salıb, özün hesab elə bir!
Zosyaya cehiz, qayğı... Heç havayı deyildir...
Gözünü gözlərimə zilləyib heyrətlənmə,
Havayı pul verilmir bu dünyada heç kimə.
Bu boyda əziyyəti Yasek çəkmir könlüldən...
Soplislər çox borcludur Qoreşkovlar önündə!"
(Hakim onu dinləyir – yası düşən adamtək,
Qurcalanır yerində: Bu söhbət çox çəkəcək?!
Başını yerə dikib, bir kəlmə də kəsmədən
Sakitcə oturmuşdu, od tutmuşdu qəzəbdən.)

Xanımsa danışdı, titrəkdi indi səsi:
"Zosyanı mən böyütdüm, mənəm onun dayəsi!
Analıq eləmişəm, odu ən şirin sözüm!
Ailə işinə də baxacağam mən özüm!"

Hakim onun sözünü kəsir bir sual ilə:
"Sən qızdan soruşmusan? Axı bilmirsən hələ,
Bəlkə Zosya razıdı! Tadeuş da bəyənib!"
"Razılıq vermək olmaz uşaq-muşaq deyənə!
Hələ bu məsələni tezdi açıb-ağartmaq.
Zosyam kasıb olsa da, könlü varlıdı ancaq!
Sən onu kəndçi sayma, əsil-nəcəbəti var,
Öz ağı, tərbiyəsi! Kökü tanınmış, kübar!
Bil ki, çətinlik çəkməz o nişanlı sarıdan,
Nə bacardım etmişəm! Bəxti gəlsin Tanrıdan!"
Yavaş-yavaş hakimin rəngi gəldi özünə.
Dedi: "Narahat olma, incimirəm sözündən!
Allah özü şahiddi, xoş niyyətlə gəlmişdim.
Sandım, sevinəcəksən... Mən ayrı cür bilmişdim.
Ürəyimdə xoş arzu... tamam ayrı bir niyyət,
Ancaq bu xeyir işdi! Kar etməz məcburiyyət!
İxtiyar özünüdü! Mən sözümü bitirdim,
Qardaşımın ömrünü, bil ki, sənə yetirdim.
Razılıq vermədirsə, nə deyim özbaşına,
Sənin dediklərini yazaram qardaşıma,
Yazaram Telimena razılığa gəlmədi,
Zosyayla Tadeuşu xoşbəxt edə bilmədim...
Sonra Padkomariylə tezce sövdələşərək!
Yubadıb-eləmədən toya başlayam görək!.."

Telimena soyuyur, hirsli çəkilib gedir,
Deyir: "Əziz qardaşım, məni yaxşı dinlə bir!
Mən sənə "yox!" demədim, ancaq Zosya uşaqdı,
Hələ qoy baxıb görək! Çatar cavabın vaxtı!
İndidən fikir deyib, yandırمامaram imanı,
Əvvəl tanış eləyək, duyaq arzularını.
Bu ki tale işidi, zarafat etmək olmaz,
Müasir cavanlara ağıl öyrətmək olmaz!
Zorla vadar eləmə Tadeuşu bu işə,
Zosya da bilməyəcək, mən sənə nə demişəm!
Cavanların yerinə bir söz deyə bilmərik.
Ürək kölə deyildir! Zəncirləyə bilmərik!"

Hakim bir söz deməyib düzəldi öz yoluna,
Yaxınlaşan Tadeuş hələ baxmırdı ona!
Guya göbələk yığır, tamam qarışib başı...
Qraf da gizlənmişdi! Səssizcə yaxınlaşır,
Hakimlə söhbətini gözəl Telimenanın
Xəlvətdə dinlədikcə qızırdı onun canı.
Cibində gəzdirdiyi qələminə əl atdı,
Yenə kağız üstündə bir mənzərə yaratdı:
Qadın, kişi üz-üzə meşələrin qoynunda,
Qraf yaman razıydı bu rəssamlıq oyunundan.
Tanrı da köməkçidi, ona mövzu yaradır.
Dodaqaltı deyirdi: "Çox əla naturadır!"

Gözlüyünü çıxarıb silərək baxır yenə,
Meşə alatoranı çökübdü əsərinə!
Öz-özünə söyləyir: "Mən ora yanaşantək
Bu gözəllik ilgimi tamam itib gedəcək.
Yaşıl cənnət dönəcək adi ota, çiçəyə,
Bu əvəzsiz mələksə – sürtülmüş xidmətçiye!"

Qraf Telimenayla olsa da çoxdan tanış,
Onu belə yaxından görmək qismət olmamış.
Həmişə Hakimgildə rəsmi qəbul, məclislər,
Ona doğma olmayıb qadın indiki qədər.
Onu bu çağa kimi görməmişdi elə bil,
Baxışı-duruşu da əsla əvvəlki deyil!
Sərin meşə küləyi onu cavanlaşdırıb,
Sadə, təmiz geyimi Qrafı lap çaşdırıb.
Bayaqkı mübahisə, söz-söhbət, axşamçağı
Onu həyəcanlandırıb, qızarıbdı yanağı!..

Qraf üz tutdu ona: "Xanım, əfv edin məni,
Bağışlamaq istərdim Sizə bu hədiyyəni.
İnciməyin, mən Sizi izləmişəm bayaqdan,
Xoşdu, gözələ baxmaq, xəyallara dalan an...
Qarşınızda nə qədər təqsirim olsa belə,
Xoşbəxtəm! Bu təsadüf bir daha düşməz ələ!

Mən Sizi düşüncədən ayırdım, günahkaram,
Bu günahı, bəlkə də, ilhamımla yuyaram.
Həmin ilhamlı anı, mənə bağışlayan Siz...
Buna görə əbədi minnətdaram, şübhəsiz.
Siz məni insan kimi yaddan çıxarın tamam,
Sənətkartək ansanız, yenə xoşbəxt olaram...
Hazıram bu səhvimi təkrar eləyim hər an.
Təki bu qul bədəniz çıxmasın yadınızdan..."
Sonra təzim edərək, boğub gizli vüqarı
Çəkdiyi mənzərəni uzatdı ona sarı.

Telimena bu gəncin əsərinə baxaraq,
Ona qiymət verirdi, əsil bilici sayaq,
Tərifində – xəsislik, ümidində – səxavət:
"Panın istedadına edirəm, düzü, heyrət,
Qoy cürətlə işləsin, ancaq öz mövzusunu
Meşədə axtarın, tutqun rəng yorar onu.
İtaliya! Ey cənnət! Dünyanın möcüzəsi,
Köksündən çağlamada Tibranın qədim səsi.
Pozilin tunelinin¹⁶ ulu şöhrəti qalır.
Üstündə tanrıların mərhəməti ucalır.
Bizə yarımamış! İstedad paylananda
Bizim sərt çöllərimiz əsla düşməyib yada.
Sizin bu əsəriniz tamam ayırdı, ancaq,
O mənim albomumda həmişəlik qalacaq!"

Sonra söhbət başlandı axşamın havasından,
Göyün maviliyindən, çayın çağlamasından.
Yad ellərdən Polşaya axışan səyyahlardan! –
Hər gedənin dilində bir uydurma, bir yalan...
Söhbət ki uzanırdı, söz sözü ki çəkirdi –
Litva meşələrinə səssiz qurub çökürdü.
Yerin, göyün sərhədi itib gedir zülmətlə,
Dörd tərəf bu sükutda uyuyur əzəmətlə.
Kolların üzərində salxımlanıb qarağat,
İtburnu yanıq verir: hünərin var, əl uzat!
Göyəm, moruq yetişib, qarışib bir-birinə,

Qayatək donub qalıb, yorulub yaddaşından.

Mən görmüşəm, Vilnoda qonaqtək tutub qərar

Tutqun, yumru şar kimi bir kənarda təklənib.

() 137 ()

Qəzəblidi, istəsə od püskürər gözündən.
 Ürəyə qorxu düşür harayından, sözündən.
 Meşənin darağına ilişən dumanın da
 Sakitcə, etinasız ötürməyin yanından.
 Onlar da müxtəlifdi: biri qartala bənzər,
 Biri – qu qatırı, mavi göllərdə üzər,
 Şığıyan şahin–duman, kükrəyən köhlən–duman,
 Qılgıclımlı nalını daşlara döyən duman
 İlxi kimi səhranın üstündə qanad açan,
 Yelkən kimi ağappaq! Mavi ənginə uçan.
 İlxi çevrilir birdən okean gəmisinə,
 Göyün maviliyində səfərə çıxır yenə!”

Qrafla Telimena çoxdan unudub yeri,
 Tadeuşun gözüylə seyr edirlər göyləri...
 Sıxır Telimenanın əlini öz ovcunda,
 Boylanır buludlara barmağının ucunda.
 Qrafsa bu zaman yenə qarışıb başı,
 Töküb şlyapasına kağızla karandaşı.
 Nəse çəkmək istəyir! Ancaq elə bu zaman
 Gülüş, səs–küy, hay–haray yaxınlaşır arxadan.

Qraf hirsli, əsəbi, başını yelləyərək,
 Deyir: “Burda hər şeyin sonu korlansın görək!
 Fantaziyanın uçuşu, şan–şöhrətin nəşəsi,
 Sakit bir dost qılığı, uşaqlıq əyləncəsi,
 Ürəyinin ən zərif etirafı, ümidi
 Birdən–birə yox olur,

qaralır, itib–gedir.

Dağlır tunc zənglərin sədaları altında,
 Hoyat səni düşürür, yıxır ilham atından” –
 Baxır Telimenaya, sorur üzündə kədər:
 “Bizə qalan nədir ki?”
 O deyir: “Xatirələr!”
 Silmək üçün Qrafın könlündən ağrıları,
 Mavi bir çiçək dərib uzadır ona sarı.
 Qraf çiçəyi öpüb, keçirir yaxasına,
 Tadeuşsa üzünü çevirib baxır yana.

Ancaq görür bu yaşıl yarpaqlar arasından
 Ağ zanbağa bənzəyən əllər uzanır bu an,
 Sonra yanar dodağı toxunur bu əllərə,
 Arı gülə qonantək şirə əmir yüz kərə.
 Birdən dodaqlarına soyuq bir şey toxunur.
 Mektub, bir də ki açar, heyrət bürüyür onu.
 Açarın mənasını bilməsə də, o, ancaq
 Bilir, bu kağız ilə tapmacanı açacaq!

Yenə də zəng səslənir, uçub gəlir meşədən
 Bayaqqı küy, qışqırıq, qəhqəhə...

Tükürpərdən

Zəng bu dəfə nə isə inadla bağırırdı,
 Göbələk yığanları tez evə çağırırdı.
 Kədər yoxdu bu səsde! Tuncun sədası harın,
 Onda toxluğu vardı dəbdəbəli naharın.
 Bu evin yazılmamış köhnə adəti vardı,
 Nahar vaxtı çardaqdan zəng səsi ucalardı.
 Yığnağa toplaşanlar tez, tələsə–tələsə
 Döndülər əllərində göbələk dolu kisə.
 Döndülər əllərində yaylıqları bükülü,
 Qırmızı göbələklər zənbildən üzə gülmür.
 Xanımların əlində açılmayıb yelpinlər,
 Onların arxasınca boş əllə gələn gənclər.
 Pan Voyski vüqarlı... əlində milçəkqıran
 Zəhərli göbələklər... görkəmiylə çaşdırıran...
 Bir də ki Telimena... Bu qayğıdan uzaqdı,
 Göbələk yada düşmür! – Onda ayrı maraqdı.

Cəmiyyət yığışmışdı süfrə başına yenə,
 Pan Padkormi keçirdi masabəyi yerinə.
 Hamıdan böyük idi həm rütbədə, həm yaşda,
 Gələ–gələ hamıya təzim edir yavaşdan.
 Sonra ksendzlə Hakim... yerlərinə çatınca
 Ksendz dua oxudu... Adət üzrə... latınca.
 Kişilər ilk qədəhi həmrəyliklə vurdular,
 Litva soyutmasını yeməyə oturdular...

İsti xərək də gəldi, məclisə qızıışmadı,
Yenə həmişəkitək söz-sov başdan aşmadı.
Ancaq meşəbəyinin qapıdan girməsiylə,
Oturənlər elə bil birdən gəldilər dilə.
Hakimə yaxınlaşdı ətrafına baxmadan,
Xəbəriylə oyatdı onu bu süst uyqudan.
Meşəbəyi dikəlib məclis əhlinə baxdı...
Açılan dodağından tək "Ayı" sözü çıxdı.
Kişilər tutmadılar onu sorğu-suala,
Ayı Puşidən gəlib, hamı bilir az qala.
Hamının kəlləsindən keçən eyni fikirdi,
Hamını qarşıdakı ayı ovu çəkirdi.
Baxışlar qərar tutmur, hərəkətlər tələsir.
Yeni bir əyləncənin isti küləyi əsir!..

() 140 ()

Knyazların yaşıdı – Litva palıdlıqları,
Ponar və Svitezlər¹⁷ – bu torpağın vüqarı,
Bu yerlərdən döyüşkən igidlər keçib min-min,
Vitenes ilə Mindovq, bir də böyük Gedimin¹⁸.
Bir dəfə ovdan döən Gedimin yorğun–arğın
Dincəlirdi üstündə bir dəri arxalığın.
Uyuyub mahnısına sehirkar Lizdeykanın¹⁹,
Şirin yuxu tapmışdı səşində Vileykanın²⁰.
Taleyn möcüzəsi qismət olmuşdu ona,
Dəmir bir qurd girmişdi qəşildən yuxusuna²¹.
Elə ki səksəkəylə oyandı röyasından
Şəhər saldırdı orda – meşələr arasında.
Heyvanların içində təklənən canavartək
Şəhər burda tək–tənha böyüdü tikilərək.
Bu şəhərin taleyi möcüzəydi, ya sirdi,
Olgerdlər²² sülaləsi – düşündən süd əmirdi.
Əfsanəvi Romanın dişi canavarıydı.
Elə bil şöhrətini tanrı özü yayırdı.

Experiment 1 - The Standard Curve

Məni çox əyləndirib bu yaşıl yarpaqların,
 Gözəllik möcüzəsi – göyə çatan taqların.
 Bəs Baublis necədir? Palıdlar ağsaqqalı!²⁴
 Gövdəsində o nəhəng oyuc, görəsən, qalır?!
 Onun ziyarətinə dünya axıb gələrdi,
 Qoynunda on beş igid məclis açə bilərdi!
 Mindovqun meşəliyi!²⁵ ...Qədim kilse yanında,
 O köhnə nəğmələri çıxmayıb ki canından?..
 Qolivinski mülkü²⁶ ...Ros çayının üstündə
 Ətrafında əl-ələ, yüz qız ilə yüz oğlan
 Oynayıb şənlenərdi səhərdən axşamacan.

Ey qocaman ağaclar! Ürəyim sizə yanır,
 Tükənib gedirsiniz, gövdəniz baltalanır!
 Kimsə öz xeyri üçün Sizə əl qaldıran gün
 Quşlar nəğmədən qalır, səfi qırılır sözün.
 Şair öz ilhamına xəlvət yuva qurammır,
 Quşlar sıx yarpaqlardan pərvazın uçurammır.
 Çernoles qovaqları Yanın²⁷ həmsöhbətiydi,
 Nəğməsinin ahəngi, sözünün qüdrətiydi.
 Qoca, deyingən palıd... boy verib vüqarına
 Yeni söz öyrədirdi kazak nəğməkarına!²⁸
 Ay mənim əzizlərim, Sizə borcluyam nələr!
 Ürəyimdən çıxarmı o şirin xatirələr.
 Azımı olub inciyib dostların tənəsindən,
 Ağcaqayın altında təklik aramışam mən.
 Təpədəki kölgəlik mehribandı nə qədər,
 Bataqlıq güzgülündə canlanardı surətlər.
 Hardan idi o sevgi? Nəydi o coşqun həvəs?
 Niyə qırıldı nəğmə? Neçin ucalmır o səs?
 Hər tərəfi bürüyən gümüşü mamırılıqlar
 Əzilmiş mərcanının qara izini saxlar.
 Sanki işıq saçılır süpürgə kollarından,
 Bu işığa bürünüb göz işlədikcə hər yan.
 Giləmeyvə muncuqtək yaşıl yarpaq üstündə,
 Əbədi bir yarış var nemli torpaq üstündə.
 Budaqların pərdəsi bürüyüb göy üzünü,

Buludtək üstümüzədən asılıb bütün günü.
 Donmuş göy qübbəsinin altında ara-sıra
 Bir qasırga gurlayıb çəkilər uzaqlara.
 Bu səs, bu burulğanlar – dünyaya kədər yayır,
 Göylər sanki dənizdi, üstümdə guruldayır.
 Bu dənizin altında xaraba şəhərlərin
 Sütunları ağarır, yükü çöküb illərin...
 İldırım vuran palıd çəkəmmeyib bu yükü,
 Pöhrələr nəvə kimi dörd yanında döyükdür.
 Cəngəlliyə boylanma; oranın hökmdarı
 Ayılar, qabanlardı... bir ora bax, ağarır
 Sərhədi keçənlərin sümükləri o yerdə.
 Bu necə fəvvarədi kollardan qalxır birdən,
 Yox, maral buynuzuymuş... yenə qeyb olur həmə.
 Ağaclar arasından düşən gün şırımtək
 Görünüb yenə itir, öz-özündən ürkerək!..
 Sonra yenə səssizlik. Təkcə bir ağacdələ
 Şamdan şama qonaraq bildirir: mənəm gələn!
 Ağacları döyərək, yenə vahimə yayır,
 Dəcəl bir uşaq kimi qaçdı-tutdu oynayır.
 Dələyə bax, yarpaqlar arasında qoz qırır,
 Quyuğunu çətirtək öz başından aşırır,
 Əsgər döbilqəsine keçirilən lələktək.
 Gəzir başımız üstə... havada rəqs edərək.
 Sonra qorxub nədənə, ildırım kimi qaçır.
 Bir ağac oyduğunda gizlənmək son əlacı...
 Çəkilir sarayına gözəl meşə pərisi,
 Yenə də dörd tərəfdən çəkilir ins-cins səsi.
 Sonra quşarmudunun budağı aralanır,
 Yaşıl yarpaq içində qızıl salxımtək yanır
 Meyvə yığmağa gedən bir qızın yanaqları,
 Dost kimi səbetini uzadır mənə sarı.
 Yeni ki, dadına bax, ürəyin çəkən qədər,
 Zərif dodaqlarımtək parıldayır meyvələr.
 Yanındakı oğlansa budağını fındığın
 Əyir, qız da tələsik sütünl meyvəni yığır.
 Birdən buynuz səslənir, it hürür bataqlıqdan.

Bəllidir, ovçulardır yaxınlaşan o yandan,
 Oğlanla qız buraxıb əydikləri budağı,
 Məşədə qeyb olurlar bu an xəyal sayacağı.
 Soplisovada hay-küy! Ancaq təkərin səsi,
 İtlərin hürüşməsi, atların kişnəməsi,
 Ova həvəsləndirən borular həməh-həməh,
 Əsla qopara bilmir yatanları mürğüdən.
 Ətrafdakı səs-səda təsir eləmir ona,
 Elə üst paltarında uzanıb yatağına.
 Evlərəmi getsinlər? Gözsinlərimi bütün gün?
 Beləcə Tadeuşu unutdular büsbütün.
 Yatsa da, dodağında təbəssüm qalır yenə,
 Pəncərədən yol tapan günəş düşür üzünə.
 Günəş bu dar borudan onun üzünə baxır,
 Qurcalanır yerində, dözə bilməyir axır.
 Tez atılır yerindən, demə, qapı döyülür!
 Gözünü açan kimi sevincdən üzü gülür.
 O elə xoşbəxt idi ki, quş kimi uça bilər,
 Qollarını uzatsa dünyanı quca bilər.
 Sonra birdən duruxur, dünəni düşünərək,
 Qızartır və ah çəkir, ürəyi vurur bərk-bərk.
 Tadeuş pəncərədən baxır, heyretə gəlir.
 Şüşəyə yapışan üz alov saçır elə bil.
 Gözlər geniş açılıb, belə olur hər zaman
 Gecə qaranlığına boylananda işıqdan.
 Əlləri iki yandan alınə çatır tutub,
 Alın soyuq şüşədə, bu dünyanı unudub.
 Üzünə halə çəkən, zərif, incə barmaqlar,
 Kəhrəbaya oxşayır, içini görmək olar.
 O şahənə dodaqdan coşur oğlanın qanı,
 Dodaqlar arasından incitək dişlər yanır.
 Yanaqları od saçır, şüşə oda bələnib,
 Gülümsər gözlərindən evə od səpələnib.
 Xəyalıdı, ya həqiqət! Tadeuş səksəkədə,
 Heç nə anlaya bilmir göstətmədən, kölgədən.
 Yatağının üstünə kimsə əyilib baxır,
 Bəlkə yuxuda görür, anlaya bilmir axı!..

Belə doğma sifətə, uşaqkən olub aşiq,
 Şirin xatirə kimi ürəkdə saxlamışıq.
 Ürəyi az qalır ki, çıxacaq sinəsindən,
 Gözünə görünürmüş! Oğlan anladı birdən.
 Ancaq hər şey nə qədər işıqlıdı, aydındı,
 Qıvrılmış cığalara isti nəfəsin çatır.
 Üzünü dövrələyən saçları qızıl tacdı,
 İkonadan baxantək müqəddəsdi... əlacdı!..
 Oğlan dikələn kimi xəyal yox olur birdən,
 Sanki bu səsədən qorxub gedir geri dönmədən.
 Ancaq oğlan eşidir, qapını döyür kimsə,
 "Daha durmaq vaxtıdı! Ova da gecikmisən!"
 Tadeuş yatağından atılır bircə anda,
 Həncəmə cırıldayır pəncərəni açanda.
 O baxır uzaqlara, ümid necə xoş idi!
 Ancaq göz işlədikcə həp yan tamam boş idi.
 Bircə bağın sonunda əllə toxunulantək
 Mayotu yellənirdi... Nə işə gizləyərək.
 Tadeuş ayırmadan gözünü yarpaqlardan,
 Yerində donub qaldı, daşa çevrildi bir an.
 Elə bil damarında buza dönmüşdü qanı.
 Bərkədən qışqırmamaqçın sıxdı dodaqlarını...
 Sonra yumruqlarıyla alınə döyə-döyə,
 Sanki zərbə vururdu yatmış bir xatirəyə.
 Yərə-göyə sığmırdı, hirsələnərək özünə,
 Əlini dişləyirdi: "Bu da az oldu mənə".
 Kim keçib cəngəlliyi əvvəlindən sonuna,
 Başdan-başə kim gəzib, bələd olubdu ona.
 Balıqçı evdən duyur qorxunun əvvəlini.
 Məşənin qalınında ovçu saxlar əlini,
 Əvvəl gəzir kənarda, tanıdığı yerlərdə,
 Sirli cəngəlliyə də nəzər yetirər hərdən.
 Mənim doğma yurdunda belə bir əfsanə var:
 Keçilməz meşələrə yalqız gedən yolçular
 Rast olar ya kötüyə, ya pöhrə budaqlara,
 Bilməz otlu cığrlar onu aparır hara,
 Yarıqların dibiylə tələsən quduz sellər,

Yalançı qadın kimi səni görüb mürğülər.
 Orda ilan mələyir, eşşəkarısı uçur,
 Bataqlıq qucaq açıb, yoldan azanı qucur.
 Onun dibində, bəlkə, şeytan da yuva salmış,
 O yanda üstüyə bax, sütun kimi ucalmış,
 Qara titrək əlini uzadıb çölə sarı,
 Zəhərinə bürüyür bitkiləri, kolları.
 Burda ağaclar keçəl, xırda, üzülmüş, xəstə,
 Min cür mamır, göbələk – solğun gövdəsi üstə.
 Onlar ölü qaynadıb buxarına isinən
 Qoca ifritələrdi, gözündə həyat sönən...

Bu qorxunc bataqlığın qənşər ucunda nə var!
 Ora nə göz yetişər, nə də əlimiz çatar.
 Ceyillik köks ötürüb duman doğur həmişə,
 Bu dumana bürünür orda cansız, lal meşə.
 Bir az aralıdasa möcüzəli bir dərə,
 Özəldən paytaxt olub yırtıcı vəhşilərə.
 Orda nə istəsən var: təbii bir daxiltək,
 Bitki toxumlarını qoynunda hifz edərək
 Yazdan-yaza yetirir. Nuh da tufan qabağı
 Gəmiyə hər canlıdan bir cüt yığmışdı axı.
 Dərə – Nuhun gəmisini... Burda ayı, dağ kəli,
 Hərəsinin sarayı – göz oxşayan, kölgəli...
 Lovğa nazirlərə bax – porsuqla çöl pişiyi –
 Budaqlar arasında bəzəkli ev-eşiyi.
 Dörd tərəfi bürüyüb saray müşavirləri,
 Qaban, canavar, maral – hərəsinin öz yeri.
 Onların üstündəsə – Qızılquş Qartalla bir
 Sədəqəyə göz dikib xəbərçilik eləyir.
 Bu dərədə xoşbəxtədi bütün ali zümrələr,
 Əməlləri dörd yana dörd səpələr, zülm ələr...
 Ətraf meşəliklərə yayıb öz dövlərini,
 Burda başa vururlar qalan ömürlərini.
 Nə atəş eşidiblər, nə də bıçaq görüblər,
 Evlərində rahatca, sakit ömür sürüblər.
 Ölüm vaxtı gələndə – qiymətli nələr var –
 Ya xəz, ya əlvan lələk, ya qiymətli buynuzlar.

Ya əlik gözləri ki, yaraşıqdı cahana,
 Yollanıbdı meşənin qərrib qəbristanına.
 Ora ayı da gedir, tamam düşəndə canı,
 Kaftar dovşan sürünür buza dönəndə qanı.
 Ayaq üstə durmağa tabı qalmayan maral,
 Şahin – gözü tutulmuş, qarğa – saç-saqqalı çal.
 Qartalın öz dimdiyi öz ağzını bağlamış²⁹,
 Titrəyən caynaqları özünü qucaqlamış.
 Növ-növ xırda heyvanlar – ölümqabağı əsir,
 Qəbristanda tələsik – özünə mənzil gəzir.
 Buna görə axtarır, başdan-ayağa gəzsən
 Meşədə bircə qırıq sümük tapa bilməzsən.
 Paytaxtın öz əxlaqı ...ənənəsi ...bax budur³⁰,
 Meşə qanunlarını hamı müqəddəs tutur.
 Bura yol tapa bilmir dünya yenilikləri,
 Nə də şəxsi maraq var – çürüdə ürəkləri...
 Min il əzelki sayaq ömür eləyir nəvələr,
 Nə hərbi elmi yaranıb, nə duella hədələr...
 Əhlilər vəhşilərlə mehriban salamlaşır,
 Nə rütbə davası var, nə qonşular savaşı!..
 Buraya adamların yolu düşsəydi bir gün,
 Görərdi nə təmtəraq düzəlib qəbul üçün.
 Ulu babası Adəm qovulmamış cənnətdən
 Ona necə baxıbsa heyran gözlər min yerdən,
 Heyvanlar da adama belə inamla baxır –
 Sanki qan düşməyəcək araya əvvəl-axır...
 Ancaq insan bu yeri yada salır hər zaman,
 Meşənin keşiyində: Əmək, Ölüm, Həyəcan...
 Hərdən inadkar itlər öz ovunun dalınca,
 Düşüb bu yerə gələr, ancaq yalqız qalınca.
 Bataqlığın içində, bu dərə qırağında
 Gördüyü mənzərədən varlığını unudar.
 Dəli bir zingiltiyə qayıdıb cumar geri,
 Qaçar düz evə kimi, heydən düşər dizləri.
 Yıxılır əsə-əsə Sahibi ayağına,
 Yalnız evdə birtəhər qorxu keçər, ovunar.
 Dərə ovçu dilində Krepyu adlanırdı,
 Adından ovçuların ruhu qanadlanırdı.

Əgər sən öz yerindən çıxmasan, səfeh ayı,
Voyskiyə məclisdə yetişməzdi harayın.
Ətriylə dəli etdi yoxsa səni pətəklər,
Ya çöllərdə qızılı yulaflıq səni çəkər.
Çıxıb öz dünyanızdan, seyrək meşəyə düşdün,
Öz izin səni satdı, ayağından ilişdin.
Ovçular izə düşüb yerini bəllədilər.
Haraya dadanmısan, – Voyskiyə dedilər.
Voyski ovçularla tez yetişdi sorğa,
Geriye yol kəsildi, aldılar aralığa.

Tadeuş bilirdi ki, artıq iş işdən keçib,
Ovçular meşədədi, bu səfərə gecikib.

Nahaqdan donub qalib yerində atıcılar,
Bu mürgülü dərədən nə səda, nə hənir var.
Hamı intizardadı əllərdə qoşalılı.
Meşə sessiz nəğməni arxayın ötür hələ.
Dəniz dalğalarına baş vuran qağayıtek
Dərə dıbsızlığına can atır neçə köpək.
Diqqət Voyskiyədi, ondan gözlənir aman,
Osa qulağı yerdə: səs gəlirmi uzaqdan?
Qulağını xəstənin sinəsinə söykəyən
Həkim kimi ən vacib xəbər gözləyir deyən,
Ovçular Voyskidən həlledici söz umur.
Gözlərdə ümid çoxdu, ümiddən ruh ovunur.
“Gəlir! Gəlir!” – deyərək, tələsik qalxır yerdən,
Hamı həyəcanlıdı gözlənilən xəbərdən.
Bir it cumur irəli, qalanları hürüşür,
Bir an sonra meşəyə qorxunc hay-haray düşür.
Səsdən hiss olunur ki, artıq tapıblar izi.
Bu tülkü ovu deyil, itlər ayı hərisi...
Səslərindən duyursan ovun məsuliyyətini,
İt hürüşü gurlaşır, çatıb işin çətini.
Deyəsən ovlarına yetişiblər dərədə.
Bu vaxt səslər kəsilir: ayı qovzanır yerdən
Cumur tazılar üstə, ələ keçəni yırtır,

İtlərin səsi batır, qorxu, zingilti artır,
Neçəsi otlar üstə düşüb qalır ölümçül,
Öndə şığıyan təzi tələsirmiş ölümçün.
Kaman kimi gərilən atıcılar himə bənd,
Hamı nişana alıb, barmaqları tətikdə...
Artıq əsəblər dözmür, cumurlar irəliyə,
Vəhşinin qabağına hamı tez çıxsın deyər.
Baxmayaraq Voyski hamıya and vermişdi,
“Tələsən cəza alır!” – əvvəldən bildirmişdi.
Ancaq nə xeyri oldu! Hamı cumur irəli,
Bir-birinin dalınca atəş səsləri gəlir.
Ancaq birdən batır atəşi, it səsinə,
Şütüyən güllələrin ona öcəşməsinə.
Ayı ələ bağırır, sanki bir şimşək çıxır!
Bu səsdən ağrı, qəzəb, bu səsdən heyrət yağır!
Onun dalınca gedən itlərin səsi indi
Necə gücsüz görünür? Təsvir etmək çətindi!
Qalibiyyət şeypuru! Susur daha silahlar,
Hamının sifətində qalib təbəssümü var.
Voyski qışqırır ki, bədi, risk etmək olmaz,
Ayının arxasınca dərəyə getmək olmaz!
Kimdi onu dinləyən? Hamı qaçır dərəyə,
Qorxaqlar da arxadan qanad açıq dərəyə.
Meşəyə çatacatda yenə talaya dönür,
Burda nə ovçular var, nə gözetçi görünür.
Voyski qoşularaq Tadeuşla Qrafa
Ova müşayiətçitək uzaqdan baxır daha!

Onların lap yanında nəriltili qopur bu an,
Ayı ıldırım kimi çıxır yaşıl buluddan.
Cumur onların üstə quduz bir ehtirasla,
Ağac, kötük, daş bilmir, fərqi nə varmır əsla,
Kötüyündən çöp kimi qoparır palıdları
Əlinə nə keçirsə, atır onlara sarı.
Dal ayağı üstünə ələ qalxıb dikəlir –
Elə bil ki üstünə qəzəbli bir dağ gəlir.
Əlindəki kötüyü kənara atıb birdən,
Qamarlamaq istəyir üçünü də bir yerdə.

Nə Qraf, nə Tadeuş... bilmirlər qorxu nədir,
 Tüfəngləri nişanda, əlləri tətikdədir.
 İldırımötürəndi onlar buluda qarşı,
 İkisi birdən atır! Kim belə edər? – Naşı!
 (Yoxdu təcrübələri! Olmaz bir yerdə atmaq,
 Ümid varmı sonradan dostə köməyə çatmaq.)
 Buyur! Hədəfə dəymir heç birinin gülləsi,
 Növbə ayıya çatıb, tullanmağa tələsir!
 Ancaq nizə hazırda, əl atır ikisi də
 Bir anda yapışırlar ikisi bir nizədən.
 Ayı da çathaçatda caynaqları açılıb,
 Qəzəbli gözlərində qanlı oxlar saçılır.
 Kimə bir pəncə çalsa yaqın yarılar bağı,
 Qorxudan əkilirlər seyrək meşəyə doğru.
 Onların arxasınca ayı qaçır qəzəblə,
 Qrafın kəlləsini indi alacaq ələ.
 İndi onun beyninin tən yarısı gedəcək
 Şlyapayla bir yerdə kəlləsi də itəcək.
 Ayı öz məqsədinə yetə bilməyir: “Əfsus!”
 Özlərini yetirir Asessor, Notarius.
 Anbardar da bir yandan hədəfə yaxınlaşır,
 Ksendz Robak yüyürür, ancaq boş əllə, çasır.
 Bu vaxt atəş səslənir, bərkdən, dostcasına bir,
 Ayı tullanır göyə, sanki dovşan rəqs edir.
 Sonra yığılır yenə – bir palıd tiri kimi,
 Əllərini yelləyir dəyirman pəri kimi.
 Qrafı sıxışdırır, bir pəncə vurmaq üçün,
 Çapalayır son dəfə ayağa durmaq üçün.
 Daldan “Spravnik” yetir, “Stryapçina” yanında³¹
 Voyski şeypurunu qapır lap zamanında.
 Parıltılı ilantək qurşağından sallanan
 Uzun kəl buynuzunu bərk-bərk üfürür bu an.
 Qan dolmuş gözlərini qapayır göz qapağı,
 Şişir balqabaq kimi üfürməkdən yanağı,
 Özünü cəmləyərək üfürür var nəfəslə,
 Birdən buynuz səslənir təmiz, güclü bir səslə.
 Bu səs qanadlanaraq uçur dərəyə sarı.
 Pusquda diksindirir nigaran ovçuları.

Qocaman incəsənət küncə-bucağa yetdi,
 İlk harmoniyanı yenə yərbəyer etdi:
 Yenə meşə canlandı, səs düşdü palıdlığa,
 Yenə yürüş başlandı, itlər cumdu qabağa.
 Buynuz səsi yayılır, bütün meşəni sarır,
 Ovçular arasında məsafələr qısılır.
 İtlər səs-səsə verir, vurnuxur neçə köpək.
 Meşə – arı yuvası, uğuldayır bu pətək.
 Voyski dayansa da bu səsin yolu uzun
 Dalğa-dalğa yayılır əks-sədası buynuzun.

Boru yenə dillənir, səsi dəyişib ancaq,
 Sanki indi ağzından ac canavar çıxacaq.
 O elə ulayır ki, tük ürpəşir səmindən
 Gah da elə bilirsən şir çıxır qəfəsindən,
 Hərdən çaqqal ulayır, hərdən ayı bağırır.
 Voyski üfürdükcə meşəyə qorxu yayır.
 Voyski dayansa da, bu səsin yolu uzun,
 Dalğa-dalğa yayılır əks-sədası buynuzun.
 Ağaclar cavab verir mahnıya bir ağızdan
 Bütün meşə xorları oxuyur xoş avazla.
 Mahnı cilalanırdı mənzilə yetənəcən,
 Uzaq dağ ətəyində qırılib itənəcən.
 Axır ki boru susur, bu dəfə lap doğrudan,
 Voyski nəfəs dərüb ətrafa baxır bir an.
 Buynuzu əvvəlkitək keçirir kəmərinə.
 Ancaq onun harayı dodaqdan getmir hələ.
 Mahnının son xalları yetir ona uzaqdan.
 Ona elə gəlir ki, yenə gurlayır hər yan.
 Mürgüdən oyanaraq uğuldayır meşəlik...
 Bu səs onun qoynunda qalacaq həmişəlik.

Notarius Asessorla mübahisə edir: ayını onların hansı öldürüb?
 Gervazi mübahisəni kəsir: ayını öldürən ksendz Robakdır. Onu şərəfləndirmək istəyirlər, lakin artıq ksendz yoxdur, aradan çıxıb. Voyski Doveyka və Domeyka adlı iki şlyaxtaçıdan məzəli əhvalat danışır.
 Geriyə qayıdanda qabaqlarına dovşan çıxır. Notariusla Asessorun köpəkləri onun dalınca qaçırırlar və ovu biabırçı şəkildə əldən buraxırlar.

BEŞİNCİ KİTAB

KÜSÜ

Voyski ovdan döndü. Yene də Soplisova...
Burdasa Telimena hazırlıq görür ova.
Öz sakit otağında fikrə dalsa da yalqız,
Köksündə əllərini çarpazlasa da halsız
Xəyalında öyrənir iki ovun izini,
Arzusundan keçir ki, tutsun hər ikisini.
Kimə üstünlük versin? Qraf – gözəl oğlandı,
Əsil-nəsli tanınır, özü də mehribandı.
Artıq vurulub ona... ancaq etibar hanı,
Birdən fikri dəyişər! Özgəyə qaynar qanı!
Kübarlar necə baxar? Qohumları nə deyər?
Kasıblığım bir yana, axı ondan böyüyəm!..

Belə düşüncələrlə, dikəldi öz yerindən,
Elə bil ki, boy atıb qalxdı fikirlərindən.
Sinəsində düymələr açıldı birər-birər,
İndi gözəlliyini güzgü ona göstərər.
Kimdən məsləhət alsın, bəlkə sorsun güzgüdən,
Ah çəkərək oturdu öz yerində təzədən.

Qraf – pandı, zəngindi! Varlı kişiler dönük!
Özü də sarışındı! Sarışınlar lap sönük!
Hələ uşaq olsa da, Tadeuş çox sadədi.
İlk məhəbbət! Bu sözlər ürəyimi titredir!
Əgər ondan yapışsam mənə tez bağlanacaq,
Axı mənə borcludu, yəqin bunu anacaq.
Təmizdi, vicdanlıdı, könlünə xal düşməyib,
İlk sevinci unutmaz! Heç kimlə görüşməyib!
Birməfəsə içəcək bu zövqü, əyləncəni,

Onunla yaxın olmaq daha çox çəkir məni.
Gör nə bayram olacaq, sevincdən öləcəyik,

Yoxsa ki, bu düşkünlər! İçkiçilər, gözənlər!..
Onlara bu dünyanın sevgisi çoxdan zəhər!..
Telimena ağılla hər şeyi ölçüb-biçir,
Gələcəyi bir anda gəlib fikrindən keçir.

Bəs adamlar nə deyər! Gizlənmək olar ancaq,
Yadların arasında nə çoxdu sığınacaq!
Paytaxtın tünlüyündə onları gəzən hanı?!
Bu fərəhli fikirlər qucur Telimenanı!..

Tadeuş çox cavandı, ona köməyi deyər,
Kübar dairələrlə onu tanış eləyər.
Təki ona dost ola, yar ola, həmdəm ola!
Gəncliyə sevinc doğa, batıb gedən qəm ola!

Başlarının üstündə kəkilləri qərənfil,
 Yüz gözlə qıza baxıb, əylənirlər elə bil.
 Dallarınca hind quşu... bənzər lovğa hakimə,
 Burnunu sallayaraq qulaq asmır heç kimə.
 O yanda tovuz quşu, gəzişir ağır-ağır,
 Yerişinə yön verir ala-bəzək quyruğu.
 Göyərçin dəstəsinin qanadları gümüşü,
 Fırlanıb pırıltıyla məxmər çəmənə düşür.
 Bütün həyat elə bil sarınır ağ kəmərlə
 Başına lent bağlayır bəyaz göyərçinlərlə.
 Quşlar min rəngə çalır, alovlu, ala-bəzək,
 Başlarında al-əlvən tacları çiçək-çiçək.
 Quşlar bir dərəcəyə, Zosya ortada ada,
 Quşlar balıqlar kimi batıb çıxır deryada.
 Gözəl ayaqlarının ətrafında qaynaşır,
 Su altında zanbaq kimi bir-birinə dolaşır.
 Nə işə danışirlər həyəcanla, həvəslə.
 Dörd tərəfdən Zosyaya dikilir mərca gözəllər...

Onların arasında təsəvvür et bu qızı,
 Ağ geyimli, ağ üz, yanaqları qırmızı.
 Çiçəklərin üstündən xəfif keçən kəpənək,
 Gün altında bərk vurur fəvvarə şırnağı.
 Əlindəki ələkdən dən səpib tez boylanır,
 Yağdırır inci əldən inci kimi buğdanı.
 Litva xəbəri üçün ehtiyatla qorunan
 Arpa yarmasını da quşlara edir qurban.
 Birdən üstü açılsa, bilir, cəzalanacaq...
 Quşları yedizdirib kef çəkir, indi ancaq!..

Kimse çağırır onu: "Bu xalamdı, şübhəsiz!"
 Qalan dənə də sənə, evə tələsir səssiz.
 Ələkdə takt tutaraq yolboyu təkildədir,
 Gah qaraçı dəfəyə başı üstə fırladır.
 Gedir sevinə içində quşları qorxudaraq,
 Göyərçin dəstəsinə səmaya uçuraraq.
 Ayağı yerə dəymir, bu yerləşdi, uçuşdu?

Quşların arasında o da qanadlı quşdu...
 Ağ göyərçin dostəsi önündə məyyəti,
 Onu Afroditadan ayırmaq olmaz qəti!..

Xalasıнын yanına atılır pəncərədən,
 Qaçıb onun yanında diz üstə enir həmə.
 Xalasıнын əlləri çox zərif, qardan da ağ,
 Yumru yanaqlarını astaca oxşayaraq
 Nüfuzlu baxışıyla onun gözüne baxır,
 (Onu dünyalar qədər sevir xalası axı!)
 Sonra da Telimena otaqda gəzişərək
 Ciddi bir ifadəylə tapşırıq verir bərk-bərk:

– Zosnka, sən, elə bil, yaşını unutmusan,
 Daha uşaq deyilsən, on dörd yaşa çatmışan.
 Sən – senator qızısan, yetib cavanlıq çağı,
 Bədi xidmətçi kimi quşlarla oynamağın.
 Mujik uşaqlarıyla oynamışan bu qədər
 Daha bu mümkün deyil, daha dəlilik yetər.
 Elə bil qaraçısan, bədənin tamam yanıb,
 Kəndçi qızları kimi saçların pırpızlanıb.
 Bilirsən nə deyirlər sənə kimi olana
 "Nə götürə bilirsən, nə vermək olur yana!"
 Sənə baxa bilmirəm, ürəyim dönür qana,
 Gərək daha çıxasan cəmiyyət arasına.
 Kübar məclislərini görəsən, öyrəşsən,
 Tez-tez qonaqlar gələ, onlarla görüşsən!

Zosya atılıb-düşür, sevinçək baxır ona,
 Pişik kimi tullanır xalasıнын boynuna
 Ayrılır, əl çalaraq yenidən qucaqlayır,
 Sözü uyudub-tökür, gah gülür, gah ağlayır:
 "Ah, xalacan, nə vaxtdı görmürük qonaq üzünü,
 Toyuqlar arasında keçir gecəm, gündüzüm!
 Bircə qonağım olub, o da göyərçin... vəhşi...
 Toyuqlara dən verdim, başqa mənim nə işim...
 Qıfıllanıb qalmışam balaca bir otağa,
 Səndən niyə gizlədim, səbrim tükənib daha...

Telimena Zosyaya çoxlu məsləhət verir: necə geyinmək lazımdır, özünü necə aparmalısan, tapşırır ki, Qrafa xüsusi fikir versin (Tadeuşu özü üçün saxlamaq məqsədilə). Sonra onlar yenidən qayıdıb gəlmiş ovçuların yanına gedirlər. Burda Tadeuş ilk dəfə Zosya ilə Telimenanı birgə görür və Zosyanı tanıyır. Son dərəcə dilxor bir halda qaçır, ətrafda dolaşır və nəhayət, "fikirlər məbədinə" düşür, orda Telimena ilə rastlaşır və onunla barışır.

Tərs Protazi, Hakimin tapşırığına baxmayaraq, yenə də şam süfrəsini sarayda açıb. Ovçuların ovqatı təlxdi, əsəbiləşiblər, çünki ovda ən düz atan heç kimə belli olmayan naməlum bir ksendzdir. Tadeuş Telimena ilə barışsa da tutqundur. Telimenanın onun süfrə xidmətini gözgörəti bir meyillə qəbul etməsi, donunun yaxasının çox açıq olması, ən pisi isə boyanması onun xoşuna gəlmir. Baxmayaraq ki, bu rəngin diqqəti cəlb etməsinin bir səbəbi də o özü idi, ola bilsin ki, "fikirlər məbədində" Telimena ilə çox yaxın olanda rəngin bəzi yerlərini o özü silmişdi. Onu əsəbiləşdirən bir də bu idi ki, Zosya bostanda hansı bir görüş haqqında danışmış fərəhlə gülür. Qısqanclıq Tadeuşa əzab verirdi. Süfrədə az danışılar. Təkcə Voyski ciddi-cəhdlə məclisi şənəndirməyə çalışır. Qraf divarlara, onun ulu babaları tərəfindən öldürülmüş maralların bu divarlardan asılmış buyuzlarına baxır, babalarının portretlərini, gerblərini görür və elə buradaca, birdən-birə sarayı əldə etmək iddiasını hamıya elan edir. Gervazi heveslə bu fikri müdafiə edir və Soplislərlə və onların qonaqları ilə özünü saymazyana aparır. Vozni də söhbətə qarışır; Gervazi ağır açar topasını çoxdan zəhləsi gedən Vozniyə atır, o isə əyilib, zərbədən yayınır. Mübahisə savaşa çevrilir. Qraf ilə Gervazi yumşalırlar və Gervazi ona təklif edir ki, sarayı köhnə dedə-baba qaydası ilə, hücumla alsın. Qraf heyrətdədir, xüsusən bu fikrin romantikliyi onu heyran qoyur... Gervazi yatmağa hazırlaşır və xəyalında Soplislərdən alınan intiqamın parlaq səhifələri canlanır.

ALTINCI KİTAB

BİNƏ

Astaca oğurlanır rəngi qaçan qaranlıq,
Dumanlı dan yerində işıq donur bir anlıq,
Vadidə gün başlanıb, üfüq işarmır qəsdən,
Göydən sallanır zülmət, Litva koması üstə
Asılan çardağ kimi; ancaq orda, Doğuda
Ağ ləkə böyüdükcə, səhər çıxır qorxudan.
Hiss olunur: gün gəlir qanı qara, yuxulu,
Gözünü ova-ova keçir əbədi yolu!

Yer də göyə baxaraq yuxuya qalıb deyən,
Naxır çölə gec çıxıb bu gün hər dəfəkindən,
Bu vaxtlar meşəliyə qaçan dovşan yubanıb,
Xırıltılı köləmin yanında qalıb canı,
Nə yeməkdən doyaraq meşəyə qaça bilir,
Nə bu göz qabağında səhəri açə bilir.
Dovşan balalarının kefi kökdü çəməndə
Ancaq əlacları yox... artıq səs düşür kəndə.

Meşədə də sükunət! Quşlar oyanır, aha!..
Gözləri açılsa da qorxurlar oxumağa.
Tüklərini qabardıb, uzadıb başlarını
Günəşi gözləyirlər. Budur göl işıqlanır
Leylək bir ağız ötür; sonra islah sərcələr,
Pis hava xəbəriylə peyğəmbərlik edirlər.
Kəndçilər donquldanır qara xəbəyə yenə
Ancaq bu əngəl olmur gündəlik işlərinə.
Sadə nəğmələriylə oyadırlar çölləri,
Bu nəğmədə kədər var, qəm var min ildən bəri.
Alından tər tökülən yorğun, tabsız mahnılar,
Ax çöllərdə əriyən, ax cavabsız mahnılar!

Gün altda çin parlayır, biçinin səsi gəlir,
Bu səsə səs verməyə çölün həvəsi gəlir.
Bir vəri qurtarantək düşürlər ayrı vərə,
Yanda dəryaz döyənlər güc verir çəkiclərə.
Adamlar özü yoxdu, biçinin səsi gəlir,
O gözə görünməyən mahnıya bax, yüksəlir!..

İqtisadçı çökərək sarı dərzin üstünə,
Biçini unudaraq fikrə gedibdir yenə.
Yollarda canlanma var, gəlib-gedən çoxalıb,
Bilmir nə məsələdi, o da heyrətdə qalıb...

Səhər sübh açılandan geniş el yollarıyla
Keçib gedir faytonlar, karetdalar dal-dala.
Kəndçi arabaları, adi, sadə qoşqular,
Onlardan da qabaqda, ata sarılmış çapar.
Sağdan süvari keçir, yorğunluq çıxıb yaddan.
Soldasa toz-dumandı, qopub iyirmi atdan.
Hamısı da tələsir – kimə hansı yol düşüb,
Hardan hara gedirlər? Niyə qalmaqal düşüb?
İqtisadçı narahat qalxır dərzin üstündən,
Yenə nə hadisə var, nə baş veribdi görəni?..
Kimdən xəbər aldısı, cavab verən olmadı,
Ruh kimi uçub getdi atlılar qaranlığa,
Ancaq zəif nal səsi uzaqdan gəlir daha.
Bir də qılinc... doğmaca cingiltisi yayılır,
Canına qorxu düşən iqtisadçı ayılır,
Birdən başa düşür ki, hara gedir atlılar,
Bilir ki, Litva üstə dava təhlükəsi var.
Ölkə sakit olsa da, gözirdi dedi-qodu,
İndi bu tanış səslər onu yaman qorxudur.
Yəqin Dombrovski, ya da Napolcondu,
Demək bitdi rahatlıq, demək dincliyə sondu!
Bəs bu atlılar kimdi? Hara gedirlər belə?
Burda, biçinçilərin xəbəri yoxdu hələ.
İqtisadçı tələsik Soplisə yola düşür:
“Yəqin orda bilərlər, adamlarla görüşüm!”

Küsüdən sonrakı gün... Malikanə qəmlidi,
Hamı sükut içində səssiz danışığ gedir.
Tək xanım Voyskayanın əlində kart, fal açır,
Maryaj³³ təklif eləyir, hamı oyundan qaçır.
Qonaqlar əyləncəyə gizli bir ikrah duyur,
Kişilər – çubuq çəkir, qadınlarsa – toxuyur...
Hətta milçəklər yatır.

Atıb milçəkqovanı
Pan Voyski tənbelcə gəzir, sıxılır canı.
Gedir mətbəxə doğru, qulağına səs deyir.
Gələn iqtisadçıdı təzə xəbər söyləyir.
Yanaqları qızaran şişlərin görkəmindən
Mətbəxin xoş ətrindən, bu sükutun qəmindən –
Yavaş-yavaş adlayıb gəlir aspazın səsi,
Köməkçi qadınların bərkədən mübahisəsi.
Hakim yenə səhərdən sərt bir çağırış³⁴ yazır,
Arabaçı qapıda, səhərdən əmrə hazır.
Hakim onu çağırıb oxuyur yazdığını
Arabaçı sevinir, yenə qaynayır qanı
Utanmasa qol açıb, ortada oynayırdı:
Yenə ara qarışıb, qisas imkanı vardı.
Hakim şikayətində işi kökündən yazır:
Qraf ilə Gervazi qala bilməz cəzasız.
Biri təhqir eləyib, birisə dava salıb,
Hər ikisində günah var, hörmət-izzət azalıb.
Gərək deyən ziyanı birlikdə ödəsinlər,
Hamının qarşısında, sonra üzr istəsinlər.
Çağırış məsullara tələsik yetməli,
Arabaçı ürəkdə sevinib, bayram edir.
Yadına düşür yenə ötən, sevimli günlər,
Tez-tez coşan qalmaqal, xüsusi hədiyyələr.
Ömrü davada keçən, cəsur, qoca veteran –
Xəstəliyi unudur, yaş da çıxır yadından.
Sanki boru səsinə yatağından sıçrayır,
“Moskalları döyməli!” – səsə düşür çöl-bayır.
Qaçır taxta ayaqla, ürəyində həyəcan,
Ona çata bilməyir arxadan neçə cavan.
O elə tələsir ki, səfərə silahlansın,

Rəsmi geyim-kecimi artıq yüküdü, nə lazım?
 Bayram deyil ki, yenə bəzənib-düzənəsən,
 Dar şalvar, yüngül geyim... gerek yola dözsən.
 Bir də isti gödəkcə, ətəkləri düyməli,
 Açıq kimi dizini örtəcəkdir, deməli.
 İsti qış papağının açdı qulaqlarını,
 Soyuq olmasın deyə, bükdü ayaqlarını.
 Əlinə ağac alıb, düzəldi palçıq yola.
 Görəsən hara gedir, nə işdi xeyir ola?
 Düşmənlər arasında gizlənən bir cəsustək,
 O da gözədən yayınır məhkəmə olsun görək...
 Qrafın sarayına göz yetirib vadidən,
 Gəlir. Gözü tülkütek çıxıbdı hədəqədən.
 Burnunda qaxac iyi, süzür tövləni, damı,
 Baxır ki, bu tərəfdə hər şey qaydasındamı?
 Qovur meşə ətrini burnuna quyruğuyla
 Dönə-dönə yoxlayır – havada zəhər olar...
 Çəmənlərdən adlayıb yoxlayır samanlığı,
 Evi dörd dolanaraq küncə-bucağa baxır.
 Ağacını oynadıb sanki naxır qovlayır,
 Hərdən elə bilirsen bağçada quş ovlayır.
 Sonra da ehtiyatla fikir verib dörd yana,
 Çəpərdən tullanaraq cumur ot tayasına.

Qatı nəm iyi gələn yaşıl çətinlikdə,
 İnsan gizlənə bilər hər tufandan, küləkdən.
 Bostanlar arasından baş götürən dovşanlar
 Tazıların əlindən burda rahatlıq tapar.
 Köpəklər qova-qova dovşanları gətirir,
 Çətinə "meşəsinin" tünlüyündə itirir.
 Panın qəzəbi yatıb əl çəkməyə cəzadan,
 Saray əhli də burda gizlənib tapır aman.
 Hərbi səfərbərlikdən olar burda yayınmaq
 Nə qədər gəzsələr də, tapa bilməzlər, ancaq.
 Mübahisə, ədavət, dava düşsə araya,
 Hamı çətinlikdə yaşıl səngər arayar.
 Bu yaşıl cəngəlliyin arxasında divar var,
 Yollar bu uca səddə çatan kimi qırılar.

Protazi nə qədər cəsarətli olsa da,
 Çətinlənin iyindən nələr düşürdü yada:
 Ötüb-keçən günləri dirilirdi təzədən,
 Çətinlik nə qədər qaçanları gizlədən.
 Pan Dzindolet bir zaman onu sıxıb divara
 Tapançayla qorxudub,

az qala
 bağrın yara.

Stol altı it kimi hümməyi tələb etdi,
 Yazıq arabacını çətinlik gizlətdi.
 Panın ağzı yırtıqdı, nə istəsə söylərdi,
 Seymi qovalayırdı, məhkəməni söylərdi.
 O da Volodkeviçek³⁵ qəzəbli bir ürəklə,
 Keşikçi qaydukları döyərdi dəyənəklə.
 Cırıq-cırıq eyləyib məhkəmə kağızını
 Onunla

Arabacının dolduraraq ağzını,
 Deyərdi ki, yeyəcək məhkəmə qərarını.
 Arabacı çeynəyər, udmağasa yox canı,
 Ürəyini çeynəyib, özünü yeyə-yeyə
 Bacadan tullanaraq qaçardı çəltikliyə.
 Litvada çoxdan bəri belə bir adət vardı,
 Çağırışının boynuna tatarı dolanardı.
 Ya da yağlı bir söyüş: ay fərsiz oğlu, fərsiz,
 Arabacı hələ də bu adətdən xəbərsiz.
 Hakimə neçə dəfə təklif eləsə yenə,
 Çoxdan bəri çağırış almamışdı əlinə.
 Xidmət göstərmək üçün əlamandı bu yazıq,
 Hakim qocaya baxıb verməmişdi razılıq.
 Bu günə... ayrı gündü.

Çatıbdı arzusuna.

Çağırış çatdıracaq –
 Hakim tapşırıb ona.
 Əliylə çətinəni aralayıb yol açır,
 Sanki yaşıl dalğalı bir deryada qol açır.
 Üzür səssiz-səmirsiz, ləpələrin altından,
 Dikəlib çıxır "sudan" evin bir qanadında.

Gizli bir həyəcanla boş həyəti dolandır,
Sarayda səs-səmir yox, elə bil cadulanır.
Yenə kağıza baxır, yenə kefi kökəlir,
Elə bu vaxt hardansa addım səsləri gəlir.
Əvvəl qaçmaq istəyir. Sonra görür tanışdı,
Ksendz Robak heyretlə yanında dayanmışdı.

Qraf silahlanaaraq saray adamlarıyla
Qapını açıq qoyub tələsik düşüb yola.
Salonun ortasında bir sursat sərgisi var,
Yan-yanadı neçə cür tüfənglər, tapançalar.
Neçə silah hissəsi səpilib döşəməyə.
Barıqabı, patronlar...

Ova gediblər deyən.

Bəs onda qılınc nədir? Bəs bu dəstəksiz nizə,
Bəs bu köhnə silahlar hardan çıxıbdı üzə.
Sanki bütün anbarlar, zirzəmilər boşalıb,
Bütün silah tutanlar bir haraya qoşulub.
Ayaq altda neçə cür qılınc, dayandoldurum,
Ksendz Robak boylanır: nə olub, kimdən sorum?
Sonra xidmətçiləri axtarır xəbər tuta,
Ancaq kimə rast olur, iki düşkün arvada.
Onlardan öyrənir ki, burda neçə kişi var
Hamısı silahlanıb, Dobjinə yollanıblar.

Şlyaxta mərdliyiylə şlyaxta gözəlliyi –
Dobjinin şöhrəti... – bunu Litva da deyir.
Müharibə, ya yürüş olmasa burda əgər,
Həmişə basırıqdı, hay-küylüdü küçələr.
Üçüncü Yan vaxtında yürüş-filan olanda
Altı yüz şlyaxtalı yığılardı bir anda.
Ancaq o illər keçib. İndi icma kiçilib,
Çox məclislər soyuyub, çox sağlıqlar içilib.
O vaxt həyat ayırırdı, seymdə, pan evində,
Hamı öz işindəydi: şənliyində, kefində.
İndi daha Dobjində mahud kaftanlı yoxdu,

Kətan paltar içində ürəklər də soyuqdu.
Bayram geyimi kuntuş. Kəndçilər nə geyir bəs?
Ala-bəzək donları... ayrısına bənzəməz!
Şlyaxtalı qadınlar paltarı naxış-naxış,
Ayaqları başmaqlı... naxır dalınca yay-qış!..
Əlcəklə əlləriylə kətan əyirir onlar,
Çörək boğçası ilə xırmana dəyir onlar.
Oyunməyə haqqı var dobjinlilərin, inan,
Dil zərif, boysa uca – seçilirlər hamıdan.
Qarasaç, qartalburun... bu el alagözlüdü,
Baxan kimi bilinir – qədim polyak nəslidi.
Polşadan çıxsalar da dörd yüz il bundan qabaq,
Əsil-nəsəblərini heç vaxt unutmayaraq,
Hələ də üzməyiblər Koronadan³⁶ kökləri,
Ehtiramla anırlar hələ də böyükləri.
Xaç suyuna salınan körpələr zərif, incə,
Onlara ad verilir ailə adətincə:
Vorfolomey, ya Matvey... ayrı ad ola bilməz,
Uşağın adını öncədən bilir hər kəs.
Vorfolomeyin oğlu yaqın Matvey olacaq,
Matveyin övladısa Vorfolomeydir ancaq!
Şlyaxtalı qızların adı – Kaxna, Marina,
Başqa bir ad qoyulsa, ögey baxarlar ona.
Onları qarışdırıb çaş-baş salmamaq üçün,
Hərənin öz ləqəbi!.. Ölürlər yamaq üçün.
Ləqəbindən görünür hər kəsin ləyaqəti,
Ləqəb də var yiyəsi yaraşan deyil qəti,
Bəzisinin bir deyil, bir neçə ləqəbi var,
Hər kənddə ayrı adla, ayamayla tanınar.
Təqlidini çıxarıb Dobjindən gələnlərin
Yerlilər də ləqəbə öyrəşib çoxdan bəri.
Çoxdan belə adqoyma yayılıb hər tərəfə,
Mənasını düşünən olmayıb bircə dəfə.
Qonşu qonşuya baxıb, özünü oda yaxıb,
Oda yox! Bir ləqəbə, mənasız ada yaxıb!
Matvey Dobjinskinin – bu nəslin böyüyünün
Adı “Hərdəmxəyalı”, yaddan çıxmayıb bu gün.

Ancaq başa çatanda Kostyuşkanın üsyarı,
“Yanpörtü”³⁷ çağırdılar doğma kəndində onu.
“Dovşan” da deyirdilər – ona Dobjin elində,
“Düzünəqulu Matka” – litvalının dilində.

Özü dobjinlilərin böyüyü olan kimi,
Kənd içində seçilir evinin də görkəmi.
Bir yanı yeməxana, o biri yanı kilsə...
Görkəmində kasıblıq... Sanki yaşamır kimse.
Hasarları yıxılıb, qapı çıxıb yerindən.
Boş qalmış bağçasında kollar qalxıb yüz yerdən.
Ancaq xarabası da fərqlənir daxmalardan:
Cah-cəlalı günləri olub onun bir zaman.
Kərpic divarlarının düzülüşü, hörgüsü.
Firavan bir keçmişdən soraq verirdi, düzü.
Həyətinə tövləsi, köməkçi dam, samanlıq.
Ötüb-keçən günləri yada salır bir anlıq.
Şlyaxta evləritək, burda hər səliqə var,
Ancaq kiremitindən göyərək yaşıl otlar.
Daha qırmızılığından yoxdur əsər-ələmət,
Yaşıl mamır rəng çəkib, onu örtüb, nəhayət.
Gül-çiçək ayaq açıb dümdüz divarda gəzər,
İtburnu, dağ lələsi – asma bağlara bənzər.
Nə yuvanın sayı var, nə də göyərçinlərin.
Qaranquş yuvaları – kamil sənət əsəri...
Otluqda yovşan artıb... Neçə canlı səs-səsə...
Bir sözlə, köhnə həyət dönüb nəhəng qəfəsə!

Qalaya da çevrilib bu ev yeri gələndə,
Yurd üstə yad ölkənin yad əsgəri gələndə
Yerdəki mərmiyə bax, uşaq başına bənzər,
Dörd yanında ot bitib, üstündə böcək gəzər.
İsveçlərlə savaştan düşüb ot üstə qalıb –
Yollara da döşənib, divara da ucalıb.
Həyətin küncündəsə, diqqətlə göz yetir bir,
Gicikənlər içindən iyirmi xaç dikəlik.

Burda öz ölümüylə barışmaq istəməyən
İgidlərin məzarı duasız qalıb deyən,
Bir döyüş xatirəsi... əsgər yolu bitməyib,
Divar bəzək içində, hələ naxış itməyib.

Qapı taybatay açıq, önündə geniş otaq.
His basmış divar peçi, qılınc asmağa qarmaq.
Neçə ziqmuntovkanın³⁸ ovxarı yoxlanılıb,
Divar boyu nə qədər başı kəsik mix qalıb.
Ruhu da inciməyib ancaq polad qılıncın...
İndi onun yerində hörümçək sərgi açıb.
Şlyaxtaçı gerbini həkk edibdi karnizdə,
Hər tərəfi toz basıb, yerin zibili dizdən.
Divarda tozə yapma – qaranquş yuvaları,
Orda-burda silahlar baxır tavana sarı...
Dörd qılınc toz içində çardağda düşüb yerə,
İgidlərdən qalsa da çatıb göyərçinlərə.
İndi qılınclar üstə göyərçin evdarlığı,
Köhnə geyim qızdır – təknəyə dönüb axı!
Dəmir zireh nə vaxtdı heyvan axuru olub
İçə yoncayla dolu, bir tərəfi ovulub.
Sobanın üzərində rapira – şiş əvəzi
İtirib kəsərini, ...onu da zaman kəsir.
Əl daşı qaşırıqlar qənimət muncuqlarla³⁹
Yeni Sercroy Marsı burdan qovub vüqarla
Hökm edir Pominoyla belə bir genişlikdə.
Ancaq bu məleykələr – narahatdır ürəkdən
Çünki Mars geri dönür...

Dəyişir yenə zaman,
Tələsik düşməlidir ilahələr taxtından.
Dobjine haray düşüb, atlı səhərdən bəri
Qapıları döyərək, dolaşır küçələri.
Kənd içində toplanır adamlar dəstə-dəstə,
Kilsədə şamlar yanır, qulaq tutulur səsdən.
Hamı cavab gözləyir: “Yenə nə olub?” – deyir.
Cavanlar tez-tələsik atları yəhərləyir.

Ərləri dilə tutan qadınlar yalvarışır,
 Hamı davaya cumur – bilən yox kimə qarşı.
 Narahatlıq içində nəse gözləyir hamı,
 Ksendzin şurasında – yenə kənd izdihamı...
 “Yersiz mübahisədən hamı bezikib!” deyər,
 Şuranın idarəsi tapşırılır Matveyə.
 Yetmiş ilin qorxusu qapısından girməyib,
 Bu köhnə konfederat⁴⁰ gücünü itirməyib.
 Yaddan çıxmıyıb hələ köhnə şücaətləri,
 Dəməşq qılıncı ilə göstərdiyi hünəri.
 “Çubuq” adlandırsa da qılınc üstə əsirdi,
 Ancaq bu çubuğuyla qılıncları kəsirdi.
 Şuranın sədrliyi onunçün çətin işdi,
 O əsgərdi, əzəldən döyüşə öyrənmişdi.
 Karol Tarqovisaya – seymə gəldiyi zaman⁴¹,
 Yenə üz döndərərək Matvey qopmuşdu ondan.
 Partiyayı dəyişdi, köhnə fikri devrildi,
 Adamlar arasında “flügerə” çevrildi.
 “Gündə bir hava çalan” belə dedilər ona,
 Ancaq səbəb nə idi...

onun axtarışına.

Gündə cəbhə dəyişib, gündə biri tərəfdən
 Vuruşanda bu yazıq cəbhə güdüdü görən?
 Yoxsa siyasətçiydi, xidmət üçün Vətənə
 Vaxtın nəbzini tutub uyurdu hər yetənə?
 Bunları Allah bilər! Ancaq bir həqiqət var:
 Hec vaxt tapa bilməyib onun qəlbinə açar
 Nə lovğalıq, nə də pul!

Nədir dünyanın varı?

Bircə arzusu vardı: Çox döysün moskalları!..
 Onları görən kimi haldan-hala düşərdi,
 Nifrətindən tüpürüb, yolunu dəyişərdi.
 Düşmən ocaq başında!

Ağır gəlirdi ona!

Hirsindən ayı kimi bağlıydı kahasına,
 Matvey Oçinskiylə⁴² getmişdi son döyüşə,

İgid Yasinskiylə bir olmuşdu həmişə.
 “Rozqa” adlı köhləni şöhrətləndi o zaman.
 Görmüşdülər o necə tullanıb uçurumdan.
 Pul almağa gələndə Potey panın yanına
 İyirmi yara birdən vurmuşdular canına.
 Onları ölmüş sayıb Litvanı aldı kəder,
 Ölmədilər... xəlbirtək dəlmə-deşik gəldilər.
 Pan Potiy hörmət edib köhnə cəbhə dostuna
 Xırda bir malikanə bağışlamışdı ona.
 Hər ildə min zloti maaş da ayırırmışdı,
 Ancaq Matvey bu payı geriye qaytarmışdı.
 Geriyə qaytarmışdı: “Borcludur... ancaq... – deyər,
 Potiy Matveyə deyil, Matvey özü Potiyə”
 Mülkdən, puldan əl çəkib yenə həmişəkitək
 Balaca həyətinə çalışır tər tökərək,
 Bütün məhəbbətini arıya verib,
 bir də

Hərdən ova çıxardı doğma meşəliklərdə
 Hərdən balıq tutardı.

Dəbjində o zamanlar

Latın üzrə, elm üzrə çox idi mütəxəssislər.
 Şəhərdə təhsil alıb bu yerə göndərilən,
 Qayğısız, səliqəli, torpağısa az bilən.
 Onların arasında ancaq Matvey tək idi.
 Zəhmətkeş olduğutək elmdə zirək idi.
 Yurdun ağır günündə döyüşlərə yollanan,
 Adamları tanıyan, hamıya canı yanan
 Bir əsgər ola-ola, əsil bilici idi,
 Hüquqların müdriki, ovunsa bici idi.
 Aləmə yayılmışdı cadugərlik şöhrəti
 (Bu fikirlə pleban razı deyildi qəti...⁴³)
 Hava necə olacaq, deyərdi qabaqcadan,
 Təqvim-filan yalandı... heyrandı qoca-cavan
 Bu gün... taxıl gəmisi çaya çıxmasın, olmaz,
 Səpin vaxtı çatmayıb, səfəri yubat bir az...
 Matvey bir qənimətdi kənd üçün, millət üçün.
 Yanına toplaşardı hamı məsləhət üçün.

Kimin işi dolaşib, gedirsə məhkəməyə
 Ağız aramaq üçün gerek Matveyə deyə.
 Matvey belə hörmətə heç vaxt can atmamışdı,
 Şöhrət onu arayıb, özü gəlib çatmışdı.
 Hamıya hörmət edib, hamıdan hörmət gördü.
 Kimi yola saldısa qapıyadək ötürdü.
 Üreyi sıxılırdı xoş sözdən, təriflərdən,
 Hər işə qarışmırdı, ancaq dinəndə hərdən
 Elə söz deyirdi ki, kəsilsin mübahisə,
 Kəsülülər bənd idi onun dediyi sözə,
 İndi də deyirdilər: Matvey hamıdan zirək!..
 Bu işi ədalətlə axıra yetirəcək.
 Axı cavan vaxtında silaha sarılaraq,
 Moskallara bu qədər nifrət etməyib nahaq.

Həyəti başdan-başa gəzir dolaşır qoca,
 Oxuyur "Gün çıxanda"⁴⁴ mahnısını astaca.
 Yenə gül ötri gəlir səhərin havasından,
 Sevinir ki, nə yaxşı, qatılasmadı duman.
 Üfüqü bürüməmiş onu dağıtdı külək,
 Nənə ətirli çölə yaydı yun elçimitək.
 Günəş də birdən-birə tonqaltək şölələndi,
 Şüa – qızıl şələlə – hər yana səpələndi.
 Slusk ustalarının kəmərlər boyamasını
 Yada salan mənzərə hala gətirdi onu,
 Qızlar ütləyirlər ipəyi səliqəylə
 Sonra usta rəngbərəng ipləri alır ələ.
 İpək min rəngə düşür, bəzənir bahar kimi,
 Səhərin dumanına da ağ ipəkdi – qar kimi.
 Külək tarıma çəkir onu çöllər boyunca
 Günəş də bəzək vurur bu ipəyə doyunca.
 Gün altda gəzə-gəzə şükür edir Allaha,
 Təsərrüfat işinin vaxtı yetişib daha.
 Bir qucaq ot gətirdi, köksünə doldu bahar,
 Fit verdi, bağça-bağdan qaçıb gəldi dovşanlar.
 Qalın otun içində nergiz kimi ağaran,
 İki şam şöləsintək qulaqları düz duran.

Qılgıclımlı gözləri iki şəh dənəsidi.
 Dodaqları tərpanir, bir qırpım ot bəsidi.
 Dikəlib pəncə üstə, qulaq asıb hər yana
 Qaçırlar qonaqlığa, Matveyin hüsuruna.
 Zərif, yumşaq tüklü dovşanlar əhliləşib
 Biri çiyinə qalxır, dizi üstə əyləşir.
 Dovşanın ağılığına qarışır gümüş saçı,
 Bu ağılığa qərq olan qocaya baxmaq acı!..
 İsti, kök dovşanları kobudlaşan əliylə,
 Tumarlayıb oxşayır, dindirir, tutur dilə.
 O biri əliyləse buğdanı səpib yerə
 Göz vurur başı üstə səslənən sərcələrə.

Cox da üz göstərmədi bu sərcə dəstəsinə,
 Paylarını qoparıb uçub getdilər yenə.
 Dovşanlar da hiss edib yaxınlaşan səsləri,
 Qaçdılar, qılgıclımtək

yanıb-söndü gözləri

Gələn elçilər idi, camaatın adından,
 Baş əyib qarşısında Matveyə içdilər and!
 Yenə onun yanına gəliblər məsləhətə,
 Hal-əhval soruşaraq, başladılar söhbətə.
 "İsa, bizə yar olsun!" – dedilər; "Amin!" – dedi,
 Bildi ki, ciddi işdi, axıradək dinlədi.

Şlyaxtada bu zaman adam aşib-daşırdı,
 Kəndlərdən silahlanan cavanlar toplaşırdı.
 Dobjinlilər – qabaqda, kənardan gələn də var,
 Yollar boyu düzülüb yüklənmiş arabalar.
 Qayın ağaclarına atların cilovu bənd,
 Matveyə sual verib, cavab sorur neçə kənd.
 Qapıdan boylanaraq, pəncərədən baxan kim,
 Səbirsizlik eləyib taya üstə çıxan kim...

YIĞINCAQ

Dobjinli Matveyin evindəki yığıncaq çox uzun çəkir. Gervazinin və Qrafın təkidiylə şlyaxta belə qərara gəlir ki, Qrafın düşməni olan Soplisə basqın etmək lazımdır.

BASQIN

Təbiətin tufandan qabaqkı susmağı var,
Ağır-ağır tərənir göydə tutqun buludlar.
Sonra külək güc gəlir, buludlar topalanır,
Qəzəbdən gözlərində odlu ildırım yanır.
Bir hədəfə tuşlanır şimşəklərin salxımı –
Belə tufanqabağı fikrə gedibdi hamı.
Evin də, həyətin də bu lal sükutu dərin.
Vahiməsi böyükdü gələcək döyüşlərin.
Fikirilər bu sınağın kölgəsizək qaralır,
Şirin-şirin arzular boynu bükülü qalır.

Şam başa çatan kimi qonaqlar – cavan, qoca
Təmiz havaya çıxır Hakimin arxasınca;
Sədefotu örtülmüş uçuqlar arasında
Susub fikrə gedirlər, keçmişlər düşür yada.
Nəsə gözləyən kimi tez-tez göyə baxırlar,
Göy yerə yaxınlaşıb, birləşmək ümidi var.
Qaranlığın altında qovuşurlar nəhayət,
Yarımsöz, ya pıçıltı, sevgiyə yetər, əlbət...
Bu gecə musiqisi – ürək titrəməsidir,
Görüşə həsrətlərin bu pıçıltı bəsidir.
Bu gecə musiqisi... səbhədək bizi izlər,
Oxuyar fasiləsiz yapalaqlar, ilbizlər.
Sonra ona qoşular yarasa qanadları,
Vurğun pərvanəyə bax, səsində şamlar yanır.
Hər yerdə işıq gəzir, uçuş ağ donar sarı,
Zosenkanın üzünə toxunur qanadları.
Gah çıpaq çiynilərdə öz nəfsini yandırır,
Ya da qızın gözləri ona şamı andırır.

Xırda həşəratların xoru – havada əsən,
Şüşə qarmonikanın⁴⁵ səsi gəlir deyəsən.
Odur, aydın seçilir ağcaqanad tenoru,
Allah, bu musiqidən özün Zosyanı qoru...

Kökləmə başa çatır, ifaçılar tələsir,
Bürüyür hər tərəfi orkestrin gur səsi.

.....
Evde hamı yatsa da... Tadeuş hələ oyaq,
Əmisini gözləyir mürğüsünü qovaraq.
Durub, ancaq qapını döyməyə ürək etmir.
O üzde pıçiltı var, nə deyilir eşitmir,
Bağlı qapı dalında sirlər açılır yenə,
Qulağını söykəyir açarın deşiyinə.

Səslər həyəcanlıdı, iniltiləri duyur,
Ürəyi tab gətirmir, deşikdən göz də qoyur.
Görür Hakimlə Robak diz çöküblər, üz-üzə,
Göz yaşları dayanmır... bu nə gizli möcüzə?
Ksendz kəlmə kəsmeden qucaqlayır Hakimi,
Hakim də onu öpür əziz adamı kimi.
İndi gəl bu səhnədən baş açıb, bir şey anla,
Ancaq ksendz dillənir ağrıyla, həyəcanla:
– Qardaş! Mən öz sirrimi gizləmişəm hamıdan,
Günahımı əfv etsin! – Diləmişəm Tanrıdan.
Bir Allah, bir də Vətən – itaət yerim onlar!..
Ayrı nə söz-söhbətim, nə də umacağım var.
İstəmirdim bir kimse başa düşsün sirrimi.
Nə sən, nə də ki oğlum! Ölüm sizə yad kimi.
Ancaq ağsaqqalımız – ksendzin buyruğu var:
Ömrə etibar yoxdu, sirr açılsa xoş olar.
Həqiqəti söyləyib dərddən qurtulmalıydım,
Canımı çox sıxırdı qondarma Robak adım.
Ömür vəfa qılarmı? Dobjində nə olacaq?
Kim bilir?
Əlamətdar günlər yetişir ancaq...
Fransızlar uzaqdı, yaza yetələr, bəlkə,
Onlar gələne kimi dağlar bizim ölkə.

Qorxuram ki, onlarsız bizdə üsyan başlana,
Mən özüm günahkaram, onları yığdım cana.
Anbardar da bir yandan, qarışdırıb hər şeyi,
Qraf Dobjine gedib, adamlar belə deyir!
Arxasınca düşmədim, yoxsa çata bilərdim.
Ancaq Matvey tanıdı... Böyükdü mənim dərdim!
Bu xəbər Klyuçnikə yetər-yetməz, ələman,
Qərarım veriləcək, qaçmaq olmaz qisasdan.
Ölüm məni qorxutmur, qəza gəlsə nə demək,
Ancaq mənə ağırdır əhdimizə yetməmək...
Dobjin də başsız qalıb, hər kəsin bir borcu var,
Şlyaxtaya dönməsəm, hamı məni qınayar!
Əlvida, əziz qardaş! Vida yelidi əsən,
Əgər geri dönməsəm, azca kədərlənərsən;
Ancaq həyat qurtarmır, dava qurtaranda da
Soplitsanı, bir də ki işimizi sal yada!

Son sözünü deyincə yanaşdı pəncərəyə
Bürüncəyə bürünüb getdi “əlvida!” deyə.
Bacadan atılaraq, qarışdı qaranlığa,
Hakim qaldı gözündən acı yaş yağa-yağa.
Qapını taqıldadıb, Tadeuş nəfəs dərdi,
Sonra qapını açıb astaca baş endirdi.
Söylədi: “Əziz əmi, seninlə olduğum şən,
Gözel günlər, an kimi, uçub getdi ömürdən.
Yenəcə o günlərin duyarkən ləzzətini
Ayrılıq gəlib çatdı, yollar səsləyir məni.
Dözməyə səbrim çatmaz, həttə sabaha qədər.
Qrafı çağırmışdıq, cəhd etmişdim çox hədə
Mən onun cavabını verəcəyəm təkbətək.
Litvada duel yoxdur, qadağandı nə etmək.
Ancaq bu qadağanın Varşavaya dəxli yox,
Qraf da döyüşkəndi, hünəri var, ağı yox...
O da çoxdan can atır mənimlə görüşməyə,
Üz-üzə gələcəyik, “Allaha pənah” deyə.
Mən onun cəzasını verəcəyəm, son kərə,
Sonra qarışacağam qiyamçı dəstələrə.

Lososna sahilində⁴⁶, onlarla görüşerəm.
Ata vəsiyyətinə əməl eləsəm, nə qəm?!
O qeyb olan vəsiyyət qaytarıbdı ruhumu,
Mən ona sadıq olsam, qurtararam yurdumu...”

Əmisi ona baxıb güldü: “Tülkülük etmə,
Sözün var, gözümə də, baxışını gizlətmə.
Bilirəm fikrin nədir, məndən gizlətdiyin nə,
Qrafla bu haqq-hesab oyuncaq gəlir sənə...
Onunla üzlüşmək çətin deyil, tələsmə,
Fikrini öyrənməmiş ağacı dibdən kəsmə.
Əvvəl adam göndərək, dost-tanış düşsün işə,
Düz sözdən, aydınlıqdan xeyir gəlib həmişə...
Adət var, ənənə var. Qraf da ustadı, bil,
Üzrxahlıq eləsə, keçərik, ölüm deyil.
Hələ ki vaxtımız var. Bəlkə, üzr istəyəcək.
Əsil məqsədi nədir, açıb bizə deyəcək!..
Sənin dərdin bu deyil, hissim məni aldatmaz.
Sözün düzünü söylə, dediyimə qulaq as!
Axı körpə vaxtından tanıyıram mən səni,
Gözündən oxuyuram ürəyindən keçəni.
Özüm yaşa dolsam da, bilirəm gənclik nədir,
Bilirəm gözəl qızlar ürəyini titrədir.
İndinin cavanları eşqə tez düşür demə,
Sən də ürəyini aç, öz əmindən gizləmə!”

Tadeuş pıçıldadı: “Sözün doğrusu, ancaq,
Bu sirrim ürəyimdə yenə gizli qalacaq.
Mən özüm səhv etmişəm! Ox yaydan çıxıb, nə qəm!
Atılan addımımlı inkar edə bilmərəm.
Ancaq məndən soruşma, kimdi günahkar, necə,
Soplisanı tərk edib getməliyəm indicə!”

“Dayan! – deyə əmisi dindi gülümseyərək,
Üydüb tökmək azdı, başa düşsən gərək!
Dünən çox narahatdın – əhvalını duyurdum!
Yanımdakı pannaya diqqətlə göz qoyurdun.

O isə oturmuşdu sənə fikir vermədən,
Uşaq oynucağıdı, başa düşmürsən nədən?
Onun soyuq baxışı özü də bir cavabdı,
Sevənlərin dadına umu-küsülər çatır!
Yüz yol küsüb-barışmaq özü də əyləncədi,
Cavanlar dəyməduşər, ürəkləri incədi.
Bəzən elə bilirsən bunlardan yaxını yox,
Bəzən də düşməni kimi, kənar gəzirlər, soyuq!..
Bəhanə axtarırlar söz atıb sancmaq üçün,
Hərəsi bir tərəfdə otursunlar bütün gün.
Söz deməmiş görürsən doluxsunub yaş tökdü,
Başa düşsən küsmək də istəkdə, xoşbəxtlikdi
Soyuq yel əsən kimi ümiddən düşmək olmaz.
Özlün çarə taparsan, indi səbr elə bir az.
Sənə biganə deyil, nahaq düşmə təşvişə.
Mən özüm əncam çəkib, qoşularam bu işə.
Biz də cavan olanda bu yolları keçmişik,
Hər sözdən inciylərək, neçə yol and içmişik.
Etiraf yüngüllükdü, aç mənə ürəyini.
Mən də öz keçmişimlə tanış edərdəm səni”.

Tadeuş cavab verdi, gözlərinə baxmadan:
“Düzünü söyləyim ki, könlümə yatıb yaman.
Cəmi ikicə dəfə gördüyüm Zosya-panna,
Yaxşı tanımasam da, vurulmuşam mən ona.
O zəriflik heykəli gözlərimdə ucalır,
Ancaq sevimli əmim mənə ayrı qız alır.
Podkomori qızına evlənə bilmərəm mən.
Gözəldi, ancaq yaddı! Siz də düşünün, lütfən.
Ürəyim də, ruhum da Zosyanın əsirisə
Mən necə nişanlanım sevmədiyim bir qızla!”
Onun sözünü kəsib əmisi qalxır yerdən:
“Aha, bu ayrı söhbət, indi anlayıram mən!
Yaxşı ki gizlətmədin, sevgini, ürəyini
Elə Zosenkaya da nişanlaram mən səni!
Niyə sevinməyirsən? Yoxsa yenə sözün var?”

Tadeuş cavab verdi: "Daha nə demək olar,
Xeyirxah qəlbinizin lütfü tərifə gəlməz.
Ancaq ümidim yoxdu, bununla iş düzəlməz.
Bilirəm razı olmaz bu işə Telimena!"
"Özüm xahiş edərim!"

Elçi düşərək ona!"

Tadeuş əmisinə cavab verdi yenidən:
"Bilirəm bir şey çıxmaz Sizin bu elçilikdən!
Gözləmək imkanım yox, getməliyəm indicə!
Sizinlə vidalaşib ayrılıram bu gecə!
Sözünüz yerə düşər, narahatlıq əbədi,
Ayrı şey görə bilərsiniz, xeyir-duanız bədi!"

Hakim bığını burub, hirslənmiş ona baxdı:
"Sən ki düz danışsan, ürəyin də açıqdı!
Mən də dünya görmüşəm, az-çox anlayıram bil,
Uzaq səfərə çıxmaq sevgiyə əlac deyil!
Bu qədər boşboğazlıq, yalan yaraşmaz sənə,
Hardaydın srağagün? Düzünü de, əminə!
O qaranlıq həyətdə gecə kim idi gəzən?
Axı qoca əminə biclik gələ bilməzsən!
Söylə əgər xal salıb Zosyanın ürəyinə
Aradan çıxarsansa imkan vermərəm sənə!
Belə oyunlar keçməz! İşini anla daha,
Səni məcbur edərim qıza nişan taxmağa.
Əhd etmişən, əhdindən qaçmaq deyildir asan,
Nişan xalçası üstə zorla oturacaqsan⁴⁷.
Dəcəl oyunlar bitdi, keçdi uşaqlıq çağın,
Çox baş aparma, yoxsa, dartılacaq qulağın!
Onsuz da bütün günü narahat olmuşam mən
Gecə də təzə xəbər! Məni sevindirirsən!
Yaxşısı budur get, yat! Ağlın gəlsin başına!"
Çağrıldı arabaçı... kömək eləsin ona.

Tadeuş dohlizlərdə dəli kimi dolaşır,
Yenə götür-qoy edir, fikir başından aşır –

Belə boz üz görmüşdü ilk dəfə əmisindən,
Dumanlı dərk edirdi: "Əmim haqlıdır, deyən!"
İndi xəcalət çəkir Hakimin qınağından
Bunu Zosya eşitsə nə deyəcək, ay aman!
Ona təklif eləsin? Bəs onda Telimena?
Yox, daha burda qalmaq mümkün deyildir ona!

Elə ki addım atıb qaranlığa tələsdi,
Bir xəyal, bir görünüş onun yolunu kəsdi.
Ağ geyimli, qamətli... Oğlanın döndü halı
Xəyalsə yaxınlaşır əli ona uzalı...
Bu ağappaq əllərdə Ayın kölgəsi oynar.
"Vəfasız! – pıçıldadı, – səndə etibarımı var?
Gözümü axtarırdın, qaçırsan baxışından.
Sözümə müntəzirdin, indi kimdi lal olan.
Xəstədənmi qaçırsan, səni çaşdırır adım.
Mənə bu da az olub! – Kişiyə çox inandım!
Naz satmaq yaddı mənə, səni heç incitmədim,
Səni xoşbəxt elədim – özümə qaldı dərdim.
Asan qələbə çaldın – asan da unudular,
O əzəli istəkdən indi könlündə nə var?
Yaxşı dərs verdin mənə, unutmaram heç zaman.
Daha qaça bilmərəm özüm öz qınağımdan!"

Tadeuş cavab verdi: "Səbəbi ayırdı, bax,
Nə ürəyim soyuyub, nə də qaçıram uzaq,
Ancaq gəl bir düşünək, inciklik qalsın yana,
Qoşa çıxmaq mı olar adamlar arasına?
Bizim günahımızı car çəkmək düzmü olar?"
"Nə günah? Ay südəmər! Sənin günahın mı var?
Mən qadın olsam belə, heç nədən çəkinmərəm,
Öz sevgim ucbatından məni söysünlər, nə qəm!
Söz-söhbətlər, qeybətlər... başsız küləkdi əsən,
Bəs sən nədən qorxursan? Sənə nə var – kişisən!
Kişiyə qadağanımı övləncələr, görürsən, kef.
Səndə günah görməzlər – istər lap onunu sev!

Həyəcan keçirirsən, lap səbəbsiz, heç nədən,
 Məni atıb gedirsən, təəssüf eləmədən!"

Telimena səbi, daha nə desin ona,
 Tadeuş razılaşmır: "Mənə bax, Telimena,
 İndi bütün kişilər evindən ayrı düşür,
 Arvad-uşağı atıb səngərlərdə döyüşür.
 Cavanlar dəstə-dəstə xaricə gedən çağda,
 Mən sağlam, subay oğlan xumarlanım yataqda?
 Heç bir səbəb yox ikən qalmaq mənə ar olar,
 Atamın arzusuymdu, ruhu bəxtiyar olar.
 Əminə də demişəm, xoşuna gəlib fikrim,
 Daha məni bu yoldan saxlaya bilməz heç kim.
 Sabah yola çıxıram, fikrim qətidir daha!"

"Tadeuş! Haqqım çatmır sənə mane olmağa,
 Kəsmərəm igidliyə, şöhrətə gedən yolu,
 Kişisən, sənün üçün hər yan qadınla dolu,
 Rast gələrsən yaqın ki, məndən gözəllərinə,
 Varı da məndən artıq qızlar sarmaşar sənə...
 Qısqanıb eləmirəm, var sonuncu təmənnam,
 Qoyma ömrüm uzunluğunu şübhə içində yanam.
 İnandır ki, doğrudan məni aldatmamısan,
 İnandır ki, sevmisən, əylənib atmamısan.
 Dodağından eşidim "sevirəm" kəlməsini,
 Bilim ki, Tadeuşum ucuz tutmayıb məni.
 Bilim ki, hisslərimi ələ salıb gülməyib,
 Məni ürəkdən sevib, elə-belə gəlməyib.
 Sonra məni atsan da, dərddə dözərəm, bəri,
 Anlayım həqiqəti!" – Töküldü göz yaşları.

Gördü ki, yazıq qızı içəridən dərd yeyir,
 Gördü ki, vıda çağı xırda şeydi istəyi.
 Qıza yazığı gəldi, ağrı doldu könlünə
 Öz-özünə düşündü: "İndi nə deyim sənə?
 Ürəyimdən keçəni anlamaq çətindi, bil,
 Sevmişəm, sevməmişəm? – özümə aydın deyil!"
 Üzünü qıza tutub belə söylədi ona:
 "Səni aldatmamışam, gəl inan, Telimena!"

Yalan desəm ildirəm vursun məni, quruyum,
 Səni qəlbən sevmişəm! Etirafım, harayım
 Sənə şübhəli gəlsə, məhv olaram mən, əlbət,
 Heyif ki, anı oldu, əldən çıxdı səadət.
 Ancaq necə şirindi, mehribandı o anlar,
 Ən gözəl günlər kimi köksümdə daim yaşar.
 Bu əziz xatirədən ürəyim olmaz aram,
 Gözəl Telimenanı heç zaman unutmamam!"

Telimena yıxıldı oğlanın sinəsinə:
 "Gözlədiyim bu idi, sən həyat verdin mənə!
 İnandım ki, sevirsən! Yoxsa mənası birdi –
 Qəsdə hazırlaşmışdım, yaşamaq istəmirdim.
 Sənə könül vermişdim, verərəm mülkümü də.
 Hazıram bu dünyanın sonuna sənle gedəm.
 Səhralara düşsən də hələ ki, birik, sağıq,
 Öz böyük sevgimizlə biz xoşbəxt olacağıq!"

Tadeuş cırpınaraq çıxdı odlu ağuşdan:
 "Ağlın başındadı mı? – söylədi ona, – dayan!
 İkimiz hara gedək? Əsgər gedirəm, axı!"
 "Evlənək, birgə gedək!" – qadın ümidlə baxır.
 Tadeuşsa çağırır: "Dünya dağılsa belə
 Mən evlənen deyiləm! Ağlın itməyib hələ!
 Unut bu arzuları, özünü də al ələ!
 Hamısı uydurmadır, sən allah, məndən əl çək,
 Sənə çox minnətdaram, bunu biləsən görək.
 İnan, sevirəm səni, ancaq yalnız uzaqdan,
 Ağlıma gətirmirəm evlənməyi heç zaman.
 Sabah çıxıb gedirəm, qala bilmərəm bir gün,
 Əlvida! Minnətdaram gözəl hisslərin üçün!"

Xilas olub bu yükədən çıxıb getmək istədi,
 Sanki meduza başı onu öpmək istədi.
 Telimena bir anda başqa şəkə düşmüşdü,
 Sözüünün ahəngi də bəsbütün dəyişmişdi.

Əhəng kimi ağarıb, duyğusuz, hərəkətsiz,
 Qolunu qılınc vurub – asılıbdı taqətsiz.
 Üzüyünün şəfəqi düşüb tutqun gözüne,
 İniltilə başladı, kəsib-tökən sözünə:
 “Mən bunu gözləyirdim, ay ürək yeyən şeytan,
 Sənə görə əl çəkdim, on dəfə yaxşısından.
 Notarius, Qrafa etiraz etmişdim mən,
 Bu yetimi məhv edib, atdın təəssüflənmədən.
 Kübar məclislərindən bələdəm kişilərə,
 Onların yalanından iyənmişəm min kərə.
 Deməli, kişisənsə, elə sala bilərsən,
 Sonra da yalan deyib göz yaşına gülərsən...
 Tora salıb günahsız, ismətli qızçıqazı,
 Onu da aldadaraq gedirsən razı-razı.
 Əminlə söhbətini dinləyirdim gizlicə,
 Pəncərələr altında dolaşırdın hər gecə?
 Birini oynadaraq baxırdın başqasına,
 Birindən ayrılınmış qarmaq atırdın yana?
 Mənim gözüm önündə macəra axtarırdın?
 Bir könül yamamamış başqasını qırırdın?
 Qaç! – Qurtara bilməzsən onsuz da lənətimdən.
 Qalsan – pozğunluğunu car çəkərəm elə mən!
 Sənə heç kim inanmaz, çox razısan özündən!
 Rədd ol, ay alçaq insan! Çəkil mənim gözümdən!”
 Təhqirləri başından töküdü birməfəsə,
 Soplisada bu qədər söyüş görməyib kimsə...
 Tadeuş ağarmışdı, gözlərini qıyaraq,
 Dişlərini qıcağıb qıza söylədi: “Axmaq!”
 Ancaq ürəyindəsə danlayırdı özünü,
 Bilirdi təqsiri var; qız deyirdi düzünü.
 Yazıq Telimenaya gətiribdi qəm, kədər,
 Sonra xəyanət edib, alçaldıbdı bu qədər.
 Fəqət bu fikirlərdən mərhəməti qayıtmır,
 Qəzəbin içində də görür Zosenka çatmır.
 O daha xəyalında əlçatmaz arzuları,
 Əmisi nişanlasa sevgilisi olardı.

Bu itən xoşbəxtliyi ona ömürlük bəsdə,
 Onda şeytan da onu şimikdirə bilməzdi!
 Yanıb-tökülür indi Tadeuş əməmindən,
 Gələcəyi məhv oldu! Xata çıxıb əlindən!

Fikir burulğanında ümid doğdu bir anlıq,
 Yeganə çıxış yolu – intiqam, qəhrəmanlıq!
 “Qrafadan qisas almaq!” – bilməyir nəyə görə,
 “Ya da həlak olaram!” – qət edir birdən-birə.
 Qəzəb gəldiyi kimi yoxa çıxır bir anda,
 Yenə də fikirləşir tərəddüddə, gümanda:
 Əgər bu şübhəm düzse, Zosya öz ürəyini
 Qrafa veribdisə, nədir incidən məni?
 Bəlkə, bu izdivacda qız tapacaq səadət,
 Onun xoşbəxtliyini istəmirəmsə, heyrət,
 Özüm bədbəxt oldumsa, niyə səpməliyəm qəm,
 Başqasının eşqinə mane olan deyiləm!”
 Qorq olur fikirlərə, ağır köksünü əzir,
 Deməli, faciənin qəribədir çarəsi!

Əlləri arasında daraqlanır saçları,
 Dolaşan addımlarla gedir yarıqana sarı.
 Sahilə yetib durur, yarıqanın soyuq dibi
 Baxışını batırır, çəkir bir maqnit kimi.
 Yox olub iradəsi, ağılı sözünə baxmır.
 İntihar qırsaqkıztək yaxasından buraxmır.
 Bu da bir dəlillikdi... oğlanın fikri sönmüş,
 Yaşıl çay – yaşıl qəbir – ...ümid yerinə dönmüş...

Oğlanın sarsıntısı can qoymadı xanımın
 Yerindən qopdu qaçdı, bəlkə, arxadan çata!
 Gördü Tadeuş sərsəm... yaxınlaşdı yarıqana
 Qəzəbini unutdu, yazığı gəldi ona...
 Gözəldi ürəyi də – uçub getmişdi kini,
 Saf duyğular yeno də sarmışdı ürəyini.
 Oğlanın dönüklüyü ona ağır gəlsə də,
 Cəza verdi! Məhv etmək istəmirdi ürəkdən.

Yüyüdü arxasınca, qışqırdı: "Səfeh, dayan,
İstəyirsən lap sabah o qız ilə nişanlan!
Ya da baş götürüb get!" Ancaq meşənin səsi
Qoymadı ki, Tadeuş bu sözləri eşitsin...

Qraf öz nöqərləri, təhkimliləri ilə Soplisaya gedərkən təsadüfən uçuğunun kənarından keçir. Gölün qırağında dayanan Tadeuşu görən kimi əmr edir ki, onu tutsunlar, özü isə malikanəyə tələsir. Hay-küyə çıxan Hakim at ayaqlarının səsinə və Gervazinin başçılığı ilə Sopli-sovaya cuman silahlanmış böyük bir dəstənin çığırtısını eşidir. Sopli-sovanın bütün əhalisi Qrafa və onun müttəfiqlərinə əsir düşür. Lakin məsələ qansız qurtarır. Buna baxmayaraq aclıq içində olan şlyaxtalılar dəhşətli bir qərarə başlayırlar: çoxlu donuz, dana, quş qırıb və zirzəmilərdən sayı-hesabı bilinməyən miqdarda çəllək-çəllək şərab çıxarırlar. Keşənmiş qalibləri ölümçül yuxu tutur.

DOQQUZUNCU KİTAB

DÖYÜŞ

Bu keş məclisindən sonra möhkəm yuxuya dalmış şlyaxtanı Sopli-sovaya gələn çarın döyüşçü dəstəsi mühasirəyə alır və heç bir müqavimət görmədən hamının əl-qolunu bağlayır. Əzəmətli Gervazi də sarınıb və ələcsiz halda uzanıb. Qraf zalda həbs olunub. Dəstənin başında dayanan qaçqın polyak, mayor Plut öz əsirlərini amansızlıqla ələ salır. Hətta Hakim də şlyaxtalılarla – bir az əvvəl ona düşmən olanlarla bu qəddar rəftara etirazını bildirir. Polyaklara dostcasına yanaşan, Plutun komandasından olan kapitan Rıkov polyakları müdafiə etməyə çalışır, Plutu dilə tutur ki, rüşvət alıb sonra onları buraxsın. Plut özünü hirsələnən kimi göstərsə də, belə böyük məbləğdə pulu almağa razıdır, buna görə də əsirləri Sibirlə, dar ağacı ilə, şallaqla hədələyir. Şlyaxtanın köməyinə ksendz Robak gəlir; o Plutla və digər zabitlərlə dil tapıb onları və əsgərləri möhkəm içizdirir. Sərxoş Plut Telimenanı rəqsə dəvət edir və zorla onu öpür. Plutla yanaşı dayanmış Tadeuş ona bir şillə çəkir. Bu, qanlı döyüşə bəhanə olur. Şlyaxtalılar bir-birini azad edib, silah götürür və məstlikdən ayılmamış düşmənin üstünə atılırlar. Ən nəhayət, onlar üstün gəlirlər. Ruslar təslim olurlar; mərədlə döyüşən Rıkov öz qanlı qılıncını Podkomoriyə verir.

MÜHACİRƏT – YASEK

Sübhçağı uçub gəldi düzülüb qatar-qatar
Göy üzünü bürüyən qara, ağır buludlar.
Günəş boy göstərəntək, səmaya od saçıldı,
Buluddan qopan şimşək üfüqlərə sancıldı.
Sonra külək dumanı qovdu boz üfüqlərə,
Ağır yüklü buludlar enib sıxıldı yerə.
Geniş vadi boyunca yorğan kimi sərildi,
Küləyin qabağında yelkən kimi gərildi.
Cənubdan qərbə doğru açdı qanadlarını,
Hava da dondu birdən, yetdi sakitlik anı.
Zəmilərin üstünə endi qərrib bir kədər,
Başını yerə əydi dolu, sarı sünbüllər.
Sonra külək qabardı, qabartdı zəmini də,
Sanki sarı dalğalar sahili döydü birdən.
Göz yaşları yenicə quruyan ağcaqayın
Öz kökünün üstündə yellənirdi arxayın.
Gümüş hörüklərini açıb yel darağında
Əyilib-düzəlirdi uçurum qırağında.
Evə dönən sürülər çobansız, dəstə-dəstə
Günəş vurub durmuşdu ağaran yollar üstə.
Cöldən evə yol olan buğa durub-dirəşir,
Dırnağıyla kürüyür, buynuzuyla yer eşir.
Sürüləri qorxudur qəfil böyürtüsüylə,
Sonra göylərə baxır iri, qanlı gözüylə.
Dodağını yalayıb finxırır tənbel-tənbel,
Zəmilər qırağıyla evə yön alan heyvan
Ağız atır burda da qalmır oğurluğundan.

Bütün quşlar çəkilir daldalanır uzaqda,
Təkcə qara qarğalar donub qalır budaqda.

Buludlara göz qoyur qəhvəyi gözləriylə,
Pırpızlanır, tələsir, bilir düşəcək selə.
Bürküdən halsız düşüb, yağışda yuyunacaq,
Yağışdan əvvəl gələn tufandan qorxur ancaq.
Ayaq götürüb qoyur, bilməyir nə edəcək,
Sonra meşəyə uçur, qapqara bir buludtək.
Təkcə qaranquş qalıb, ox kimi süzür tən-tək
Evlərə, zəmilərə, çöllərə sürünərək.
Sonra düşür aşağı, sanki qara bir daşdı.
Elə bu an ruslarla döyüş başa çatmışdı.
Bütün şlyaxtalılar çəkilərək meydandan
Evlərdə, həyətlərdə daldalanmışdı bir an.
Dünyasa tənbel-tənbel yerində fırlanırdı,
Qızıl ocaq hələ də günbatanda yanırdı.
Günbatana tor atmaq – buludun köhnə işi,
İşıq tutub çoxdan... indi yorğun günəşi
Tora salıb göylərdən çəkib salmaq istəyir.
Qaranlıq bir dünyada özü qalmaq istəyir.
Bu vaxt ağır damlalar – dolu kimi ağ, iri,
Səpilir, şapalaqtək səs qoparır hər biri.
...Sonra sürəti artır, yırğalanır göy ələk
Birdən bulud yarılr dəli nəərə çəkərək.
Damlalar birləşərək dönür ağ şırımaqlara
Artıq ver-göv qarışib, hər şevin rəngi qara.
Yağış milyon hörüklə göyü yerə bağlayır,
Vedrədənmi tökülür, şeytanlarını ağlayır?
Birdən yenə qaranlıq yarılr damar-damar
Tufan mələyinə bax, əlində ağ günəş var.
Göstərib tez gizləyir buludun yaxasında,
Göyü büsbütün tutan zülmətin arxasında.
Beləcə göy kişnəyir, vurnuxur acı-acı,
Belində alışdıqca tufanın od qırmaçı.
Sonra tufan səngiyir, susur göydə gurultu,
Qəfil oyanan seller dərəni birdən udur.
Sonra sel də ötüşür, rahat çırpınır ürək,
Astaca yağış yağır yarpaqları döyərək...

Yaxşı ki tufan qopdu, yağış yetişdi dada,
Qaranlıq sirri udub, pərdə çəkdi dünyada.
Yollar su altında qaldı, körpülər batdı çaya
Köhnə divarlar döndü bir alınmaz qalaya.
Soplisada nə olub? Əziblər əsgərləri,
Yaxşı ki, yağın yağış batırdı bu xəbəri.
O döyüş tufanını göyün tufanı sardı,
Yoxsa şlyaxtalının taleyi bəd olardı!..

Sübhə kimi Hakimin evində gur yığıncaq...
Ksendz ağır yaralı... ağı itidir ancaq.
Özü göstəriş verir, yenə qaynayır qanı,
Tez yerinə yetirir, Hakim, tapşırığını.
Podkomori, Gervazi – gəlirlər, məsləhət var,
Rıkovu çağırıblar, bağlanıbdı qapılar.
Orda nə söhbət gedir, bilən yoxdu düzünü.
Birdən Rıkov kəsərək qonşusunun sözünü
İri pul kisəsini özündən itələyir,
Qətiyyətlə dikəlib onlara belə deyir:
Polyaklar! Aranızda söz-söhbət gəzdirən var
Ki, moskallar oğrudur. Açıq deyin nə olar!
Deyin ki, bir moskal da görmüşdünüz bir zaman,
Əsil adı Nikita, soyadı Rıkov olan.
Yeddi medalı vardı, üç xaçı da döşündə
Bu medal almışam İzmayıl döyüşündə.
Bu medal Oçakovdan yadigar-təsəllidi
Bu da Eylau üçün – polyaklara bəllidi!
Döyüşdüm Korsakovun⁴⁸ şərəfli dəstəsində,
Bir medal da qazandım o döyüş əvəzində.
Çar özü tərifləyib, adım düşüb əmrinə,
Feldmarşal xatırlayıb “sağ ol!” göndərüb mənə!
Ksendz Robak dilləndi: “Yoxluğun üzün qara,
Sənə tay olmasaq da, bu işi başa vuraq.
Sən bizə “yox” söyləsən, nə olar taleyimiz,
Axı özün demisən, sənə arxayınq biz.
Demisən sülh yoluyla...” –

“Demişəm yox, deyirəm!

Hər şey yaxşı olacaq! Qətiyyəni çəkməyin qəm!
Çıxarın qəlbinizdən vahiməni, qorxunu.
Mən lehləri sevirəm, nəzərə alın bunu!
Sizi niyə məhv edirəm? Qazancım nə olacaq?” –
Belə dedi kapitan, üzün ciddiydi ancaq:
“Siz gözəl adamsınız, bunu çoxları yazır,
Siz – cəsur adamsınız, hər an döyüşə hazır.
Ruslarda bir misal var, kim ki araba sürür,
Qəza vaxtı özünü araba altında görür.
Dünən səni döyüblər, bu gün fürsət düşüb, vur.
Heç kim qəzəblənməsin! Əsgərin ömrü budur.
Ömrə dərd eləsəydik belə məğlubiyyəti,
Nəfəs dəre bilməzdik adam kimi biz qəti.
Bir bax Sürix altında piyadaları itirdik,
Avetrelis altında rotanı qurban verdik.
Raslavisa altında⁴⁹ Kostyuşko orağ kimi
Biçib tökdü başabaş mənim igid dəstəmi.
Mən yenə Matevisə gəlmişəm, nə olsun ki,
Kimin günahı varsa, cəzanı özü çəkir.
İki şlyaxtalını nizələdim yerində,
Qoy şahid olanlar da düşünsünlər dərinə.
Dəryazla vurub biri kanonların qolunu,
Bağışlaya bilərmisən əsil komandir bunu.
Böyükdü Vətən eşqi, qanınız gəlib dilə.
Mən, Rıkov da, gəlmişəm çarın öz əmri ilə.
Böyüklərin əmrinə itaət etmək – peşəm...
Əfv et! Bağışlamışam, vur! – deyib, – döyüşməmişəm.
Mən sizi anlayıram, duyuram bu vüqarı,
Moskva – moskal üçün, Polşasa – polyakların...
Bunu uşaq da bilir, bunu duyuram mən də,
Ancaq nə etmək olar çarımız əmr edəndə?..”

Hakim ona yarındı: “Başa düşürük panı,
Hamı tərif eləyir ətrafda kapitani.
Bütün şlyaxtalılar şəxsinizdən razıdı,
Bu bəxşşədən incimə, bu dost iltimasıdı!

Sənə minnətdarlıqla yığılıb bu dukatlar,
 Sən də varlı deyilsən, pula ehtiyacın var!"
 "Bütün rota qırılıb! Lənət olsun şeytana,
 Günahkarı Plutdu! Yayacağam hər yana!
 Odur çarın yanında məsuliyyət daşıyan,
 Odur komandır, başçı! Bu qırğına başlayan!
 Sizin pullarınızsa gerek deyildir mənə.
 Məvacibim yetirsə haqqım yoxdur dilənəm!
 Ovda, qonaqlıqlarda sevdim Sizi ürəkdən,
 Şirin söz-söhbətləri daim xatırlaram mən.
 Məhkəmə də gələndə şahidlik edəcəyəm,
 Sizin müdafiədə hər yerə gedəcəyəm.
 Dostlar! Deyəcəyəm ki, bir içib, bir kefləndik,
 Sonra da rəqs eləyib, boş yerə tərifiyəndik.
 Plut atəş açmağı əmr etdi əsgərlərə,
 Onun səhvi ucundan hamı sərildi yerə!
 Gələnlərin qızılla mumlayarsız ağzını!
 Qərar çıxaranın da pula bağlıdır canı!
 Bir də unutmayın ki, ortada Plut da var,
 Həm bəddi, həm ustadı, sizə tez quyu qazar.
 Rütbdə böyük odu! Ona yol tapmaq gerek!
 Onun ağzını yumun – bank bileti tökərək.
 Bunu düşünmüşənmə, ay iri qılınclı pan?
 Plut nə deyib sənə? İş aşırımı dukatdan?

Gervazi suçlu-suçlu sığallayır dazını,
 Əlini yelləyir ki, aramışam ağzını.
 Ancaq Rıkov dayanmır, hər sualı bir nizə:
 "Susub duracaq Plut? Söz veribmi o sizə?"
 Gervazi qurtarmaqçün bu uzun istintaqdan,
 Barmağını torpağa tuşlayıb durub bir an.
 Əlini yelləyir ki, xətm eləsin söhbəti.
 "Nojiçkaya" and olsun, qorxusu yoxdu qəti.
 Plutu bir də kimsə söhbətə tuta bilməz,
 Plut bir də araya iğtiş qata bilməz".
 Əllərini yelləyir – avardı fikirlərə,
 Nəso ağır bir yükü atmaq istəyir yerə.

Bu sözlərin mənası hamıya aydın idi,
 Hamının ürəyini bu ağır sırr göynədir.
 Bu qatışıq sükutu pozmaq istəmir heç kəs,
 Birdən Rıkov dillənir: "Fikir borcu ödəməz!
 İki savaşı qurdun biri parçalanıbdı!"
 Podkomori söz atır: "Bəlkə xeyir bundadı!"
 Hakim də dilə gəldi sanki bataraq dərdə:
 "Mənim xəbərim yoxdu uzağam şübhələrdən!"
 Gervazi də göz vurub, sanki turşutdu üzün
 Hakimi təsdiq etdi: "Ümumi nicat üçün!"

Bundan sonra Plutdan söz düşmədi bir daha,
 Ertəsi gün izini axtardılar çox nahaq...
 Meyiti istədilər, xalqdan xəbər gəlmədi,
 Sanki suya qər qolub, heç kim heç nə bilmədi.
 Sonrakı tələyindən rəvayətlər qoşuldu...
 Ancaq görənlər olmadı, birdəfəlik yox oldu.

Podkomori bu əhvalatın əsas iştirakçılarına məsləhət görür ki,
 ağır cəzadan qurtarmaq üçün xaricə qaçsınlar. Vətənsəverlik duyğusu
 ilə canlanmış şlyaxtaya yurdu tərk etmək çox çətindir, lakin bu təkcə
 onların özü üçün yox, doğma torpağın abadlığının qorunması üçün
 də zəruridir.

Yolüstü vidalaşma, gedən "əlvada!" deyir,
 Hakim nəso düşünüb Tadeuşu əyləyir,
 Ksendzə söyləyir ki, "Dinlə, təzə xəbər var,
 Gerek sən də biləsən, götür-qoy yaxşı olar.
 Zosyaya könül verib bizim Tadeuş axı,
 Qoy qıza öz fikrini desin səfər qabağı.
 Daha Telimena da əngəl törətməz ona,
 Biz də razı deyilik qızın ayrılmağına.
 Belə bir qaçaqçaqda toy eləyə bilmərik.
 Yaxud da Tadeuşa "getmə!" deyə bilmərik.
 Ancaq nişan taxmaqsa bizim əlimizdədir,
 Tadeuş çox sevinər, çox da bizdən gizlədir.
 Uzaq yol, özge ellər, yüz macərə, oyun var.

Barmaqdakı üzüyü daim köməyi olar.
 Baxan kimi Zosyası gələcək göz önünə,
 Fikrində milyon kərə qayıdacaq bu günə.
 Biləcək intizarla gözləyir onu yarı,
 Üzükdə möcüzə var, olar himayədarı...
 Özüm otuz il qabaq pannaya meyil salıb
 Sanmışdım o sevirse, xoşbəxtliyə az qalıb.
 Bizə kəbin kəsdilər, ancaq ilk səadəti
 Allah qismət etmədi, başlandı fəlakətim.
 Sevgim silə bilmədi fələk yazan yazını,
 Göylər alıb apardı Voyskinin qızını.
 Cavanlıq məhəbbətim, o xoşbəxtlik, toy-düyün...
 Hamısından yadigar qaldı nişan üzüyüm.
 Nə zaman baxıramsa, həməm ürək sancacaq,
 İndi də xatırladım, Tanrı hökmüdür, ancaq,
 Sonra bir də özümə başqa yar aramadım,
 Bir gün evli olmadan, "dul kişi" oldu adım.
 Bacısı da gözəldi, lap özünə bənzəyən,
 Ancaq ilk qismətimi dəyişə bilmədim mən!"

Hakim baxır üzüyə – baxışları qüssəli,
 Dərdli göz yaşlarını gizləyir iri əli.
 Deyir: "Niyə uzadaq? Bu da belə yazıdı,
 Oğlan qıza vurulub, qız özü də razıdı".

Tadeuş ona doğru atılıb belə dedi:
 "Mən qayğıkeş əmimə necə təşəkkür edim?
 Mənim xoşbəxtliyim çox çəkibdi qüssə-qəm,
 Zosya mənim olacaq? Heç inana bilmirəm!
 Necə gözəl olardı indicə nişanlanmaq,
 Zosyanı həmişəlik yarım, sevgilim sanmaq!
 Ancaq, əziz əmican, bəzi səbəb üzündən
 Bu gün nişanlanmağı məsləhət görmürəm mən.
 Ancaq xoşbəxt olardım, bilsəydim ki, Zosya da
 Məni sevir, həmişə məni salacaq yada.
 Gözləyəcək səbirle mənim qayıtmağımı,
 Səfəri başa vurub, arzuma çatmağımı..."

Onda işim düzələr, rahat olardı ürək,
 Sevgilə qulluq etsəm, dönərdim qəhrəmantək...
 Adımı bəzəyərdi bəlkə necə rütbə, şan,
 Vətənə başı uca qayıdardım davadan...
 Uzaqlardan bu yurda dikələrdi gözlərim...
 Gəlsəm yada salarsız dediyim bu sözləri!
 Onda əziz Zosyanın çökərəm önündə diz,
 Fikrini soruşaraq deyərəm, əl versəniz
 Həyat verərsiz mənə! Ancaq indi gedirəm,
 Bəlkə, yol uzanacaq, araya çökəcək qəm.
 Bəlkə, qızın ürəyi düşəcək başqasına,
 Mən bu başdan verirəm xeyir-duanı ona.
 Kim mənə haqq verib ki, onu odlara atım,
 Qarşılıqlı məhəbbət... Bu haqqı qazanmadım".

Elə ki son sözünü söyləyib susdu birdən
 İki inci dənəsi asıldı kirpiyindən.
 Təmiz ala gözünü bürüyüb şefəqlərə,
 Cavan yanaqlarından süzülüb düşdü yerə.

Zosyasa dal otaqda... ürəyində heyrəti,
 Büsbütün dinləmişdi gedən gizli söhbəti.
 Elə ki gördü oğlan belə sadə, belə mərd
 Bir şəkildə eşqini bəyan etdi, o birdən
 Göz yaşını birtəhər udmağa çalışaraq,
 Ağlasınmı, gülsünmü, utanaraq, çaşaraq,
 Oğlan onu sevirse, niyə gedir bilmədən,
 Duyub sevildiyini, nazlanıb əzilmədən,
 Oğlana ürəyində diləgəlməz bir istək,
 Uçdu mehraba sarı sanki zərif kəpənək...
 Dizi üstə çökərək bir surəti götürdü,
 Vird edib əl rəsmini göz önünə gətirdi.
 Bu surətdə müqəddəs Genovefa – çox uca,
 Əl rəsminə Yuzefin plaşından bir parça...
 Qız ovcunda hədiyyə qabaq otağa qaçdı,
 Tərəddüd eləmədən kişilərə yanaşdı:

“Pan yola düşən zaman mən də onun yoluna
Bir hədiyyə gətirdim, xahişim budur ona,
Bu surəti boynundan heç zaman çıxartmasın,
Bu əli qoruyaraq Zosyanı unutmasın.

Tanrı xoşbəxt və sağlam qoruyar panı, bişək,
Təki bu evdə bir də qismət olsun görüşmək”.

Gözünü qəm bürüdü, səsi birdən üzüldü,
Aramsız göz yaşları kirpiyinə düzüldü.
Öz büllur əlləriylə silmədən göz yaşını,
Durdu gəncin önündə, yerə dikib başını.
Oğlan əlini öpüb, götürdü hədiyyəni:
“Qət etdim, müvəqqəti yalnız qoyuram səni!
Özündən muğayat ol, məni tapşır Allaha!”
Artıq birçə kəlmə də deyə bilmədi daha...

Görüb bu mənzərəni Qrafla Telimena,
Birdən otağa girib yaxınlaşdılar pana.
Qraf Telimenaya pıçıldadı bu sözü:
“Bunların ayrılığı məni ağrıdır, düzü,
Bu qərribə səhnədə nə qədər gözəllik var,
Çoban qızın əsgərlə sevgisini andırar.
Onda da döyüşçünün qəlbi sevgilisindən,
Ayrılır, sanki qopur qayıq öz gəmisindən,
Köməksizcə atılır tufanların qoynuna.
Xoşbəxtlik – əzabdadır, indi inandım buna.
Sevənlərin ayrılıq çağındakı qəmindən
Müqəddəs duyğu yoxdur

and içərim buna mən.

Zaman külək kimidir, zəif odu söndürər,
Güclünü körükləyib gur yangına döndərir.
Ürək də ocaq kimi sevgi küləyinə bənd,
Əziz pan, bu sözləri söyləyirəm ürəkdən:
Özüme rəqib bilib Soplisovada səni
Sınamaq eşindəydim, bil qəlbimdən keçəni.

Buna görə inciyib qılınc itiləyirdim,
Rəqabəti duella həll edərik deyirdim.
Ancaq indi görürəm bu küsü lap əsassız,
Mənim sevdiyim nimfa, səninkisə çoban qız.
Ataq nəhaq qərəzi elin ağır anında,
Qoy sönsün nifrətimiz düşmənlərin qanında.

Günahkarı axtarmaq... ehtiyac qalmır buna,
Verək öz gücümüzü məhəbbət yarışına:
Tərk edib gediriksə öz gənclik eşqimizi,
Görən kim yaxşı sevir, düşündürsün bu bizi.
Qılınclarla qurşanıb, düşüb ikiqat oda,
Yarışaq qəm çəkməkdə, sevgidə, etibarda.
Düşməni məhv eləyək neçə silahla birdən!”
Dönüb Telimenaya göz yetirdi yenidən.
Özünü itirmişdi qız bu qəfil söhbətdən,
Baxırdı qismətinə tutulmuşdu heyrətdən.
Hakim Qrafa dedi: “Bu qərar tezdi, bəlkə,
Axı sənin mülkünü gözləmir bir təhlükə.
Əgər qalmaq istəsən hər cür imkanatın var,
Cəza çəkən yenə də kim olacaq: kasıblar? –
Hökumət də birinci dilsizlərə girir,
Sənsə yüngül xərc ilə yola verərsən işi!”

Qraf dedi: “Dayanmaz, hökmünü verib ürək,
Sevgili olmaqdan, qəhrəman olmaq gərək!
Nimfaya xoş gəlməsə bu əməlim başa düş,
Ürəyimi soyudar acı sözlər, ya söyüş!”
Telimena soruşdu üzündə istək, qürur:
“Sənin məhəbbətinə axı kim mane olur?”
“Mane olan taledi, taleyin qəti hökmü,
Yolları kəsən zülmət çəkir bir maqnit kimi.
Sirli bir hissiyyat var silkeləyir min kərə
Təzə bir yol arayır, çəkir uzaq ellərə.
Telimenayla qoşa, istəyirdim bu axşam
Gimeneyin önündə yandırım müqəddəs şam.

Ancaq bu gənc mənə də nümunə oldu bu gün
Daha rahat gün gələr toy üçün, nişan üçün.
O yoxlamaq istəyir öz eşqini təklidə
Döyüşdə, ayrılıqda, qütbətdə, çətinlikdə”.

...Ksendz dedi: “İndi ki, bu qərarın qətidi
Get! Özün əsgər topla! İş görmək fərsetidi!
Bir vaxt Pototski⁵⁰ də – fransızı mat qoyan
Silah üçün xərc çəkib keçmişdi milyonundan.
Səxavətli Radzill⁵¹ də – mülkündən əl çəkərək
İki süvari polku – yaratmışdı kişitək.
Polşada kişi çoxdu, pul versən toplayarsan.
Dukat götür yola çıx, qalan şeylər çox asan!..”
Telimena kədərli baxırdı ona sarı:
“Görürəm gedəcəksən, verilibdi qərarın!
Eybi yoxdu, igidim, döyüşə tələsəndə
Bu vurğun gülləri al, yadigar qalsın səndə!”
Deyib lənti qopardı, nişan bənd etdi ona,
Taxdı zərif əliylə oğlanın yaxasına.
“Qoy mənim çiçəklərim sənə cəsarət versin,
Ən ağır döyüşlərdə qoluna qüvvət versin!
Bu ağır döyüşlərdə ad alıb şöhrətlənsən,
Hamının gözlərində ölməz əsgərə dönsən
Boynuna çələng taxıb, yolunu bəzəsələr,
Bu balaca banta da hərdən salarsan nəzər.
Deyərsən sevən əllər bağışlayıb bir zaman
Xırda bir yadigarı yalnız Telimenadan.
Əllərini uzatdı, diz üstə çökdü oğlan
Dodağını söykəyib doymadı bu bulaqdan.
Qız yaylıq çıxararaq tutmuşdu gözlərinə,
Ancaq yaylığın altında gözü ondaydı yenə.
Sanki sonuncu dəfə, heyran-heyran baxırdı,
İçindəki ahənglə çiyni enib-qalxırdı.

Hakim tez ayıq saldı: “Qarşıda yol uzundu!”
Ksendz dedi: “Tələsin!” – baxışları tutqundu.

Qara bir qüvvə kimi onların əmri həmə
Qoşa sevgililəri ayırdı bir-birindən.
Tadeuş əmisini son kərə qucaqladı,
Əlindən öpən zaman Robak onu saxladı,
Başını sinəsinə sıxdı gizli ağrıyla.
Başına xaç çevirib sükutla saldı yola.
Səssiz yalvardı: “Oğlum! Allahdan sənə aman!”
Tadeuşsa bu zaman çıxmışdı darvazadan...
Ağrılı, acı yaşlar səssiz axırdı gözdən.
Hakim dedi: “O artıq çıxdı himayənizdən...
Həqiqəti bilmədən... Bir şey dedinmi ona?”
Robak: “Heç nə bilmədi?” – söylədi yana-yana.
Uzun zaman ağladı, üzünü qapayaraq,
“Atası durub burda xəbəri yoxdu ancaq.
Yazıq uşaq nə bilsin, atası oğru təki
Işıqdan gizlənərək, dərini yalnız çəkir.
Heyif görək deyəydim, bir yüngüllük duyardım.
Oğlumun qabağında günahımı yuyardım!”

Hakim: “Özünü düşün!” – söylədi qardaşına,
Sən ağır yaralısan, qəza gəlib başına.
Yaş da əvvəlki deyil, belə dözə bilməzsən,
Daha şlyaxtaçılardan gizli gözə bilməzsən!
Harda gizlənməlisən? Özün demişdin ev var!
Bəlkə, meşəbəyinin hücrəsi yaxşı olar!
Ancaq Robak söylədi: “Çox var işıqlanana,
Plebana tez gəlsin, mənim sözüm var ona.
Qoy səhər sübhə kimi versin xeyir-duamı,
Sən qal Gervazi ilə, dağılıb getsin hamı.
Qapını da bərk bağla!”
Hakim bu göstərişi yetirərək yerinə,
fikirli durdu yenə.

Gervazi də kənarda söykənib qılıncına,
Başını yelləyərək qulaq asırdı ona.

Ancaq ksendz dalgındı, düşünləyib qaşını

Cərrahlar da beləcə əliylə yoxlayaraq
Əvvəl müəyyən edər, hardan işləsin bıçaq.
Robak da Gervaziyə baxır belə nəzərlə
Zərbəni birdən vurmur, sözə başlayır hələ.
Görməməkçün hökmünü solaxay zərbəsinin
Əvvəl gözünü yumur, sonra deyir sözünü:
“Yasek Soplisa mənəm...”

Gervazi donub qalır,
Bədəni dartınaraq qərribə görkəm alır.
İrəliyə öyilir yay kimi gərilərək,
Sanki birdən qırılıb torpağa seriləcək.
Ağır kükrək dalğadı, donub çırpılan anda,
Göz çıxıb hədəqədən, hərəkət itib qanda.
İri, qalın bığları titrəyir qəzəbindən,
Berk-berk sıxır dişini, söz çıxmasın dilindən,
Qılınc əlindən düşür, havada tutur yenə,
Qəbzəsindən yapışb tez sıxır dizlərinə,
Qəbzəni berk-berk sıxır, sanki ilan boğur,
Sağa-sola yellənir onun qara quyruğu.
Aldığı yaralardan qəzəblənmiş pələngtək
Sanki indi atılıb düşməni məhv edəcək.
Düynlənib yığılıb meşə qaranlığında,
İndicə öz ovunu salacaq budağından.

“Renbaylo, daha məni qorxutmur məhkəmə-zad,
Tanrı məhkəmə qurub, ona qalıbdı nicat.
Ancaq günahımızı yumağa möhlət varkən,
Ən ağır cinayətlər xaçə bağışlanarkən,
Yalvarıram üz tutub mən də ulu Allaha,
Sənsə mənə qulaq as, qəzəbdən keçib daha.
Ölümqabağı kəsme yarımçıq söhbətimi,
Dinlə mənim bu olmuş, qəmli hekayətimi.
Vidənəmlə barışım, itsin ruhumdakı key,
Məni bağışlayarsan, bağışlanmasa da hər şey,
Əvvəl etirafıma qulaq asıb dinlə sən...
Sonra nə istəsən et! Sonra özün bilərsən!..”
Əlini çarpazladı. Gervazi çökdü yerə,
Qulaq kəsilib qaldı. Daldı deyilənlərə.

Ksendz sözə başladı Qoreşklə dostluğundan,
Necə onun qızına vurulubmuş bir zaman.
Necə onun özü də vurulubmuş qızına,
Bu, inciklik salıbmuş iki dost arasına,
Pərakəndə danışır... Halsızlaşır arabir,
Sözünü saxlayaraq taledən gileylənir.
Sonra yenə dillənir yorğunluğu boğaraq,
Etiraf yüngüllükdür... Deyə bilsə o ancaq!..
Qoreşklərin işini Gervazi bilir əzbər,
Ona dolayıq gəlmir qırıq-sökük kəlmələr.
Çox gözəl başa düşür, başa düşür hər şeyi,
Ancaq Hakim anlamır qardaşı nə istəyir...
Yatağın üzərinə öyilib hər ikisi,
Asta danışır Yasek, hərdən də batır səsi...

Tez-tez məni çağırıb, hörmətlə qarşıladı,
Qulluğumda duraraq, sağlığımıza vurardı.
Sən də çox eşitmisən yağlı təriflərini,
Ən yaxın dostu sayıb, əzizləyirdi məni.
Birçə gün görüşməsək inciylər, danıxardı.
Hamı ona inanıb, qiblə ilə baxardı
Bizim dostluğumuza. Dostluq dedim? Yox, inan,
O məni hiss edirmiş! Oynayırmış yalandan.

Bu vaxt artıq arada gəzirdi pıçılular,
Mənə də deyirdilər: “Burda, nəse, hiylə var,
Ayıq ol, çox hündürdü dostunun evi axı,
Onun pilləkənində qorx ki, sına ayağın!..”
Mənsə cavab verirdim, gülərək bu sözlərə,
Maqnatlarla işim yox, qorxmayın əbəş yerə.
Zəngin pannalar ilə evlənməyə yox həvəs,
Mənə kübar dostların cəmiyyəti edir bəs...
Ancaq bu zarafatda vardı bir az həqiqət
Havayı yeyənlərə eləsəm də mən nifrət

Zirvəyə can atırdı başlanan ömür yolu,
Cavan idim, üreyim şöhrət hissiylə dolu.
Kəndli ilə maqnata eyni hüququ verən
Ölkədə Polşa tacı hamıya gülümsəyən.
Tençinski⁵² vurulmuş bir vaxt kral qızına,
Şlyaxtaçı olsa da kral qız verib ona.
Onlar ilə tən gələr Soplislər... şeksiz, qəti,
Öz qanı, ayrı gerbi... sədaqətli xidməti!..

Bir anda məhv edərsən özgeyin səadətini,
Ancaq bir ömür boyu səhvi düzəltmək çətin.
Atasının bir sözü – xoşbəxtliyə bəs idi,
Rahatca yaşayırdı – bu qan da əbəsi idi.
Babanın dövrəsində nəvələr boy atardı.
Gözəl Yevayla biz də arzumıza çatardıq.
Qocalıqda kürekən durardı qulluğunda,
Nəvə əyləncəsində xoşbəxt olardı o da.

Nə oldu? İkimiz də əzablarda qovrulduq,
Özü də həlak oldu. Biz də qəmə qul olduq.
Bəs sonrakı dəhşətlər? Ölüm, itki, bədbəxtlik...
Məcburi dilənçilik, qürbət ellərdə təklik...
Yox, şikayət etməirəm, bəraət istəmirəm,
Yox, mən gileylənmiyəm, pis adamdı, – demirəm.
Mən onu öldürmüşəm... Mən də bağışlayıram.

Ancaq elə dərdlər var, vermir ürəyə aram, –
Axı xəbərdar idi bizim istəyimizdən.
Niyə öz qərarını gizləyirdi o bizdən.
Vaxtında bağlasaydı qapısını üzümə.

Kim bilir? Bəlkə, onda ayrı addım atardım,
Atasına nifrətdən Yevanı unudardım,
Onun hiyləsi dərin, bəliyi tükenməzdi.
Yaxınlıqdan, dostluqdan zərəcə çəkinməzdi,
Özünü ustalıqla görməzliyə vuraraq,
Qəsdən tox tutardı ki, guya göstərmir maraq.
Guya belə boş sözlər ona eləməz təsir
Mənim kimi bir adam ola bilməz yeznəsi.
Mənə yaxınlığında ayrı imiş niyyəti, –
Şlyaxtalar içində çoxdu mənim hörmətim.
Bütün zəngin maqnatlar xətrimi əziz tutur...
Ancaq qıza gələndə o bunları unudur,
Mənə dost kimi baxır, dost kimi tərifləyir,
Bir yerdə oturanda ən şirin sözlər deyir,
Məni ovsunlayırdı! Sən demə, bəlik imiş!
Elə ki mətləbimi gözümdən oxuyurdu,
Ovdan, seymin işindən min nağıl toxuyurdu.

Bəzən süfrə üstündə ürəyi açılırdı,
Boynuma sarılıraq əhvalıma qalırırdı.
Yasek ona lazımsa, dəm vururdu dostluqdan
Qəlbim qanla dolurdu. Necə edim, ay aman!
Polad qəbzə sıxılır, nifrətim aşır-daşır,
Qılıncım öz qınından çıxmağa hazırlaşır.
Ancaq Yeva duyurdu mənim vəziyyətimi,
Gözüylə yalvarırdı; atım bu niyyətimi.
Rəngi dümağ ağarır, baxışında lal kəder,
Sanki heç görməmişdim onu bu ana qədər
O elə gözəlləşir, elə doğmalaşırdı
Zərif göyərçinimə sevgim aşır-daşırdı.
Gizli baxışlarında qız qəlbimin qüdrəti.
Soyuyurdu bir anda qəsd etmək qətiyyətim.
Onu qorxutmamıqçün son əlacım – barışmaq,
Bu halımdan sıxılıb, utanırdım mən ancaq.

Və mən, bir vaxt Litvada gücüylə məşhurlaşan,
Və mən, adı gələndə maqnatlar yazıqlaşan,
Ən adi gününü də davasız ötürməyən,
Kraldan, hökmdardan artıq söz götürməyən,
Bircə dəfə söz deyib, söz altında qalmayan,
Bu qızın baxışına yumşalırdım həmin an,
Qoreşklərin qızına təslim olurdum asan,
Ziyarətgah önündə asimi olacaqsan?!

Neçə dəfə bu dərdi açıb demək istədim,
Stolnikin fikrini dəyişdirmək istədim.
Onun soyuq baxışı dikilərək amansız
Tərk-silah edərək mənə yenirdi qansız.
Həyəcandan boğulub, dəyişirdim söhbəti,
Zarafata başlayıb, itirirdim cürəti.
Qorxurdum ki, sınaşam bu sevgi inadını,
Bir sözle batıraram Soplislərin adını.
Şlyaxtamız nə deyir? Özüm də utanardım!
Soplislər rədd edilsə, gora kimi yanardım!
Harda görünübü ki...
“Soplisa nişanlanıb bir maqnatın qızına,
Yaxşıca dərs verəcək – şiş göstəribdi ona”.

Gördüm ki, əlacım yox! Qətiyyət vaxtı çatıb,
İstədim şlyaxtadan güclü bir polk yaradıb,
Doğma yurdu tərk edib, qütbət ellərə düşəm,
Tatara hücum edib, Moskvayla döyüşəm.
Stolnikin üstünə gedib, deyəm fikrimi,
Görüm ki, bu xəbərdən sarsılsam dost kimi.
Az qala qohum olan, döyüş, yol yoldaşıyla,
Ağır günün, xoş günün dostu, arxadaşıyla

Ayrılıq xəbərindən yumşalırmı ürəyi,
Məni yoldan saxlayır, yoxsa “yaxşı yol!” – deyir.
Bəlkə, uzaq ellərə səfər edən dostunun
Ayrılıq kədərindən fikri dəyişir onun.

Ax! Kimin ki qəlbində sevgidən bir çınqı var,
Ocağa döndərəcək bu odu ayrılıqlar:
Şamın son nəfəsində gurlayıb söndüyü tək,
Vida çağı sevgi də birdən şəfəqlənəcək,
Elə ki uzun yollar qabağında dayanır,
Ayrıldığı dost üçün qəlbin beləcə yanır.

Yazıq qız! Getdiyimi eşidən kimi məndən
Çarəsiz çıxırtıyla düşüb, getdi özündən.
Göz yaşları çay kimi. Kimsə saxlaya bilməz!
Bildim ki, sevilirəm... şübhə, tərəddüd əbəslər!
Hər şeyi unudaraq sevincdən, səadətdən
Görüb göz yaşlarını doyunca ağladım mən.
İstədim Stolnikin düşərək ayağına
“Bizə yazığın gəlsin!” – deyib yalvarım ona.
“Məni də öz oğlun bil!” – daha qürurdan keçib,
Ancaq elə gəldi ki, yenə buzladı içim.
Yenə də soyuq ədalət! Ayrı bir söhbət, aman!
Bilsən nədən danışdı? Qızının nişanından!
Gervazi inanırsan? Bilirsən bu nə deməkdi?
Məni göyün qatından

yerin dibinə çekdi...

Sənin ki ürəyin var,
sən ki mənə duyursan,
Söhbətinə başladı: Səndən bir məsləhət, pan!
Elçi göndərüb bizə kaştelyan⁵³ oğlu üçün

Sən də mənim dostumsan! Nə deyim ona bu gün?
 Bilirsən, mənim qızım həm zəngindi, həm gözəl,
 Maqnat Vitebskidəndi, senat üzvüdü, di gəl,
 Deyil birincilərdən! Ancaq... fikirləşək biz..."
 Ona nə isə dedim, cavab verdim, şübhəsiz.
 Elə bil yer yarıldı, başa çatdı həyatım,
 Bir də gördüm yoldayam, evə çapıram atı.
 Gervazi dözə bilmir: "Neçə hava çalırsan;
 Nə səhvindən danışib, nə boynuna alırsan!
 Əgər maqnat qızına qonmuşdu könül quşun,
 Nə satqınlıq lazımdı, nə moskallar, nə qoşun.
 Sən öz polyak panına qaldırmısan qanlı əl.
 Hər şeyi ölçüb-biçib başa düşsəydin əvvəl –
 Ya öz məhəbbətini Stolnikə açardın
 Ya da öz istəklini oğurlayıb qaçardın!"

"Moskallara qoşulub satqınlıq etmədim mən
 İnan ki, qaçırdım onu malikanədən.
 Qalanı da yarardım. Əlimizdə nə idi?
 Axı Dobjinski də, gizli, mənimlə idi.
 Ax necə istərdim ki, o adi kənd qızıtək
 Həm dözümlü olaydı, həm fədakar, həm zirək
 O da səadətini qaçaqlıqda tapaydı,
 Qılınc səsləri altı qorxmada at çapaydı.
 Ancaq yazıq neyləsin? Əzizləyib həmişə,
 Qorxaqdı! Qaçma bilməz, yol verməzdi bu işə!
 Kəpənək qanadıydı! Bir az kobud toxunsan,
 Bircə anın içində onu öldürmək asan!
 Mən bunu bacarmadım! Bacarmadım! Nə edim?
 Açıq-aşkar qəsd etmək! Evi dağıtmaq – hədəf!
 Demək, rədd edilmişəm! Əl üstü bilərdilər!
 Bilmirsən ki, gizlənmək nə çətin işdir, aman,
 Yaralı bir vüqarın cəhənnəm əzabından.
 Tapdım bir çıxış yolu: nəfsimi cilovlamaq,
 Hissini gizləyərək, pandan intiqam almaq,
 Öz sevgini öldürüb, macal verməmək kinə

Yevanı unudaraq, evlənmək özgəsinə,
 Sonra bəhanə olar, tapılar bir çarəsi,
 Elə susdurarsan ki, kimsəyə çatmaz səsi!
 Sevindim ki, nəhayət, tapdım haqqın yolunu,
 Gözaltı da elədim, evə gətirdim onu.
 Sadə, səmimi qızıdı! Ailəydi, yoldaşdı,
 Ancaq cəzalanmışdım! Hissiz ürəyim daşdı!
 Nə zərrəcə istək var, nə zərrəcə hissiyyat
 Yenə də ötən günlər... Yeva, xoşbəxt bir həyat...
 Yoldaşımsa sevirdi, divanəydi dərdimdən
 Mənsə qəzəb içində, gən gəzirdim hər kimdən
 Nə əlim işə yatır, nə ürəkdə dözümlü var,
 Nə qədər çalışsam da sönmür köhnə duyğular.
 Qəddar, əsəbi, kobud... Şərin dalınca uçan,
 İçdim, tökülüb gəldi günah-günah dalınca...
 Arvadım az yaşadı... Ovcumda əridi qar,
 Mənə qaldı bir uşaq, bir də acı-ağrılar...

Yevanısa həmişə sevdim, heç unutmadım.
 Hayanda yaşasam da fikrimdən çıxartmadım
 Ürəyimdən çıxmadı ən ağır günəmdə,
 İndi də surətini görərdim göz önündə.
 İçirdim, yaddaşımı şərabla boğmaq olmaz!
 İndi cübbə geyinib oldum Allah bəndəsi,
 Yaralı, qan içində, yenə ürəyim əsir,
 Ömrün son anında da onun üçün darıxıram.
 Ona görə keçmiş yada salıb baxıram,
 Heç olmasa indi bil: hansı yolu getmişəm,
 Pisliyi ürəklə yox, yana-yana etmişəm.
 Qoreşko bu nişanı sevinclə bayram etdi,
 Bu nişandan hər yerdə neçə gün söhbət etdi.
 Barmağına o axşam üzük keçirilən qız
 Xalqın gözü önündə yerə yıxıldı halsız.

Öz dərini tək çəkdi, bir də üzü gülmədi.
 Dedilər vurulubmuş... Kimə? Kimsə bilmədi,
 Stolniksə rəqs edir, dostlarıyla içirdi,
 İlk dəfəydi bu evdə məclis mənsiz keçirdi.
 Səfil, içki düşkünü kim olmuşdum, kim idim,
 Tamam yaddan çıxmışdım, təklilər məhkum idim.
 Restoranlar küncündə heyvantək sürünmüşdüm.
 Dünyanın nəzərində əyləncəyə dönmüşdüm.
 Rodzillin bir zamanlar "Koxanka!"⁵⁴ dedi ki
 O adam ki, şöhrəti nə yer, nə də sərhəd bilməz
 O adam ki, dinəndə mahala səs düşərdi,
 Qılıncında – beş minlik bir ordu görünərdi
 O adam ki, adından titrərdi pan evləri
 İndi uşaq-muşaqdan qaçmaqdı dərdi-səri...
 Soplislərin güvənci düşmüşdü elə günə,
 Hamı ayaq almışdı, yeriyirdi üstünə.

Burda Yasek üzülüb yastığa düşdü birdən,
 Gervazi pıçıldadı: "Allah, özün hakimsən!
 Sən həmin Yaseksənmi? Soplisa, – indi səfil,
 Hamıdan gizlənirsən, yad eldəsən elə bil!
 Amma bir zaman kimdin? Yanağından qan daman,
 Bircə görünüşüylə panlara qan udduran!
 Şlyaxta qızlarının ağlını başdan alan,
 Bıqlı! Yaşa görə yox, dərd-sərdən qocalan
 Səni o atəşindən niyə tanımadım bəs,
 Bilmədim ki, başqası belə düz vura bilməz!
 Səndəki sərrastlığı ayrı kim bacaracaq?
 İndisə Matek kimi rahib olmusan ancaq...
 Yadındamı, qızların sənə qoşduğu mahnı?
 Şöhrətin bu mahnıyla gəzirdi şlyaxtanı.
 "Yasek bıqını burdu, düşməni qəsdinə durdu,
 Bıqına düyün vurdu, neçə ürək uçurdu.
 Düşməni qəbir qazdı! Baxan deyər knyazdı!"
 Qoreşklərə qazmışdın o vaxt dərin bir qəbir,
 Bəs özün niyə düşdün, düşdüyn bu hal nədir?

Bıqlı Soplisa – ksendz! Allah, əyandı hökmün!
 Zülm qayıdıb gəlir bir gün zülm edən üçün!
 And içmişdim, kim töksə Qoreşklərin qanını
 Özüm intiqam alıb, alacağam canını!"

Lakin Robak danışır, tar-mar olan ürəklə,
 Nə varsa – keçmişdi, işi yox gələcəklə:
 "O gün qəsrin önündə şeytanlar addım-addım
 Dalımca dolanırdı, əvvəl qulaq asmadım!
 Onlarsa əl çəkmədi: "Səni Yevasız qoyan
 Ölüm qazanıb özü, köçməlidir dünyadan...
 Bu işıqlı qəsrə bax!.. Dostlarıyla içir şən!
 Musiqi tüğyan edir... Sənsə buna dözürsən.
 Torpağa quylamırsan onun o daz başını?"

Lənətə gəlmiş tüfəng! Qılıncsa belə deyil,
 Üz-üzə hücum elə, çətinse geri çəkii!
 Qılıncı əlindən al, istəyirsən sağ burax,
 Karabinsə... tətikdi... çəkməyin qalır ancaq!
 Bir an... Bir parça işıq...

Gervazi! Sən nə üçün pis atdın, artdı dərdim?
 Mən tüfəngə baxaraq, ölümü gözləyirdim!
 Daşa dönüb durmuşdum, taqətsiz idi dizim,
 Niyə əllərin əsdi, düz atmadın, əzizim?
 Xeyrə çatmış olardın! Yollarımız görüşdü,
 Günahımı yumağa..."

Yenə yatağa düşdü.
 Anbardar cavab verir həyəcanlı bir səsle:
 "Səni öldürəcəkdin, Allah bilir, həvəslə!
 Günahsız qan axıtdın, sonra nə oldu bilsən,
 Neçə fəlakət gəldi sənə mərhəmətindən!
 Ancaq bir həqiqət var, dinlə bu etirafi,
 Yegerin gülləsindən sən qurtardın Qrafı.

Qoreşk yadigarını ölümdən qurtaran sən
 Siper çəkib, bir yol da məni xilas etmişən.
 Yıxıb tez yayındırdın gülləsindən soldatın
 İndi ksendz olmusan təmizlənilib həyatın.
 Bu rahiblik xalatın qoruyur səni məndən,
 Əlvida, bundan sonra yollarını kəsmərəm!
 Səninlə heç-heçəyik, eynidi itki, kədər,
 Mizan-tərəzi qalır, son hökmü Allah verər!"
 Ksendz əl uzatsa da, Gervazi uzatmadı.
 Etiraf, son mərhəmət könlünü yumşaltmadı:
 "Yox! Əl verə bilmərəm, məni nahaq qınama,
 Polyakı nişan aldım, əlin bulaşmış qana.
 Əgər qan axıtsaydın, elin xilasını üçün
 Hər şeyi bağışlayıb, əl də verərdim bu gün".

Yasək yenə uzandı, yanar gözündə təlaş.
 Qardaşına baxırdı yerindən yavaş-yavaş.
 Ondan xahiş elədi tez çağırırsın pleban,
 Gervaziyə yalvardı: "Xahiş eləyirəm, pan,
 Bu gecə yanımda qal, döz axır işgəncəyə
 Ürəyimi boşaldım; bu gecə öləcəyəm..."
 Həkim söylədi: "Qardaş, ağır deyil ki, yaran,
 İnan, ehtiyac yoxdur hələlik plebana.
 Qoy həkim çağırırdım, dəyişdirsin sarğını".
 Ksendz sözünü kəsdi: "Mənzilimə az qalıb!
 Yeno altda aldığım ayrı yaram açılıb.
 Qanqrena başlanıb, mənim də başım çıxır,
 Daha damarlarımdan zəhərlənmiş qan axır.
 Daha həkim çağırma, iş daha onluq deyil.
 Hərənin öz zamanı... Mən üfəqdən aşıram!
 Gervazi, bağışla ki, çox uzun danışaram!"

Doğma yurddan doymadım!
 Tərk etdim doğma yurdu!
 Haralarda olmadım?! Dərd içimi uçurdu!

Ancaq nicat yolunu Tanrım mənə göstərdi,
 Qalan ömrümü bütün dua-sənaya verdim.
 Nə qədər gücüm vardı Allaha etdim xidmət...
 Bəlkə, nəzərə aldı...
 Göstərdi bir mərhəmət...

Stolnikin qızı da... Bəla varmış başında,
 O da Sibirdə öldü... Getdi cavan yaşında.
 Balaca Zosyasını tapşırırdı öz yurduna
 Yalvardı böyütsünlər, yaxşı baxsınlar ona...

Məğrurluqdan öldürdüm, bu qətlə görə ancaq
 İtaət eləmişəm ömrümün sonunacan,
 Uşaqlıq adım: Robak! Məğrur idim binədən
 İpə-sapa yatmayan, qurd kimi bərə güdən,
 Saysız günahları ilə bədbəxtliklər gətirən,
 Sonra bu günahları öz boynuna götüren.
 Sonra da bu ləkəni silmək üçün adından
 İgidliklər göstərən... qorxmayan öz qanından...

Vətənimə qorudum; ancaq döyüş şöhrəti,
 Qanlı gələn şərəf-şan məni çəkmədi qəti!
 Döyüşdən çox şirindi – ruhani qəhrəmanlıq,
 İtaətdə – igidlik...
 Allah evində – xanlıq...
 Xeyirxahlıq, ibadət, dözümlük, ya dua-səna...
 Qalan budur insana...

Ola bilər indi də tələsik addım atdım,
Rəhbərlərin üstünə xalqı nahaq oyatdım.
Ancaq Soplis mülkünü ilkin silahlandırmaq,
Qohumların əliylə gerbimizi qaldırmaq
Günah sayılmaz, mənəcə...

Qisas almaqdı fikrin? Oldun qisas silahı,
Bütün qurğularımı pozdu mənim Allahım
Sənin qılıncın ilə! İllərsə uçub getdi!
Mən ömrümü ən böyük bir niyyətə həsr etdim.
İllər boyu köksümdə yaşayan bir ümiddi
Əzizləyib, oxşayıb ömrü həsr etdim.
Sənsə öldürdün onu, ancaq keçirəm yenə,
Yenə bağışlayıram!..
Bəs sən!

Anbardar dilə gəldi, üz tutdu "rəqibinə"
"Allah, bizi bağışla!
Ağırdı sənin yaran,
Bir yandan da özünə bir şərik axtarırsan,
Mən nə sxizmatikəm, nə də ki lüteranlı
Köməkdən çəkinmirəm, olsa da lap bir anlıq,
Ömrün vida çağında əzab vermək günahdı,
Nə olar dinlə məni, çatıb etiraf vaxtı:
Elə ki yerə sərdi panı o qəfil güllən,
Diz çökərək yanında, açdım sinəsini mən
Qılıncımı qanına boyayaraq içdim and,
"Qisasın yerdə qalmaz!" Bu söz çıxdı ağzımdan.
Pan gücünü toplayıb, xaç çəkdi, baxdı bir an,
Son sözünü söylədi, o keçdi günahından.

Nə isə, bağışladı! Mənsə bağışlamadım!
Qan qaynadı, axtardım, dalınca addım-addım
Gəzsem də, bir kimsəyə öz sırımı demədim,
Ağır, həm də amansız qisasımı gözlədim!"

Əzab çəkən, yaralı dodağında duası,
Şam köksünə sıxılı, ümidlə qulaq asır.
Son sözləri eşitcək xoşbəxtlik tapdı, sanki,
Göz yaşı seçə döndü, birdən dəyişdi rəngi:
"Allah, aram vaxtıdı, qulunu qəbul et!"

Qapının zəngi, sanki, bu sözlə gəldi dilə,
İşarə elədi ki, qonaq gəlir, bil işi,
Astanada pleban... qucağında bəxşişi...
Artıq gecə keçirdi, işarır göyün tağı!
Çəhrayı, süd rəngində, sübhün zərif işığı
Büllur ox kimi keçir, bağcadan, pəncərədən,
Xəstənin yatağına yetir sehirli qədəm.
İkonanın fəcrinə qarışaraq bir anda
Ksendzin son sevinci uçub gedir cahandan...

ON BİRİNCİ KİTAB

1812-ci il

Poemanın əvvəlki on kitabındakı hadisələr 1811-ci ilin yayında, cəmi bir neçə gündə baş vermişdi: Tadeuş Soplisaya beşinci gün axşam gəlmişdi, ikinci və üçüncü kitabda – şənbə gününün, dördüncü və beşinci kitabda – bazar gününün, altıncı və yeddinci kitabda – bazar ertəsindən çərşənbə axşamına keçən gecənin, doqquzuncu və onuncu kitabda – çərşənbə axşamının hadisələri təsvir edilir; çərşənbə günü, sübhçağı Robakın – Yasek Soplisanın ölümü ilə onuncu kitab tamamlanır.

Sonuncu, yəni on birinci və on ikinci kitabların hadisələri 1812-ci ilin yazında baş verir.

Napoleon ordusu Rusiyaya girib, bu ordunun tərkibinə polyak dəstələri də daxildir, polyaklar öz vətənlərinin azad olunmasında Napoleona böyük ümidlər bəsləyirlər...

Əziz on ikinci il! Məhsulu başdan aşan,
Bolluğuyla ad alıb tarixlə doğmalaşan⁵⁵.
Xalqa dinclik vəd edən, ancaq dava gətirən,
Əsgərə qanlı səngər, mahnıya ilham verən,
Qocalar da sustadır haqqında danışanda.
Litva dolu şayiə, yalvarış, göz yaşları,
Allah da qəzəbindən yağdırırdı daşları⁵⁶.
Hər şeydən ümid üzüb, qətli gözləyən xalqın
O yaz ümidi doğru, üzü işardı haqqın.
Tutqun bir hissiyyatla o yazın qaynar qanı
Duyurdu ümidləri, itkiləri, ağrını.
Elə ki yaz açıldı, naxırçılar ilk dəfə
Əldən düşmüş heyvanı yaydılar hər tərəfə.

Gördülər ki, göy çəməni naxırı çəkmir əsla,
Böyrü üstə düşərək sanki əzabla, yasla
Qışın quru otunu çeynəyib duruxurlar,
Uzaq, göy otlaqlara qorxa-qorxa baxırlar.

Əkinçilər sürürlər yorğun-yorğun kotanı,
Arabir ah çəkirlər. Donub hamının qanı.
Nə bu əkin gözdədi, nə duyurlar baharı,
Tənbəl-tənbəl sürürlər qaraqabaq atları.
Qərbdən göz götürmədən baxırlar ürək-ürək,
Sanki üfük qırılıb möcüzə görünəcək!
Cilovunu buraxıb yorğun atın bir ara,
Baxırlar həyəcanla köçüb gələn quşlara.
Leylək öz yuvasına qonur, dincəlir canı,
Yazın ağ bayrağı tək açır qanadlarını.
Qaranquş alay-alay dolaşır əkin üstə,
Ürəyə işıq dolur bu haraydan, bu səsdən.
Yenə dimdiklərində bataqlığın palçığı
Qonmağa yer axtaran qazlar maraqla baxır
Astdan uça-uça...
Cütələnən ayaqları axır toxunur yerə,
Durna qatarlarından naxış düşür göylərə.
Səsələrindən sübhədək yatmır qarovulçular,
Hamının ürəyində qərribə bir tələş var.
Görən hansı qüvvədi tələsdirən baharı,
Hansı tufan tələsik qovalayıb quşları!..
Budur dəmir qanadlar kəsib keçir dumanı,
Lələksiz olsalar da, var onların sultanı.
Təpələrdə ağarıb, dərələrdən ötürlər
Bərq vuran əlbisəsi səslənən süvarilər.
Alay alay dalınca, bölük bölüyə bağlı,
Ağır, qorxunc bir axın dişinədək silahlı.
Süngülərin ucundan meşəyə işıq düşür,
Qarısqı sürüsütək piyadalar ötürür –
Keçir Şimala doğru! Sanki, bütün canlılar
Axır bir hökmə bağlı Vətənimə bu bahar!

Gece-gündüz çöldədir piyada da, atlı da
 Tonqallardan gecələr göylər tutulur oda,
 Yer titrəyir, göy əsir...
 Bütün dünya tələsir!
 Müharibə – qan-qada, müharibə – əsarət!
 Şəhərdə də, kənddə də ancaq belədi söhbət.
 Hətta meşə qoynunda ağaclarla dost olan,
 Ulu babaları da bu yerlərdə doğulan,
 Oyanması, yatması, küləklərin səsinə,
 Həm vəhşiyyə həy verən, həm gülün nəfəsinə,
 Ayrı heç nə ummayan qocaman meşəçi də
 Bu yurdunu bürüyən yanğına çasır birdən.
 Güllə səsi, top səsi, ünvan azan mermilər
 Qırıb yandırır, tökür... qaçır meşədəkilər.
 Zubr saçı pərişan, saqqalı sinəsindən,
 Birdən duruxub qalır güllələrin səsinə.
 Bir az da qozbelleşir, yellənən başı ağır,
 Qaymağacı altı qızarmış gözlə baxır
 Qızaran üföqlərə, yuxulu təpələrə...
 Birdən qranat səsi qorxu yayır hər yere,
 Sonra qorxunc partlayış! Meşəni yara-yara
 Zubr vahimə ilə baş alır uzaqlara.

Müharibə? Hardadır? Cavanlar tez silaha
 Əl atıb tələsirlər; qadınlarsa Allaha
 Üz tutub yalvarırlar; göz yaşı axıb gedir:
 “Allah, özün kömək ol! Napoleon bizimlədir!”

Bahar! Heç vaxt çıxmazsan yaddaşından ölkənin,
 Bol məhsul, müharibə... iki hökmün var sənin.
 Bahar! Unudulmazsan, o hüsnün gəlməz dilə.
 Çöllər dolub çiçəklə – əsgərin ümidiylə...
 Hər addımda gələcək sınaqların sorağı,
 Səndə ilkin həvəsim, gəncliyin ilk marağı!
 Zindənda doğulmuşam, darıxmışam həmişə,
 Ömrümdə birçə kərə belə bahar görmüşəm.

Polyak ordusu Soplisovada və onun yaxınlığında yerləşərkən
 onlara üç günlük istirahət verilir. Tadeuş və Qraf da ordudadırlar.

Ordu istirahət yerinə gecədən keçmiş gəlib çatır. Ertəsi günü üç
 qoşa sevgilinin: Tadeuşla Zosyanın, Asessorla Voyskinin qızının,
 Notariusla Telimenanın nişan mərasiminin keçirilməsi qərara alınıb.
 Bundan əlavə, ordu ilə yad ellərdən gələn general Dombrovski
 Voyskiyə köhnə polyak adətincə nahar etmək arzusunu bildirib.
 Əyalətlərdən aşpazlar çağırıdımış Voyski gecəyarıya kimi dəbdəbəli
 qonaqlığa hazırlıq işləri ilə məşğuldur. Hava işıqlanmağa başlayır.

Soplisovada çoxlu adam toplaşmış, Polşa ordusundan əlavə, bütün
 ətrafdan gələnlər də burdadır. Toplanan adamlar arasında ümumi
 barışıq ovqatı hökm sürür. Gün Podkomorinin belə bir xəbəri ilə
 başlanır ki, öz haqqını almış Yasek Soplişa vətən qarşısındakı böyük
 xidmətlərinə görə yüksək mükafata – ordenə layiq görülüb. Hər
 tərəfdə şənlik, yeyib-icməkdir.

Hərəsi öz yanına bir dolça bal qoyaraq
 Dükənin qabağında durmuş qocalara bax!
 Bağlara göz qoyurlar: lələlik, zəfəranlıq –
 Orda günəbaxantək parıldayıb bir anlıq
 Lələk taxılmış, zərli bir əsgər dəbilqəsi,
 Əsgərin yanındasa yaşıl donlu qız gəzir.
 Orta boylu, güllərüz, gözləri qoşa mərcan,
 Onları tək buraxıb, qızlar gəlir arxadan.
 Qalın onlar içində dəstə bağlayıb hərə,
 Sanki keşik çəkirlər qoşa sevgililərə.

Tütün çəkib, bal içən dostlar da qayğısız, şən,
 Söhbətə rəng vururlar yenə olub-keçəndən.

“Düzdür, Gervaziciyim”, – söyləyir Protazi,
 “Düzdür, Protaziciyim”, – cavab verir Gervazi.

Bir-birini təsdiqləyə-təsdiqləyə Protazi və Gervazi ailə izdivac-
 larının, müxtəlif nəsiləri təmsil edən oğlan və qızlar arasındakı
 nikahların əmin-amanlıq gətirməsindən, bəzən də yeni münaqişələrə
 səbəb olmasından danışirlar. Yadviqa karolğunun⁵⁷ və Yaqellonun⁵⁸

taleyi xatırlanır. Polyak və Litva, polyak və rus münasibətlərinin tarixi yada düşür. Zosya ilə Tadeuş arasındakı nikahın Soplisa və Qoreşkov nəslində ədavətin birdefəlik götürülməsinə kömək göstərəcəyindən bəhs edirlər. Bu vaxt bağda gəzişən zabıt geyimli Tadeuş Zosya ilə öz hisslərini bölüşürlər. Sağ əli döyüşdə yaralanmış Tadeuş deyir:

“Hələ barmağımızda nişan üzüyü yoxkən,
Zosya, düzünü söylə, məni sevirsenmi sən?
Ötən qış hazır idin mənə “hə” söyləməyə,
Mənsə qəbul etmədim, özün bilirsən niyə?
O vaxtki razılığım təsadüf, məcburiyyət,
Ya boynuna düşmüşdü, ya da ayrı bir niyyət...
Bunun xeyri yox idi... çox da ürək sevirdi,
Tanışlığın ömrü az... Görüş, ayrılıq birdi...
Bəlkə, bir görüşdəcə vurulmuşdun ürəkdən?
Belə sadələvh fikri qəbul eləmirəm mən.
Buna görə uzatdım həsrətimin ömrünü,
Sınaq ağır olsa da, gözləmişəm bu günü.
Borcumu verə-verə, bir borc da gözləyirdim.
Sən fikrinde qalmısan, daha mənim nə dərdim.
Bilmirəm ürəyinə yol tapmışam nə ilə?
Hardandı bu mərhəmət, demək mümkünse, söylə!..
Bəlkə, adətlər qoymur, səddi yıxa bilmirsən,
Bəlkə, böyükler deyib – sözdən çıxı bilmirsən?
Nikah məsuliyyətdir, bir də deyirəm sənə,
Tək ürəyə qulaq as, baxma bir özgeşinə.
Nə dayı hədələri, nə xala töken dillər,
Fikrini döndərməsin, anlat! – Sevmirsən əgər.
Boynuna düşübdürsə, mənə qızdırsa qanın,
Nə qədər ki gec deyil ləğv edək bu nişanı.
Bəlkə, illər ötuncə seve bilərsən məni,
Bəlkə, qazanacağam nə vaxtsa rəğbətini.
Tələsən yerimiz yox! – Yaram təzədi hələ,
Marşal Dombrovskinin xüsusi əmri ilə
Yaram sağalanadək olacağam yanında,
Təlimatçı qalmışam mən Litva alayında.
Zosya, ürək sözünü mənə deyəsən gerek!”

Qız başını qaldırdı boylandı ürkək-ürkek:
“Düzgün başa düşmüşüz, mənimçün böyük sözü
Tanrının öz hökmüdür, keçə bilmərəm, düzü.
Bizim ilk görüşümüz yaxşı yadımda deyil,
Məni pana verərək, qət etdilər, elə bil...”
İşıqlı təbəssümlə sonra da belə dedi:
“Ksendz ölən gecə də, büsbütün fikrimdədi.
Panın nə çəkdiyini gözlərimlə görmüşəm;
Yola hazırlaşsa da, yanırdı, könlündə qəm;
O bizi tərək edəndə yaş da vardı gözündə,
Düzü, o göz yaşları söz verib əvəzimdən.”

Ürəyimə töküldü, mən inandım o yaşa
Pan davada olanda Allaha yalvarmışam,
Hər an gözüüm önündə olub o gecəkitek,
Yenə gözləri yaşlı, yenə kədərli, kövrək...
Xanım Podkomoriylə bu qış Vilnoda oldum,
Soplisova deyərək, inan, saralıb-soldum.
Ürəyim partlayırdı evə qayıtmaq üçün,
Panı ilkin gördüyüm bu yerə çatmaq üçün.
O balaca otaq ki, sizi görmüşdüm birdən,
Bir də o vida yeri!.. Necə söyləyim ki mən
Ürək sırdaşım olub o şirin xatirələr.
Zəmilər qar altında kök atıb böyüyəntək
Bütün qış xatirənə qol-qanad verib ürək!
Pana nahaq demirəm – Vilnoda darıxmışam,
Kəndə can ata-ata, hər şeyə yad baxmışam.
Ürəyim sıxılırdı, mənə vermirdi aman,
Deyirdi: kəndə qayıt, artıq dönmüş olar pan...
Panın adı dilimin ucundadır həmişə,
Qızlar da söz atırdı, heyrət edib bu işə!..
Bu həsrətdən duymuşam – mənim fikrim qətidi,
Könlümdə sevda varsa, o, panın qismətidi!”
Tadeuş xoşbəxt idi – etiraf yeli əsdi,
Qızın qoluna girib, evə doğru tələsdi.
Bu balaca otaqda Zosyayla görüşmüşdü...
Uşaqlıq – şirin xəyal, əksi bura düşmüşdü!..

ON İKİNCİ KİTAB

SEVƏK BİR-BİRİMİZİ

Sonuncu, on ikinci kitabın başlığı olan “Sevək bir-birimizi” sözləri keçmişdə polyak məclislərinin yekun sağlığı idi.

Bu kitab bütövlükdə əvvəlki kitabda haqqında söhbət gedən naharın “köhnə polyak adətincə sonuncu” məclisin təsvirinə həsr olunur. Soplisova döyüşlərindən sonra gizli yaşayan qoca Gervazi də bu kitabda meydana çıxır.

Şlyaxta camaatı qapıdan səslənirdilər:

“Qoy Matvey ömür sürsün, görmədən qüssə, kəder!”

Kütlə soxulub zala, Matvey də onlarla bir,

Hakim Dobjinskiyə hörmətlə salam verir.

Oturdur baş tərəfdə, rəhbərlərlə yanaşı,

Ərk ilə gileylənir: “Heyif qarışb başın,

Nahara çatmamısam... Görünür burda yerin”.

Qonaq deyir: “Eybi yox, məni bu məclislərin

Yeyib-icməyi çəkmir, çoxdan etmişəm nahar,

Mənim bu şənliklərə ayrı bir marağım var.

Panın qonaqlığına açıq söyləyim bunu,

Gəlmişəm ki, dinc vaxtı görüm bizim ordunu.

Hörmətlə qarşıladın qoşunu, min ehtiram!..

Şlyaxta da üz vurdu... yeməklə yoxdu aram!”

Sözünü təsdiq üçün boşqabı itələdi.

Tutqun baxışlar ilə məclisi seyr elədi.

Dombrovski Matveyə qışqırır heyran-heyran:

“Məgər sən olmamışdın Kostyuşkayla bir zaman

Vuruşub şöhrətlənən, qorxmaz, igid döyüşçü,

Şükür, ötən illərin sənə çatmayıb gücü!..
Gör neçə illər keçib! Mən əvvəlki deyiləm,
Knyaz oğlu çağlaşıb gözündə yurd salıb qəm.
Sənə geri qalmazsan, yəqin ki cavanlardan,
“Rozqa”-nı da bu illər sala bilməyib haldan.
Moskalları döyərdin... Bəs hanı o qohumlar?
İstərdim ki, bir daha yoluma çıxsa onlar.
O “Nojiçka”, “Britva”... Litva cəngavərliyi,
O keçən günlər üçün yenə əsir ürəyim...”

Hakimin cavabında Dobrovskiye ərk var:

“Xəlvətə çəkildilər, meşəyə dağıldılar”.

Yəqin indi hərəsi düşüb bir legionu”.

Eskadronun roisi: “Düzdür!” – söyləyir ona.

Köhnə döyüşlər, silahdaşlar haqqında həsrətlə dolu acılı-şirinli xatirələr beləcə çözələnir. Bu vaxt yeni ailə quran cavanlar gəlir. Qraf Notariusun yanında bəzenib-düzənmiş gözəl Telimenanı görür.

Qraf onu görəntək rəngi döndü kağıza,

Yerindən sıçrayaraq üzünü tutdu qıza,

Qəbzəni bərk-bərk sıxıb dedi: “Məgər bu sənənsən?

Nə xoşbəxt yapışmısan öz gəsinin əlindən.

Ya gözlərim aldadır, ya çaşmışam, söylə bir,

Mənim gözüüm önündə belə cəsarət nədir!

Sən sözünü danansan, abırın-həyan da yoxmuş,

Mənə doğma görünən ürəyin nə soyuqmuş...

Sözünə xain çıxdın, yada döndün, de, nədən,

Yenə gülümseyirsən utanıb eləmədən...

Səni necə sevirdim, necə vurğundum sənə,

Özün vəfasız çıxdın, od vurdun xatirənə.

Sənə könül verərək, eşqə yanmağım əbə,

Sinəmdə gözdirdiyim gülün xəzana dəyməz!

Yazıq sənə nişanlın, cavab verəcək həmə,

Sənə qovuşar ancaq meyitimizin üstündən!”

Notarius tutulub. Kişilər “olmaz!” deyir,
 Pan Podkomori onları dilə tutmaq istəyir.
 Qrafı bir tərəfə çəkərək Telimena
 Mənalı təbəssümlə belə söyləyir ona:
 “Hələ imkanımız var, bərdən keçilməyib,
 Hələ kəbinimiz yox, hələ and içilməyib,
 Mənə bir cavab versən, fikri dəyişmək asan,
 Təki qərara gəlib mənə aldatmayasan.
 De ki, mənə sevirsən, hər şeyin üstədən keçim,
 Sənin arvadın olub, sədaqətə and içim,
 Hazıram bu yalançı əhdi-peymanı qıram...”
 Qraf həyəcanlıdır: “Mən səni anlamıram!
 Ax, qadın! Öz ruhundan necə ayrı düşməsən,
 Bir vaxt şairənəydin, indi adileşmişən.
 Mən belə evlənməyə “yalan” deyərdim ancaq,
 Ürəyinin yerinə əllərin bağlanacaq.
 Kiminə vəd verib, kiminə borclu olan,
 Etirafı səslənir bəzən lal sükutundan.
 Ancaq sevən ürəklər... sevinci başdan aşır,
 Onlar ulduzlar kimi işığıyla danışır.
 Bu əbədi sevgiyə yer günəşə can atır,
 Ay öz sədaqətiylə bir möcüzə yaradır.
 Nə qədər yaranmış var bağlıdır bir-birinə,
 Allahın hökmü ilə ayrı qalırlar yenə.
 “Bəsdi havayı sözlər, – qışqırır Telimena,
 Ulduz-filan deyiləm, mən adicə qadınam.
 Boş sözlərdən bezmişəm, yeldi boş yerə əsən,
 Hər şey dəyişə bilər, qərarını söyləyəm.
 Yoxsa, Allah eşidir, yandıraram ahımla,
 Mənə mane olanı didərdəm dırnağımla!”
 Qraf bu vəfasıza gözüni çevirmədən,
 Deyir: “Xoşbəxtliyini pozmaq istəmirəm mən”.
 Sonra qisas olaraq qıza dağ çəkmək üçün,
 Başqa qızın yanından ayrılmayıb bütün gün.
 Pan Voyski arada barışığa can atır,
 Küssənlərə üz tutub söhbətini uzadır.

Nalibok meşəsindən söhbəti bitən deyil,
 Əhvalat ömrü boyu davam edir, elə bil.
 Reytanla Denassovun arasındakı küsü...
 Bu dəfə də başlanır, axıra çatmır, düzü...
 Çünki şam başa yetir, hamı ikibir, üçbir
 Bağın sərinliyinə dağılıb söhbət edir.

Şərab dolçası gəzir kəndçilərin əlində,
 Canlı bir tarix dinir musiqinin dilində.
 Kimse Tadeuş deyib çağırır, çatmır ona,
 Nəse danışır yenə gəlinin qulağına:
 “Bir mühlüm söhbətim var, dayım da razılaşıb,
 Mülkün mənə yetişir, qayğım başımdan aşır.
 Bəs o mülkdə çalışan kəndçilərin taleyi?
 Onlara haqqın çatmır, anlayırsan hər şeyi...
 Özüm onlar haqqında verə bilmərəm qərar,
 Sənsə ögey anatek... Gör necə sərt üzün var...
 İndi onlar neyləsin, bizdən ümid üzsünlər?
 Bu mülkü tərk edərək başqa sahib gözsünlər?
 Ancaq, axı, əzizim, günləri xoş olsa da,
 Ömrün bir həqiqəti – ölüm də düşür yada...
 Mən əsgərəm, ölümə taleyim qoşa gəzir,
 Birdən mən köçüb getsəm... Sual qəlbimi əzir –
 Kiminsə taleyini sındırmaq mənə çətin,
 Təhkimçilik... Ürəyim götürmür bu adəti...
 İnsanlığa ləkədi... Axı adamıq biz də
 Bu ağrı niyə qalsın təmiz ürəyimizdə.
 Biz azadıq, onlar da azad olsunlar, nə qəm,
 Dövlət himayəsinə keçsinlər, sevinərəm.
 Sənə çatan mülkə də kəndçilər yiye dursun,
 Qoy əkib-becərsinlər, kim nə istəyir qursun.
 Torpaqdan doğulublar, ömürləri torpaqdı,
 Onların zəhmətiylə dünyanın kefi çağıdı.
 Ancaq yaddan çıxarma, torpaq əldən gedəntək
 Ayrı cür yaşamağa vermiş eləyək gerek.
 Mən özüm körpəlikdən yaşadım qənaətlə,

Sənsə varlı nəşildə qayğısız yaşamışam,
 Birdən dövlətsiz qalmaq sənə gəlməsin asan.
 Paytaxtda böyümüşən yağ içində böyrəktək.
 İndi hər şeyi atıb kəndə yığışmaq gerek,
 Bilirəm imtahandı... Sualım da çox çətin,
 Özün düşün nə edək? Necədir məsləhətin?..
 Zosyasa cavab verir, əhvalını pozmadan.
 "Mən qadınam – bu işə qarışmaram heç zaman,
 Belə cavan yaşında məndən nə məsləhətçi?
 İxtiyarım, taleyim sənə əlinə keçir!..
 Gələcək erim sənə – razıyam necə desən,
 Haraya üz çevirsən, haranı məskən etsən...
 Kasıblıq gəlir gəlsin, qoy heç olmasın asan,
 Sən mənim ürəyimə daha əziz olarsan...
 Sərvəti unutmuşam – Zosyanın sözü qəti!.. –
 Kasıblıq mənə xoşdu, istəmirəm dövləti.
 Yada sal Soplislərin yetim balalarını,
 Bir ömrün əziyyəti, ürəyin nəbzi, qanı,
 O zülmə böyüyən uşaqlar gül açardı,
 Öz ata evlərindən sərvətlitək uçardı.
 Ərə də gedərdilər, toy da ələyərdilər,
 Varlılardan yüz dəfə çox deyib-gülərdilər.
 O paytaxt illərini silmişəm yaddaşından,
 Kəndin sakitliyinə heyranam hər bir zaman.
 İnan o göyərçinlər, o xoruzlar, toyuqlar
 Mənə yüz yol əzizdi... Tutqun Piterdə nə var?
 Ürəyim darıxardı bir vaxt əyləncə üçün...
 Ancaq uşaqlıq keçib, şəhər əzabı bu gün.
 O səssiz tənhalıqdan tez-tez girir yuxuma
 Kənd daha çox uyğundur əxlaqıma, ruhuma...
 Şəhərdə yaşadığca şəhərdən usanmışam,
 Bizim Soplisovanı Vilnoda da anmışam.
 Mən işdən çəkinmirəm, cavanam, canım sağdır,
 Xanımlıq, erköynlük – bu hiss məndən uzaqdır.
 Həyet-baca, bağ-bağat... doymaram işləməkdən!..
 Əzizdir belə həyat... tərəddüd etmə sən!.."

Gervazi onlara yaxınlaşır. Bütün adamların Adəmdən törədiyini, ancaq hər bir millətin öz ulu babası olduğunu bəlağətli bir tərzdə nağıl edir. Sözündə şübhələr də var: birdən kəndçiləri azad edərsən, əvəzində moskvalılar (moskallar) boyunlarına üçqat artıq vergi qoyarlar. Məsləhət görür ki, qorxmasınlar, öz sərvətini də onlara verəcək. Təhkimçi kəndlilər tam sərbəst olmaqdan, şlyaxtaçılara dönsələr daha yaxşıdır. Bu vaxt Protazi yaxınlaşıb, dəbdəbəli bir şeir oxuyur. Tadeuşun kəndçilərə azadlıq vermək istəməsi artıq onlara da çatıb və dəstə ilə gəlib Tadeuşun, Zosyanın ayağına düşürlər, onlara alqış deyirlər. Toy başlanır. Mühəribə başlandı yoxa çıxmış Yankel musiqidən yadırgasa da, yenə hamını heyran qoyur. Lakin artıq bu çalğıya, həm də mühəribə və hücum, narahatlıq və qəm, uşaq çığırması və qadın hıçqırığı qarışmış (bu, əvvəlki zərif, həzin musiqi deyil... On ikinci kitab gür, tənənəli toy səhnəsi ilə başa çatır...).

EPİLOQ

Paris küçələrində, yalanlar arasında
Sonralar bu günləri dərdlə salırdım yada.
O çək-çevir, təəssüf, söz-söhbət, peşmançılıq.
İtirilmiş ümidlər uzaqda idi artıq...

Yanmışıq, yanacağıq ömür boyu min kərə,
Yurdun ağır günündə üz tutduq qürbətlərə!
Hara addım atdıqsa – qorxu bizimlə getdi.
Hamını düşmən bildik – yad ölkələr öyrətdi.
Zəncirlərlə sarınmış, polad məngənələrdə
Ruhumuz da bədəndə dözə bilməyir hərdən.

Dünya pambıq tıxadı qulağına bu ahdan,
Polşadan iniltilər yetişirdi hər zaman.
Matəm ağlarıtək boğuq, üzgün səslərdə
Düşmənlərin qazdığı qəbri duyurdum hərdən,
Dalımızca əbədi qara ölüm sürünür,
Gözlərdəsə nə ümid, nə də işıq görünür.
Fikrimiz çaşdı tamam, qürbət zülm etdi bizə,
Sonra dəli həsrətlə cumduq bir-birimizə.

Xırda bir quşa dönüb hər an uçmaq istərdim.
Tufan, qasırğa ötüb, yurdu qurmaq istərdim.
Sərinlik saçıan hava, çıxam qürbət pasından,
Uşaqlıq – nurlu evdəki çəpərlər arxasında.
Ancaq mühacirətin bir şeydi təsəllisi,
Buxarı ətrafına tez-tez yığırdı bizi,
Bu zaman girdabından, bu dünya harayından
Qopub, dostlarımızla təklənərdik beş-üç an.
O bakirə cavanlıq, o əziz Vətən harda?
Ötüb-keçən çağlara dönürdük xəyallarda!..

Min yerə xəyalımız uçub gedirdi, əlbət,
Ancaq o vaxtlar belə eləmirdik cəsarət
Heç olmazsa fikirdə azad görək Polşanı,
Öz adıyla çağırmaq çaylanıb axan qanı.
Qəm-qüssədə məhv olan yurdumuzu düşünək,
Ötüb-keçən şöhrətin ayağına döşənək.
Xalqın çəkdiyi zülmün ağırlığı altında
Mərdlik, qəhrəmanlıq da düşürdü öz atından.

Orda qan qardaşların daim matəm içində,
Sanki, karvandan qopub, ayrı düşüb köçündən.
Ah-nalədən hava da ağırlaşır, elə bil,
Ancaq əlin heç kimə, heç yana yetən deyil.
Şimşək quşları belə vətənə uça bilmir.
Fikir də öz evində bir daşı quca bilmir.

Aman, anamız Polşa! Qüssədən günün qara,
Dirigözlü qoydular səni soyuq məzara!
Kimdi o söz pərgarı, elə bir söz tapa ki,
İşığında bu zülmət dağıla duman tək.
Bizim ürəyimizi çıxara daş altından,
Aça gözlərimizi, dünyanı görək bir an –
Azad göz yaşlarımız, axır axıb tökülə
Neçə əsr keçəcək, biz yetincə o günə!

İntiqam pələnginin amansız nərəsindən,
Döyüş şeypurlarının qan qaynadan səsinə
Nə vaxt düşmən vurulub torpaqlara düşəcək,
Millət həsrət çəkdiyi bir günə görüşəcək.
Arzulanan, gözlənen azadlıq – əziz qonaq,
Bir gündə milyonların yolunu tanıyacaq.
Nə vaxt doğma qartallar, şöhrət ildirimitək
Çaxıb Beloslovanın sərhədinə yetəcək.
Düşmənlərin qanından içib-içib doyacaq,
Sonra yığıb qanadın, qayaya baş qoyacaq.

Palıd buludlarından taxıb boynuna çələng
İgidlər tərək-silah, mahnı ilə gələcək.
Ataların taleyi... ax, azadlıq savaşı! –
Məzarlara axacaq qəmli, təmiz göz yaşı...

Məgər bütün dünyada təkə qəmdi hökmrən?
Sevinc ilə üzbəüz gəlməmişik heç zaman?
Yox, elə bir yer var ki, səninkidir hər şeyi,
Yalnız orda polyakın üzə gülür taleyi,
O uşaq dünyamızın daşı da qəlb göynədir,
O ilk məhəbbət kimi həmişə bizimlədir.
Pəşmançılıq buludu ötməyib səhərinə,
Hələ içi alışmır paxıllıq zəhərindən.
Hadisələr axını onu dəyişdirməyib,
Riyalar, ayrılıqlar qapısından girməyib...
Kaş atıb ürəyimdən illərin bu yükünü
Uçaydım o yerə ki, xoşbəxt idi hər günüm.
Oyunlar, əyləncələr, arzular güldən təmiz,
Qəzəbdən, göz yaşından yanmamışdı qəlbimiz.

Ah, uşaqlıq dünyası – səhərdən axşamacan
Biz – günlə qoşa çıxan, biz – güllə qoşa açan...
Əziz, mehriban dünya, əziz, mehriban illər,
Ruhumu nə dincəldər sənə xatirən qədər?!
O kasıb, o balaca, o xoşbəxt aləminiz
Yalnız bizimki idi, göydə Tanrı, yerdə biz...
Bizdik ali hökmdar torpağına, daşına,
İlkin yaz çiçəyinə, qəfil yaz yağışına.
O cökə ağacının yaşıl fəvvarəsindən,
O tələsən çayların əbədi nəğməsindən,
Yaşıl yarpaq içində o gizli yuvalardan
Mən xatirəm boylanır, mənə doğmadır hər yan.
Çaya enən uçurum o yamac, o cığırılar...

Səsimi eşidəntək uşaq kimi çığırar,
Hətta kasıblığıyla ruhu tükənməz, varlı,

O yerin adamları hamıdan etibarlı.
Uzaqda yaşasaq da onlara bel bağladığ,
Uşaqlıq dostlarını həmişə soradıq.
Qürbət imtahanına qarışanda başımız
Onlar idi Polşada sadıq məsləkdaşımız.
Başqa kimimiz vardı: qoca ana, tək bacı...
Bir də dostlar – qapısı həmişə bizə açıq,
O bahar çəməninə indi ayrı iz düşüb,
Çoxları daha yoxdu, dünyasını dəyişib,
Sanki, ayrı cür gəlir orda ömrün də sonu,
Ocaqlar qarşılayır ölənlərin ruhunu,
Hamının xatirəsi hamının yaddaşında,
Nökər öz ağasını ayırmır qardaşından.
Qılınclar kişilərə əzizdi oğul qədər,
Burdasa unudulub, yada salmayaq hədər...

Qürbətdə qəhrəman da asanca unudulur –
Orda köpək də ölsə, qonşulara dərd olur...
Yenə dostlar, tanışlar... Qürbəti unutduran,
Ən ağır anlarında söz deyən, arxa duran...
Nağıldakı durnalar qalada yalnız qalan,
Uçmaq arzusu ilə haray səsi ucalan
Oğlanı eşidərək qanadından hərəsi
Bir lələk salıb gedir, kəsilir haray səsi,
Oğlan da lələkləri yığıb bağlayır qanad,
Dostlarını da... başına söz-söz yağışlar hər vaxt.
Ax, elə bir gün gələ, sevincim başdan aşı,
Bu kitab köndlər gəzə, əldən-ələ dolaşı.
O qədər yayıla ki, kətan toxuyan qızlar,
Sadə nəğmələrini pəsdən oxuyan qızlar
Skripkaya uyub ördəkləri itirən
O decəl qızçıqazı yada salanda hərdən,
Ya da şəfəqə bənzər yetim qızdan söz açan
Nağılı xatırlayıb qəmlənəndə doyunca
Sadə xalq nəğməsitək oxusunlar mənə də,
Ruhum söz-söz qayıtsın Vətənimə yenidən...

İlk gənclik illərinin uzaq bir xatirəsi,
 Cökə kölgəliyindən uçan uşaq səsi...
 Yustinanın, Veslavin⁵⁹ adları dilimizdə
 Maraqla oxuyardıq... Azca aralı bizdən,
 Həmişə də eyni cür... bir qoca oturardı...
 Nə söhbətə qarışar, nə də sorğu sorardı...
 Bir şeyi anlamasaq, söyləyən, bizi duyan...
 Yaxşını tərifləyən, qüsuru bağışlayan...
 O meşələr qoynundan dünyaya boylanırdıq,
 Onda biz şairləri şöhrətə qısqanırdıq!
 Şairin xoşbəxtliyi – sözünü el oxuya!
 Çələngini bir gözəl sübhün şəhli çağında
 Vətəninin otundan, çiçəyindən toxuya!..

QEYDLƏR

KRİM SONETLƏRİ

Krım sonetləri 1825-ci ilin avqust-oktyabr aylarında Adam Mitskeviçin Krıma iki aylıq səyahəti nəticəsində yaranmışdır. Sonetlər üzərində həmin il Odessada başlanan yaradıcılıq işi sonrakı ildə Moskvada başa çatmışdı. Tədqiqatçıların fikrincə şair bu işə son dərəcə böyük tələbkarlıqla yanaşmışdır.

“Sonetlərin əlyazmalarını gözdən keçirərkən, biz bəzən eyni bir şeirin iki, üç və daha çox redaktəsinə rast gəlirik” (Y. Kallenbax. “Adam Mitskeviç”, I cild).

Sonetlər Krım səyahətində şairi müşayiət etmiş yoldaşlarına – Rusiyanın cənubundakı hərbi düşərgələrin rəisi İ.O. Vittə, Vittin məşuqəsi Karolina Sobanskiyo, Karolinanın yaşlanmış ərinə və sonralar məşhur polyak yazıçısı olmuş qardaşı Henrix Jevusskiyə ithaf edilmişdir.

¹ *Zəvvar* – Zovvar deyəndə, yəqin ki, A. Mitskeviç özünü nəzərdə tuturdu.

² “*Krım sonetləri*”ndə müəllif bir sıra türk sözləri işlətməmişdir ki, biz onları mətnə ayırmışıq.

³ *Qahirə quyusu*... – Burada öz dərinliyi ilə (88 metr) şöhrət qazanmış məşhur Qahirə quyusu xatırlanır. XII əsrdə Sultan Sələddinin əmri ilə qazılmışdı və XX yüzilin əvvəllərində mövcud idi.

⁴ *Aydağ* – Krımın cənubunda, doğrudan da ayıya bənzəyən qayalı yarımada.

“Krım sonetləri”nə A. Mitskeviç özü şərh yazmışdır. Aşağıda onun qeydlərini cüzi ixtisarla veririk:

AKKERMAN ÇÖLLƏRİ

Mərcan rəngli kollarlar... – Ukraynada və sahil boyu yerlərdə hündür kollar var ki, yayda onlar çiçəklə örtülür və uzaqdan səhranın fonunda çox xoşagələn bir şəkildə seçilir.

Akkerman mayakı... – Qara dəniz sahilində mayak.

GÖZLƏV ÇÖLLƏRİNDƏN DAĞLARIN GÖRÜNÜŞÜ

Gözləv – indi Yevpatoriya.

Div – qədim fars mifologiyasına görə bir vaxtlar yer üzərində hökmdarlıq etmiş, sonralar mələklər tərəfindən qovulmuş və indi Qaf dağının arxasında, dünyanın qurtaracağında yaşayan şər qüvvələr.

Çarqrad alovunu göylərdə şölənənən... – Günəşin qürubundan sonra hələ bir müddət Çadırdagın zirvəsindən çəkilib getməyən şəfəqlər zirvəni alova bürünmüş kimi göstərir.

Çadırdag – Cənub sahillərində Kırım dağ silsiləsinin ən uca zirvəsidir, hansı tərəfdən gəlirsənsə gəl, iki yüz kilometr aralıdan bir azca göyə çalan donmuş buludlar şəklində göz önündə açılır.

BAXÇASARAY

Baxçasaray – Hər tərəfdən dağlarla əhatə olunmuş vadidə bir vaxtlar Kırım xanlarının paytaxtı olmuş Baxçasaray şəhəri yerləşir.

Baltasar taleyinə yazır ölüm hökmünü... – Müəllif Bibliyadan gətirdiyi misalla bu misrəni belə izah edir: “Tövrat” rəvayətlərinə görə sonuncu Babilistandan çarı Baltasarın bir ziyafət məclisində sehrli bir öl meydanı çıxır və divarda çarın ölümünü qabaqcadan xəbər verən işarələr çəkir. (S.R.)

BAXÇASARAYDA GECƏ

Müəzzin susur birdən, donur havada alı; Axşam səssizliyində əriyir azan səsi... – Məscid, yaxud camenin çöl tərəfində, küncündən minarə adlanan nazik, oxabənzər qüllə ucalır, bu qüllənin ortasında belinə kəmərlər kimi dolanan bir eyvanı var ki, ordan müəzzinlər, yaxud çarçılar camaatı ibadətə çağırır. Gündə beş dəfə, dəqiq müəyyən olunmuş vaxtda bütün minarələrdən müəzzinlərin səsi ucalır və onların təmiz, cingiltili səsi xoş bir avazla, təkrarlı ekipajların yoxluğu sayəsində qeyri-adi bir sakitliyin hökm sürdüyü müsəlman şəhərlərinə yayılır. (Senkovski. Collectanea, c.I, səh.66).

POTOTSKAYANIN MƏZARI

Xan sarayından bir az aralı Şərq zövqündə tikilmiş, yumru günbəzli bir qəbir ucalır. Krimdə belə bir xalq rəvayəti var ki, bu abidəni Kərim–Gəray xan ehtirasla sevdiyi bir hərəminin şərəfinə tikdirib. Deyirlər ki, hərəm Pototski nəslindən olan polyak qızı imiş.

Gözəl “Tavridaya səyahət” kitabının müəllifi Muravyov–Apostol belə hesab edir ki, bu rəvayətin heç bir əsası yoxdur və bu məzarda uyuyan hansısa bir gürcü qızıdır. Bilmirik bu mülahizəsini söyləyərkən o, nəyə əsaslanır, hər halda, müəllifin belə bir fikri bizi inandırır ki, gəy XVIII yüzilliyin ortalarında tatarların Pototski nəslindən qız apara bilməsi ağlabatan deyil. Kazakların Ukraynadakı sonuncu çaxnaşmaları hamıya məlumdur, o vaxt xeyli adam aparılıb qonşu tatarlara satılmışdı. Polşada Pototski fəmiliasını daşıyan varlı ailələri

çoxdur və hərəm tatar və kazakların əlinin nisbətən çətin yetə biləcəyi Uman hakimlərinin məşhur nəslindən olmaya da bilirdi. Baxçasaraydakı məzar haqqındakı xalq rəvayəti əsasında rus şairi Aleksandr Puşkin özünəməxsus bir istedadla “Baxçasaray fəvvarəsi” adlı poemasını yazmışdır.

HƏRƏMXANA QƏBİRİSTANI

Zəngin bağda, çamətli qovaq və tut ağaclarının arasında xanların və sultanların onların arvadları və qohum–əqrəbalarının ağ marmar məqbərələri yerləşir; yaxınlıqdakı iki binada isə porakonda bir şəkildə qəbirlər səpələnib; bir vaxtlar onlar zəngin şəkildə bəzədilmişdi. İndi quru taxtaları və cür-cındırı görünür.

Üstündə buncuğutək kölgələr ordusunun; Parıldayır daş çalma – kədərin buz heykəli... – Müsəlmanlar kişi və qadın qəbirlərinin üstünə biri-birindən fərqlənən daş çalmalar qoyurlar.

Gör kimlərin adını yazıb gavurun əll... – Gavur, daha dəqiqi kafir, yəni “dinsiz”. Müsəlmanlar xristianları bu cür adlandırırlar.

BAYDAR VADİSİ

Gözəl bir vadidir, Kırımın cənub sahillərinə adətən ordan keçib gedirlər.

ALUŞTADA GÜNDÜZ VAXTI

Aluşta – Kırımın ən heyvətli yerlərindən biri; ora şimal küləkləri heç vaxt çatmır və səyyahlar bəzən hətta noyabrda da yaşıl olan nəheng qoz ağaclarının kölgəsində sərinclik gözməli olurlar.

Sübh namazı qılmağa dağ da tələsir yaman... – *Namaz* – müsəlmanların duasıdır, diz üstə və səcdəyə gələrək icra edirlər.

Xan təsbehi dağlır, yağır inci yağışı... – Müsəlmanlar ibadət vaxtı təsbehdən istifadə edirlər; varlı adamların təsbehi qiymətli daş–qaşdan düzəldilir.

Nar və tut ağacları öz gözəl meyvələri ilə göz oxşayır, Kırımın cənub sahillərində bu ağaclar boldur.

ÇADIRDAĞ

Ulu xan... (padşah) – Türk sultanının titulu.

Kəsib cənnət qapısını Cəbrayiltək sən də hər gün... – Hamıya belli olan Cəbrayıl adından danışırıq, lakin Şərq mifologiyasına görə göyün qoruyucusu Rəməqdər...

Nə Salgir gözəlləri... – *Salgir* – Krimda çaydır, başlanğıcını Çadırdəğin otəklərindən götürür.

CUHUDQALADA UÇURUM ÜSTÜNDƏN YOL

Cuhudqala (müəllifdə **Cufutkala** – S.R.) – yüksək qayaların üstündə şəhərcik; qayanın ucunda dayanan evlər qaranquş yuvaları kimidir; dağa qalxan cığır çox çətindir və uçurumun üstündən asılıb. Şəhərin özündə evlərin divarları qayaların qırağı ilə birdir, pəncərədən baxarkən nəzərlərin dİbsiz dərinliklərdə qərş olub İtir.

Uçurumu gözüylə ölçüb baxan mətin at... – Krim atları çətin və qorxulu keçidlərdə elə bil xüsusi bir ehtiyat və inamla hərəkət edirlər. Qədəmini yere basmazdan əvvəl at ayağını havada saxlayır, daşları seçir və yoxlayır ki, onun üstünə ayağını arxayın qoymaq olar, yoxsa yox.

KİKİNEİZ DAĞI

İldırımla vurulmuş nəhəng quşək yatır dağ; Üfüqlər də boyanıb onun əlvan rəngindən... – “Min bir gecə”dən yaxşı tanıdığımız, fars mİfoloqİyasında şöhrət qazanmış və Şərq şairləri tərəfindən dənə-dənə təsvir olunmuş Sİmurq quşu. Firdovsi “Şahname”də deyir: “O, İridir – dağ qəder, möhkəmdir – qala kimi: Caynağında fili də apara bilir...”

Ağappaq silsilədir – üzür nəhəng buludlar... – Buludlara yəten dağ zirvələrindən dənizlərin üstündə üzən dumana bax! Adama elə gəlir ki, bu buludlar nəhəng ağ adalar kimi suya enib. Bu maraqlı mənşərəni mən Çadır-dağda seyr eləmişəm.

BALAKLAVADA QALA XARABALIQLARI

“Eyni adlı körfezin üstündə Mİletdən gəlmiş yunanların nə vaxtsa tikdİrdİkləri qəsrin xarabalıqları durur. Sonralar genuyalılar həmin yerdə Sembalo qalasını ucaldırlar” (Adam Mitskeviç).

EY GƏNCLİYİM, QANAD VER

⁵ “*Fİlaretlər şərqisi*”. Fİlaretlər 1820-1823-cü illərdə kütləvi genclik təşkilatı İdi. Adam Mitskeviç həmin təşkilatın fəaliyyətində iştirak edirdi.

⁶ “*Gəncliyin vəşfi*”. 1820-ci ilin dekabrında yazılmışdır. Şeir tezliklə el yazısı halında yayılmış və böyük şöhrət qazanmışdı.

⁷ “*Lüdvİq Matskeviçin albomuna*”. Bu şeir haqqında A.Mitskeviçin belə bir qeydi var: “1824-cü il oktyabr ayının 22-də, sürgün haqqında əmri alandan bir saat sonra Lüdvİqə, gələcək Xodzkoya bu şeri yazdım”. Xodzko sonralar tanınmış polyak yazıçısı olmuşdur.

⁸ “*Dəniz səyyahı*”. Z. – İohanna Zalesskaya, Ukraynada mülkü olan polyak mülkədarının arvadı. Şair Peterburqdan gələrkən yolüstü onlarda qonaq olmuşdu. “Konrad Vallenrod” poeması da bu ər-arvada həsr edilib.

⁹ “*Yolçunun nəğməsi*”. Menestrel – Orta əsr Fransa və Qərbi Avropa ölkələrində gəzərgi şair və çalğıçılar.

SEVGİ ŞEİRLƏRİNDƏN

¹⁰ “*K.M. (Mariyaya)*”. Şeir Mariya Vereşaka (Puttakamə) həsr olunub.

¹¹ “*K...*”. Bu şeir də Mariya Vereşaka həsr olunub.

ŞƏRQ ÇİÇƏKLƏRİ

¹² “*Faris*”. Faris – süvari deməkdir, bədevi ərəblər arasında cəngavər mənasında işlədİlirdi.

¹³ Əmir Tacül Fəxr – Vatslav Rjevusski (1771-1831) polyak səyyahı və şairi. 1817-1820-ci illərdə Şərqi dolaşmış, romantik macəraları ilə şöhrət qazanmışdı. Rus şairi İ.İ.Kozlovla (1779-1840) Peterburqda, sürgünün qurtarmasından az əvvəl tanış olmuşdu. İ.İ.Kozlov Mitskeviçin rus dilinə ilk tərcüməçilərindəndir. Əsər Mitskeviçin Şərq poeziyasına ciddi marağını əks etdirir.

BALLADALAR VƏ ROMANSLAR

¹⁴ “*Romantika*”. Bu şeir öz əsas ideyası ilə polyak romantizminin inkişafında böyük rol oynamışdır.

¹⁵ “*Svitezli qız*”. Belə bir rəvayət var ki, Svitez gölünün sahillərində (bu göl şairin doğulduğu Novoqrudka yaxınlığındadır) pərilər dolaşır; xalq arasında onlara svitezli qızlar deyirlər.

¹⁶ “*Zanbaqlar*”. Boloslav Smeliy – Polşa knyazı; 1076-1079-cu illərdə kral olub.

¹⁷ “*Dənizçi*”. Şair bu şeirdə Appolloniya Paqovskayanı və onun qızını tərənnüm edir. Onlar fİlaretlərə kömək göstərirdilər.

¹⁸ “*Qaçqıncılıq*”. Adam Mitskeviç bu ballada haqqında yazmışdır: “Bu əhvalat bütün xristian ölkələri xalqlarına məlumdur. ...Mən öz balladımı Litvada cşıtdiyim, polyak dilində oxunan bir mahnıya əsasən yazmışam”.

¹⁹ “*Budris və oğulları*”. Budris – polyakca “litvalı” deməkdir.

"Pan Tadeuş" – təqribən on min misradan və on iki kitabdan ibarət poemadır.

"Pan Tadeuş"un şairi 1831-ci ildən, yəni onun Poznanda olduğu vaxtdan düşündürməsi, hətta poemanın əvvəlinin də o zaman yazılması barədə müləhizələr olsa da, tədqiqatçıların çoxunda bu fikir şübhə doğurur. Poema üzərində ciddi şəkildə işləməyə Mitskeviç 1832-ci ilin noyabrında Parisdə başlamışdı. Dostu Eduard Odins 1832-ci ilin dekabrın 8-də yazdığı məktubda şair bildirir ki, artıq "German və Doroteya" tipli şlyaxta poemasından min misra yazmışdır. 1833-cü il yanvarın 12-də Qarçinskiyə məktubunda şair yazır ki, "yavaş-yavaş bir kənd poeması" yaranır və "poemanın iki böyük nəğməsi, demək olar ki, hazırdır". Lakin tezliklə Mitskeviç bu işdən ayrılmalı olur, nəşirinin təkidilə Bayronun "Kafir" poemasının tərcüməsini (birinci tərcümə itdiyinə görə eyni işi ikinci dəfə görürdü) bitirməliydi; tərcümə onun üç ay vaxtını alır. "Pan Tadeuş" üzərində işə o ancaq 1833-cü il aprelin ortalarında qayıda bilir. İyulun əvvəllərində Mitskeviç yenidən işdən ayrılmalı və İsveçrəyə, ağır xəstə yatan dostu Qarçinskiyin yanına getməli olur; poemanı davam etdirməyə bir də 1933-cü il sentyabrın 2-dən, Qarçinskiyin vəfatından sonra imkan yaranır. "Pan Tadeuş" 1834-cü ilin fevral ayının ortalarında tamamlanır.

"Pan Tadeuş"u yazmağa başlayanda Mitskeviçdə poemanın planı yox idi və onun həcmi də təəvvür etməirdi. Özü dediyi kimi, işə başlayanda altı kitabdan ibarət "kənd poeması" yazmaq istəyirdi (Nemtseviç məktubundan, 1833). Lakin işin gedişində poema böyüdü. Sonralar o, poemanın on kitabdan ibarət olacağını güman edirdi. On birinci kitabın əlyazması üzərində "Sonuncu" qeydi yazılıb.

Məlum olur ki, on ikinci kitabı yazmaq qərarına şair axırıncı məqamda gəlib. "Kənd poeması" yazmaq istəyən Mitskeviç köhnə Polşa həyatından monumental epopeya yaratdı.

Əsər yazılarkən Mitskeviçin Parisdəki mənzilinə polyak dostları (bostekar Şopen də onların arasında) yığışdılar. Onlar vətənlərini xatırlayı, doğma nəğmələr oxuyur və öz musiqilərinə qulaq asırdılar. Belə gecələrdə Mitskeviç "Pan Tadeuş"dan parçalar oxuyar, xahiş edərdi ki, tənqiddə amansız olsunlar və bu tənqidlərə əsasən dəyişikliklər aparardı.

"Pan Tadeuş" ilk dəfə 1834-cü il iyul ayının sonunda Parisdə nəşr edildi. Müəllifin sağlığında poema bütövlükdə bir daha nəşr olunmadı.

¹ Mitskeviç Polşada ən nüfuzlu Üç Müqəddəs Ana ikonasını nəzərdə tuturdu: Polşanın mühafizəkarı sayılan Çenstoxovski, Litvanın mühafizəkarı sayılan Ostrobramski (Vilnoda) və nəhayət, Novoqrudka şəhərciyindəki qəsr kilsəsində yerləşən ikonanı...

² "Körpəlikdə sən mənə qayıtmısan həyata..." – Uşaqkən Mitskeviç pəncərədən yıxılmış və bir müddət ölü kimi qalmışdı.

³ *Kostyuşko Tadeuş* (1746-1817) – Polşa milli qəhrəmanı, görkəmli sor-kərdə və dövlət xadimi, 1794-cü il üsyanının rəhbəri. 1894-cü il martın 24-də Krakovun bazar meydanında xalq qarşısında Vətənin azadlığı yolunda son nəfəsədək mübarizə aparacağına and içmişdi.

Çamarka (başqa çözlə macarı) – uzun kişi köynəyi, adətən rəngi qara olur.

⁴ *Reytan Tadeuş* – Polşa vətənsəvəri, öz xalqının ağır günlərindən sarsılıb, dəli olmaq dərəcəsinə gəlmiş, psixi sarsıntı halında özünü öldürmüşdü (1780).

⁵ "Fedon" – yunan filosofu Platonun ruhun ölməzliyi haqqında əsəri; "Katonun həyatı" – yunan tarixçisi Plutarxın Roma vətənpərvəri (e.ə. 95-94) haqqında əsəri.

⁶ *Yasinski Yakub, Korsak Tadeuş* – Kostyuşni hərəkatının iştirakçıları. 1794-cü ildə həlak olublar.

⁷ *Dombrovskinin mazurkası* – "Polşa hələ məhv olmayıb" adlı mahnı Polşanın milli himnə çevrilmişdi. 1797-ci ildə İtaliyanın polyak legionlarında yaranmış və milli azadlıq hərəkatının görkəmli iştirakçısına – general Henrix Dombrovskinin şərəfinə (1755-1818) adlandırılmışdı. Müəllifi Yuzef Vıbitski-dir (1747-1822).

⁸ Darvaza tirləri, köhnə adətlə, rum rəqəmlərindən V və ya X şəklində qoyulurdu.

⁹ Evin pəncərəsindən bağçaya düşmək üçün taxta uzadılırdı.

¹⁰ Bəzi müflisləşən malikanələrdə atları icarəçi, kireçi adamlara verib saxlatdırmaq adəti yaranmışdı.

¹¹ *Puderman, pudermantelv* – sadə parçadan yağmurluq, tozdan, palçıqdan qorunmaq üçün başa atır, ya da köhnə qaydayla parik pudralanarkən çiyinə aşırırdılar.

¹² *Podkomori* – köhnə Polşada yüksək çinli saray adamı. Söhbət gedən vaxtda artıq fəxri ad idi.

¹³ *Vozni (faytonçu, arabacı)* – xırda şlyaxtadan məhkəmə tapşırıqlarını yerinə yetirməyə seçilərdi, çağırış vərəqələri paylar, hökmləri elan edərdi və s.

¹⁴ *Litva xolodesi* – yumurta, xiyar və qaymaqla hazırlanan berkimiş soyuq Litva supu.

¹⁵ "Sadə rus camaatı arasında Bonopart və Suvorovun sehrbazlığı haqqında çoxlu hekayə dolaşır". – A.M.

¹⁶ Neapol yaxınlığında tunel.

¹⁷ *Svitez* – Novoqrudka yaxınlığında meşə gölü. *Ponar* – Vilnadan cənuba və qərbə tərəf meşəli dağ düzümü.

¹⁸ *Vitenes, Mindovq, Gedim* – Litva knyazları (XIII-XIV əsrlər).

¹⁹ *Lizdeyka* – bütperəst Litvanın sonuncu vayzoleti (XIV əsr).

²⁰ Vileykanın Viliya çayına töküldüyü yerdə Vilno (Vilnüs) şəhəri yerləşir.
²¹ Əfsanəyə görə, böyük knyaz Gedimin Ponar dağında yatıb yuxuda dəmir canavar görünür və rahib Lizdeykonun məsləhətiylə orada Vilnonun əsasını qoyur.

²² *Olgerd* – Gediminin oğlu, böyük Litva knyazı (1345–1377).

²³ *Yaqellon* – Polşa ilə Litvanın birləşmiş vaxtında Polşa taxt-tacına sahib olan sonuncu Litva sülaləsi. Bu sülalədən olan sonuncu kral Ziqmunt II Avqust 1572-ci ildə ölmüşdür.

²⁴ *Rossienda, məhkəmə katibinin* – Paškeviçin malikanəsində *Baublis* adlı məşhur bir palıd ağacı ucalır. Bütpərəstlik vaxtında müqəddəs sayılırdı. Nəhəng palıdın içində Paškeviç Litvanın qədim şeirlərini toplamışdı.

²⁵ *Novogrudkada, Kostyoldan* – azca aralı qədim cökə ağacları boy atıb; onların çoxu 1812-ci ildə kəsilib.

²⁶ *Ros* – Dneprin sağ qolu. Steblovada, Qolovinskiyin malikanəsində Peterburqdan Odessaya gəcən Mitskeviç qonaq qalmışdı (1895).

²⁷ *Koxanovski Yan* (1530–1584) – İntibah dövrünün görkəmli polyak şairi. Kels yaxınlığında Çernolledə yaşayırdı; əvvəl latınca, sonra polyakca yazıb. Öz sevimli cökəsinə bir neçə şeir həsr etmişdi.

²⁸ *Kazak təənnümçüsü*. Şair Qoşinski Severin (1801–1876), polyak poeziyasında “Ukrayna məktəbi”nin nümayəndəsi, yaradıcılığında Ukrayna folkloru motivlərindən istifadə edirdi.

²⁹ Xalq söyləməsinə görə, böyük vəhşi quşlar yaşlananda dimdiklərinin yuxarı hissəsi uzanıb alt dimdiyini bağlayır və quş acından ölür.

³⁰ *Russonun* (1712–1778) “təbii vəziyyət”ə çağırışına çekilmiş parodiya.

³¹ “Spravnik” və “Strapçina” ləqəbləri Polşada çar hakimiyyətini lağa qoymaq məqsədilə itlərə verilmişdi (“İspravnik” və “strapçiy” sözlərinin təhrif olunmuş şəkli).

³² *Senator qızı* – Zosyanın mənsub olduğu ailənin üzvləri Polşa senatına daxilidirlər.

³³ *Maryaj* – kartda köhnə oyun.

³⁴ Köhnə Polşa kodeksinə görə ittihamçı müttəhimə məhkəmə məsuliyyətinə cəlb edərkən bunu “çağırış” (məhkəməyə) yolu ilə, müttəhimin evinin qarşısında bərkədən bildirirdi (evdə adam olmasa da, çağırış bərkədən elan edilməliydi).

³⁵ Mixail Volodkeviç hakimi təhqir edib döydüyünə görə 1760-cı ildə gül-lələnmə cəzasına məhkum edilmişdir.

³⁶ *Korona* – Polşanın Litvadan fərqli olan öz əsil torpaqları belə adlanırdı.

³⁷ “Yanpörtü” – Matvey bu ləqəbi tez-tez elini sol böyrünə, qılıncı atdığına görə almışdı.

³⁸ *Ziqmuntovka* – üstündə kral Vazı III Ziqmuntun əksi olan köhnə polyak qılıncı.

³⁹ Köhnə əl dəyirmanı (jorno).

⁴⁰ *Konfederat* – konfederasiyanın (müdafiə hissələri) üzvü.

⁴¹ *Tarqovisa* şəhərində 1792–1793-cü illərdə bir qrup polyak maqnati köhnə qayda-qanunu bərpa məqsədilə konfederasiya yaratmış və kral Stanislav Avqustu onlara qoşularaq “3 May Konstitusiyasını” ləğv etməyə vadar etmişdilər.

⁴² *Oçinski Mixail Kleofas* (1765–1833) – Kostyuşko hərəkatının iştirakçısı, öz vəsaiti ilə atlı dəstəsi düzəltdi.

⁴³ *Pleban* – kənd keşişi (ksendz).

⁴⁴ Frans Karpinskiyin yazdığı geniş yayılmış mahnı.

⁴⁵ *Qarmonika* – musiqi aləti.

⁴⁶ *Lososna* – Nemanın sol qolu, bir vaxt Rusiya – Varşava hersoqluğunun sərhədi olub.

⁴⁷ Nişan vaxtı ayaq altında sərilən xalça nəzərdə tutulur.

⁴⁸ *Korsakov Aleksandr* (1753–1840) – Suvorovun İsveçrə yürüşündə iştirak etmiş rus generalı.

⁴⁹ Raslavisa altında 4 aprel 1794-cü ildə Kostyuşko çar ordusuna qələbə çalmışdı.

⁵⁰ *Pototski Vladimir* (1789–1812) – Tarqovitski konfederasiyasının üzvü olan atasının xəyanətini yumaq üçün, küllü miqdarda vəsait hesabına Polşa ordu dəstəsi yaratmışdı.

⁵¹ *KP. Dominik Radzill*, ehtirash ov həvəskarı idi. – Varşava hersoqluğuna mühacirət etdi və öz puluna polk təşkil edib, özü də komandir oldu.

⁵² *Tençinski Yan* (1562-ci ildə ölüb) – İsveçdə Polşanın səfiri olarkən, İsveç kralı Sesiinin qızı ilə nişanlanmışdı.

⁵³ *Kaştelyan* – köhnə Polşada yüksək rütbə.

⁵⁴ “*Koxanka!*” – məşhur polyak maqnati Karl Radzillin (1734–1790) sevimli müraciəti.

⁵⁵ 1812-ci ildə Litvada qeyri-adi dərəcədə bol məhsul olmuşdu.

⁵⁶ 1811-ci ildə Litvada çox parlaq bir kometa görünmüşdü. Köhnə vaxtlarda kometa görünməsinə bədbəxtlik əlaməti sayırdılar.

^{57–58} Polyak kraliçası Yadviqanın böyük Litva knyazı Yaqello ilə izdivacı nəticəsində Polşa və Litva birləşib bir dövlət olmuşdu (1386).

⁵⁹ Yustina adı altında şair Frans Karçinski (1741–1825) öz sevgilisini təənnüm edirdi...

“Veslav haqqında povest” Kazimir Brodzinskiyin (1791–1835) bir vaxtlar məşhurlaşmış idilliyası.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	4
--------------	---

KRİM SONETLƏRİ

Akkerman çölləri	11
Dəniz uyuyarkən	12
Dəniz səyahəti	12
Tufan	13
Gözləv çöllərindən dağların görünüşü	14
Baxçasaray	14
Baxçasarayda gecə	15
Pototskayanın məzarı	16
Hərəmxana qəbiristanı	16
Baydar vadisi	17
Aluştada gündüz vaxtı	17
Aluştada gecə	18
Çadırdag	19
Zəvvar	19
Cuhudqalada uçurum üstündən yol	20
Kikineiz dağı	21
Ayıdağ	21
Balaklavada qala xarabalıqları	22

EY GƏNCLİYİM, QANAD VER

Filaretlər şərqişi	25
Gəncliyin vəsfi	27
Lüdvıq Matskeviçin albomuna	29
Dəniz səyyahı	30
Səfərə çıxdığım günün düşüncələri	30
Yolçunun nəğməsi	32

Tərs arvad	33
Mən özüm sizinlə oturan zaman	34
Polyak ana	35

SEVGİ ŞEİRLƏRİNDƏN

K.M. (Mariyaya)	39
K... ..	40
Şübhə	40
İkicə kəlmə	42
Yuxu	42
Söhbət	43
Saat	44
Lauraya	46
"Utanıb keçmişindən..."	47
"Qula dönüb ilk dəfə..."	47
"Gecən xeyrə qalsın..."	48
Tələyə boyun əyən	48
Vida	49
Axdı göz yaşlarım	50

ŞƏRQ ÇİÇƏKLƏRİ

Əhrimən və Hürmüz	53
Xain	54
Faris	57
Şərq və Şimal	62

BALLADALAR VƏ ROMANSLAR

Novruzgülü	65
Romantika	66
Svitezli qız	69
Balıq	74

Mariyanın qəbri	79
Zanbaqlar	84
Dənizçi	95
Qaçaqçılıq	97
Voyevoda	103
Budris və oğulları	105

POEMA

Pan Tadeuş və ya Litvaya sonuncu basqın	109
<i>Qeydlər</i>	227

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Aslan Almasov</i>
Korrektor:	<i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 27.11.2006. Çapa imzalanmışdır 07.12.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 15. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 245.

Kitab “Şerq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.